พจนานุกรม

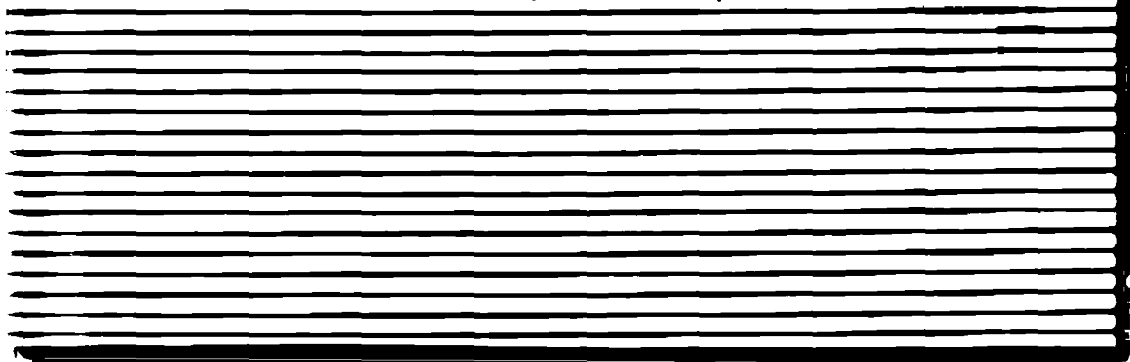
เพื่อการศึกษาพุทธศาสน์

อธิบายศัพท์และชี้ชัดความหมาย **คำวัด**

ที่ชาวพุทธควรรู้

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต)

กฎแห่งกรรม

กรรม แปลว่า *การทำ, การกระทำ* ได้แก่ สิ่งที่คนทำลงไป ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีได้ชื่อว่ากรรมทั้งสิ้น ถ้าเป็นการทำดีก็เรียกว่า **กรรมดี** ถ้าเป็นการทำชั่วก็เรียกว่า **กรรมชั่ว** (ดูเรื่องกรรม)

กฎแห่งกรรม หมายถึงกฎหรือข้อบังคับของธรรมชาติที่ว่าด้วยผลของกรรมที่ผู้กระทำจะต้องได้รับ ไม่มีใครหลีกพ้นผลของกรรมนั้นได้ กฎที่ว่านั้นคือ ใครทำกรรมดีไว้ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วไว้ย่อมได้รับผลชั่ว เหมือนคนปลูกพืชเช่นใดไว้ก็ย่อมได้รับผลเป็นพืชเช่นนั้น เช่นปลูกข้าวก็ย่อมได้ผลเป็นข้าว ปลูกมะพร้าวย่อมได้ผลเป็นมะพร้าว

กฎแห่งกรรม เป็นคำที่ใช้หมายถึงทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว แต่ส่วนใหญ่มักใช้หมายถึงกรรมไม่ดี เช่นนายจริตฆ่าคนตาย ตอนหลังถูกจำคุก ก็พูดกันว่า

“สมแล้วที่ต้องไปชดใช้กรรมในคุก กฎแห่งกรรมให้ผลแล้ว”

กฐิน

กฐิน เป็นภาษาพระวินัย เป็นชื่อเรียกผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้วรับมานุ่งห่มได้

กฐิน แปลตามศัพท์ว่า *ไม้สะดึง* คือกรอบไม้หรือไม้แบบสำหรับขึงผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร ผ้าที่เย็บสำเร็จจากกฐินหรือไม้สะดึงแบบนี้เรียกว่า **ผ้ากฐิน**

กฐิน มีกำหนดระยะเวลาถวาย จะถวายตลอดไปเหมือนผ้าชนิดอื่นมิได้ ระยะเวลานั้นมีเพียง ๑ เดือน คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ (วันเพ็ญเดือน ๑๒) ระยะเวลานี้เรียกว่า **กฐินกาล** คือระยะเวลาทอดกฐินหรือเทศกาลทอดกฐิน

มีคำที่เกี่ยวกับเรื่องกฐินหลายคำ เช่น จองกฐิน ทอดกฐิน องค์กฐิน เครื่องกฐิน บริวารกฐิน (ดูเรื่องนั้นๆ)

กฐินโจร

กฐินโจร เป็นสำนวนพูด หมายถึงกฐินที่ไปทอดโดยไม่ได้จองล่วงหน้า ไปทอดแบบจู่โจม เรียกว่า **กฐินจร** ก็มี

ในการทอดกฐินทั่วไป มีธรรมเนียมว่าต้องจองกฐินล่วงหน้า การที่จัดเครื่องกฐินพร้อมสรรพแล้วนำไปทอดที่วัดซึ่งยังไม่มีผู้จองกฐินทันทีทันใดแบบจู่โจมหรือบอกกะทันหันแบบตั้งตัวไม่ทันเหมือนโจรบุกขึ้นบ้าน จึงเรียกว่า **กฐินโจร** หรือเรียกว่า **กฐินจร** เพราะเป็นกฐินที่สัญจรมาโดยไม่มีการนัดหมาย ซึ่งการทอดกฐินแบบนี้ไม่ค่อยมีให้เห็นแล้วในปัจจุบัน

กฐินโจร คำนี้อาจเกิดมาจากล้อคำว่า **กฐินโจล** ซึ่งแปลว่าผ้ากฐิน เพราะมีเสียงคล้ายกัน จึงขอยืมมาล้อในกรณีที่มีการทอดกฐินแบบจู่โจมหรือไม่มีการบอกล่วงหน้าตามธรรมเนียมกฐินทั่วไป

กฐินตกค้าง

กฐินตกค้าง หมายถึงกฐินที่ไม่มีคนจอง (ดูเรื่องจองกฐิน) เรียกสั้นๆว่า **กฐินตก** ก็มี

กฐินตกค้าง เป็นคำเรียกการที่วัดใดวัดหนึ่งไม่มีผู้มาจองกฐินเลย จนกระทั่งออกพรรษาแล้วก็ยังไม่มีคนจอง ซึ่งในระหว่างเวลา ๑ เดือนนับแต่วันออกพรรษาไปเป็นระยะเวลาที่ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วสามารถรับผ้ากฐินได้ แต่เมื่อไม่มีผู้ใดมาจองกฐินกฐินวัดนั้นมีทีท่าว่าจะไม่มี จึงเรียกว่ากฐินตกค้าง คือยังตกค้างอยู่ที่อื่น ยังมาไม่ถึงวัดนั้น

เมื่อผู้มีศรัทธาทราบว่าวัดใดกฐินตกค้าง นิยมนำผ้ากฐินไปทอดที่วัดนั้นเป็นการรีบด่วนโดยไม่ต้องจองล่วงหน้าเหมือนปกติ เพื่อสงเคราะห์ให้สงฆ์ในวัดได้รับอานิสงส์กฐินตามพระวินัย ถือว่าเป็นบุญใหญ่อย่างหนึ่งเหมือนกัน เรียกการถวายกฐินแบบนี้ว่า **ทอดกฐินตกค้าง**

กฐินต้น

กฐินต้น คือกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปถวายที่วัดราษฎร์อย่างไม่เป็นทางราชการ

กฐินต้น ที่เรียกเช่นนี้เพราะเป็นการเนื่องในพระเจ้าแผ่นดิน มีลักษณะเดียวกับคำว่า ประพาสต้น ช้างต้น ม้าต้น

กฐินต้น เป็นกฐินที่ไม่กำหนดวัดแน่นอน แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดวัดใดถือเป็นการพระราชกุศลส่วนพระองค์ตามพระราชอัธยาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นวัดตามหัวเมืองที่ทรงพระราชศรัทธาและมิใช่เป็นวัดหลวง เพราะกฐินวัดหลวงถือว่าเป็นกฐินของหลวงหรือของพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงอยู่แล้ว

กฐินทาน

กฐินทาน แปลว่า *การถวายผ้ากฐิน, การทอดกฐิน, สิ่งของถวายร่วมกับผ้ากฐิน*

กฐินทาน หมายถึงการที่ทายกทายิกาผู้มีศรัทธา นำผ้าพร้อมทั้งบริวารไปถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาครบ ๓ เดือนที่วัดใดวัดหนึ่ง ภายในเขตกำหนด (ดูเรื่องกฐิน) เพื่อให้สงฆ์วัดนั้นประกอบสังฆกรรมทำเป็นผ้ากฐินแล้วอนุโมทนารับอานิสงส์ตามพระวินัยต่อไป เรียกกฐินทานโดยทั่วไปว่า **ทอดกฐิน** บ้าง **ถวายกฐิน** บ้าง

กฐินทาน มิใช่เฉพาะทายกทายิกาหรือชาวบ้านเท่านั้นที่ทำได้ แม้ภิกษุสามเณรก็สามารถทำคือเป็นเจ้าภาพกฐินและทอดกฐินได้ แต่ต้องมิใช่วัดที่ตัวเองจำพรรษาอยู่เท่านั้น ไปทอดวัดอื่นๆ ท่านไม่ห้าม

กฐินราษฎร์

กฐินราษฎร์ คือกฐินที่ราษฎรหรือชาวบ้านทั่วไปจัดการทอดกันเองที่วัดราษฎร์เช่นวัดในหมู่บ้านเป็นต้น (ดูเรื่องวัดราษฎร์)

กฐินราษฎร์ อาจมีเจ้าภาพทอดคนเดียวที่เรียกว่า **เจ้าภาพกฐิน** ก็ได้ อาจรวมกันเป็นหมู่เป็นคณะไปทอดร่วมกันที่เรียกว่า **กฐินสามัคคี** ก็ได้ แม้การทอดจุลกฐินก็นับเป็นกฐินสามัคคีเช่นกัน (ดูเรื่องจุลกฐิน)

กฐินราษฎร์ ส่วนใหญ่ทำกันเป็นงานใหญ่เอิกเกริก ถือว่าเป็นบุญใหญ่ได้บุญอานิสงส์มาก เช่นทำบุญฉลองก่อนนำไปทอดบ้าง เวลานำไปวัด บ้างก็แห่แหนไปทางน้ำ บ้างก็ไปทางบก บ้างนำขึ้นหลังช้าง หลังม้า หรือใส่รถแล้วแห่แหนกันไป ทำให้ดูเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่และสำคัญ

กฐินหลวง

กฐินหลวง คือกฐินที่ทอดถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาในวัดหลวง (ดูเรื่องวัดหลวง) แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายด้วยพระองค์เอง เรียกว่า **พระกฐินหลวง** หรือ **พระกฐินเสด็จพระราชดำเนิน**

๒. พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศ์ หน่วยราชการ หรือประชาชนที่กราบบังคมทูลขอพระราชทานไปทอดที่วัดหลวงแทนพระองค์ เรียกว่า **กฐินพระราชทาน**

กฐินหลวง ประกอบด้วยองค์กฐิน คือผ้ากฐินและบริวารกฐินที่เป็นของทางราชการ มีงบประมาณจัดไว้โดยเฉพาะ และมีจำนวนเท่าวัดหลวงในประเทศทั้งหมด แต่ผู้ขอพระราชทานทอดกฐินหลวงสามารถจัดบริวารกฐินถวายวัดเพิ่มได้ ไม่มีข้อห้าม

กตัญญู กตเวที

กตัญญู แปลว่า *ผู้รู้สึกถึงบุญคุณที่เขาทำแก่ตน* คือผู้ระลึกรู้ว่าใครเคยทำดีเคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมา ก็ยอมรับและไม่ลืมบุญคุณของผู้นั้น รวมถึงผู้ที่รู้สึกถึงบุญคุณของสัตว์ บุญคุณของที่อยู่อาศัย บุญคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้ตนได้รับความสะดวกสบาย อยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา

กตเวที แปลว่า *ผู้ประกาศบุญคุณของผู้มีอุปการะแก่ตนมาด้วยการทำอุปการะตอบแทน* คือผู้ที่ประกาศยกย่องผู้ทำอุปการะแก่ตนต่อสาธารณชน ไม่ปกปิดคุณความดีของผู้นั้นแม้เขาจะเป็นคนต้อยต่ำ รวมหมายถึงผู้ที่สนองคุณของผู้มีบุญคุณแก่ตนเช่น เลี้ยงดูตอบแทน เชื่อฟังคำสอน ดูแลรักษา ไม่ทำลาย เป็นต้น ด้วยความสำนึกในบุญคุณ

กตัญญู กตเวที จัดเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะคนทั่วไปมักลืมบุญคุณคนอื่นง่าย

กตัตตากรรม

กตัตตากรรม (อ่านว่า กะตัดตากำ) แปลว่า *กรรมสักว่าทำ* เป็นชื่อกรรมอย่างหนึ่งที่เรียกตามการให้ผลหนักเบา

กตัตตากรรม ได้แก่กรรมทั้งฝ่ายดีและไม่ดีที่ทำไปโดยไม่ตั้งใจ ไม่มีเจตนาจะให้เป็นอย่างนั้น ภาษาวินัยว่าเป็นอจิตตกะ ทำไปก็สักแต่ว่าทำ แม้มีโทษก็ไม่รุนแรง ถือว่าเป็นกรรมที่มีโทษเบาที่สุดในบรรดากรรมทั้งหลาย ถ้าไม่มีกรรมที่หนักกว่าเช่นพหุลกรรม กรรมนี้จึงจะให้ผล เปรียบเหมือนลูกศรที่คนบ้าเสียสติยิงออกไปย่อมขาดความแม่นยำ ถูกเป้าบ้าง ไม่ถูกเป้าบ้าง หนักบ้าง เบาบ้าง เพราะคนยิงไม่ได้ตั้งใจแน่วแน่ อย่างเช่นคนที่ขับรถชนคนตายโดยประมาท แม้จะมีโทษ แต่ก็เบากว่าโทษที่ทำให้คนตายโดยเจตนา หรืออย่างเช่นมีเจตนาจะลงโทษจึงเฆี่ยนตีเพื่อให้เข็ดหลาบ แต่ผู้ถูกเฆี่ยนเกิดตายลง แม้อย่างนี้ก็มีโทษไม่รุนแรง เพราะเจตนาในการฆ่าไม่มี

กถา

กถา แปลว่า *ถ้อยคำ, คำพูด, เรื่อง, การกล่าว, การพูด, การอธิบาย*

กถา หมายถึงถ้อยคำที่กล่าวหรือเรื่องที่แต่งขึ้น เพื่อสื่อความ เพื่ออธิบายความ หรือเพื่อชี้แจงรายละเอียด เป็นต้น เป็นสำนวนร้อยแก้วคือมีสำนวนภาษาไพเราะสละสลวย เหมาะเจาะด้วยเสียงและความหมาย เช่น บทเทศน์ บทความ คำปรารภ

กถา นิยมใช้ตามหลังคำอื่นๆ เช่น

- **ธรรมีกถา** หมายถึงการกล่าวธรรม การกล่าวเรื่องราวที่เป็นธรรม
- **ขันติกถา** หมายถึงเรื่องราวเกี่ยวกับขันติ
- **อนุโมทนากถา** หมายถึงการกล่าวอนุโมทนา ถ้อยคำที่แสดงความยินดี
- **อารัมภกถา** หมายถึงคำปรารภ คำนำ คำเริ่มต้น

กถามรรค

กถามรรค แปลว่า *ทางแห่งกถา, ลาดเลาแห่งกถา, แนวทางแห่งคำพูด* ได้แก่เค้าโครงแห่งเรื่องที่แต่งหรือที่เทศน์

กถามรรค หมายถึงเค้าโครงหรือโครงสร้างของเรื่องที่ผู้แต่งหรือผู้เทศน์กำหนดขึ้นตามอัตโนมัติ โดยกำหนดว่าจะแต่งไปทำนองไหน จะเดินเรื่องอย่างไร จะแสดงเรื่องใดก่อนหลัง และจะขยายความกว้างแคบอย่างไรเป็นต้น

กถามรรค เป็นคำที่นิยมใช้ในสำนวนเทศนาสมัยเก่า เช่น

"การอธิบายข้อธรรมนี้ไม่อาจให้พิสดารได้ด้วยกถามรรคโดยย่อและกาลเวลาเท่านี้"

ก้นกุฏิ

ก้นกุฏิ เป็นสำนวนคำวัด หมายถึงคนที่สนิทจนเป็นที่ไว้วางใจได้

ก้นกุฏิ เป็นคำเรียกศิษย์หรือผู้ที่พระสงฆ์ให้ความไว้วางใจให้เก็บสิ่งของมีค่าต่างๆ อันเป็นส่วนตัวของท่าน ไว้วางใจจนอนุญาตให้เข้านอกออกในจนถึงห้องนอนได้ หรือให้อยู่เฝ้ากุฏิในเวลาไม่อยู่ หรือให้ติดตามไปในที่ต่างๆ ด้วย นิยมเรียกเต็มว่า **"ศิษย์ก้นกุฏิ"** ศิษย์ก้นกุฏิอาจเป็นภิกษุสามเณรก็ได้ คฤหัสถ์ชายที่เป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่ก็ได้

ก้นกุฏิ ที่เรียกเช่นนี้เพราะสามารถเข้าออกในกุฏิได้ทุกเวลาที่ต้องการ และเข้าไปถึงก้นกุฏิได้ แสดงว่าได้รับความไว้วางใจเป็นพิเศษ คำนี้คล้ายกับสำนวนชาวบ้านที่ว่า "เข้าถึงก้นครัว"

กบิลพัสดุ์

กบิลพัสดุ์ แปลตามศัพท์ว่า *ที่อยู่ของกบิล-ดาบส* เพราะบริเวณที่ตั้งเมืองนี้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของดาบสชื่อ **กบิล** พวกเจ้าศากยะได้มาจับจองตั้งเป็นเมืองขึ้นและตั้งชื่อเมืองใหม่นี้กันว่า **กบิลพัสดุ์** เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่กบิลดาบส

กบิลพัสดุ์ เป็นชื่อเมืองหลวงของแคว้นสักกะ เป็นเมืองของพระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งต่อมาคือพระพุทธเจ้า เป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงเจริญเติบโตและประทับอยู่จนกระทั่งพระชนมายุ ๒๙ ปี ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเนปาล ติดชายแดนทางตอนเหนือประเทศอินเดีย ยังเหลือซากเมืองอยู่เป็นหลักฐาน และไม่ห่างจากเมืองนี้มีสังเวชนียสถานที่สำคัญคือสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกว่าลุมพินีปรากฏอยู่ บริเวณลุมพินีมีวัดพุทธของประเทศไทยและของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาอีกหลายวัด เป็นดินแดนที่พุทธศาสนิกชนทั่วโลกนิยมไปแสวงบุญกัน

กรรม ๑

กรรม แปลว่า *การกระทำ* เป็นคำกลางๆ ยังไม่บ่งว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว ถ้าเป็นการกระทำที่ดี กระทำโดยไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นเหตุเรียกว่า **กุศลกรรม** ถ้าเป็นการกระทำที่ชั่ว กระทำโดยมีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นเหตุเรียกว่า **อกุศลกรรม**

กรรม ทั่วไปมักเข้าใจว่าหมายถึงการกระทำที่ไม่ดี เช่นใช้ว่า

"*เป็นกรรมของเขาแท้ๆ จึงต้องมาติดคุกอย่างนี้*"

"*ทำไม่ดีไว้เองก็ใช้กรรมไปก็แล้วกัน*"

กรรม ขึ้นอยู่กับเจตนา ดังคำพระว่า "เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม" หมายความว่าเจตนาเป็นเครื่องบ่งว่าเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ถ้าทำด้วยเจตนาดีก็เป็นกรรมดี มีผลที่ดี ถ้าทำด้วยเจตนาชั่วก็เป็นกรรมชั่ว มีผลที่ชั่ว

กรรม ๒

กรรม แปลว่า *การทำ, การกระทำ* เป็นคำกลางๆ ยังไม่บ่งว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว ถ้าเป็นการกระทำที่ดี เรียกว่า **กุศลกรรม** เป็นการกระทำที่ชั่ว เรียกว่า **อกุศลกรรม**

กรรม แบ่งเป็นประเภทตามที่ให้ผลเป็นต้นมี ๑๒ คือ ๑) **ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม** กรรมที่ให้ผลในชาตินี้ ๒) **อุปปัชชเวทนียกรรม** กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า ๓) **อปราปรเวทนียกรรม** กรรมที่ให้ผลในชาติต่อๆ ไป ๔) **อโหสิกรรม** กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว ๕) **ชนกกรรม** กรรมที่แต่งให้เกิด ๖) **อุปัตถัมภกกรรม** กรรมที่สนับสนุน ๗) **อุปปีฬกกรรม** กรรมที่บีบคั้น ๘) **อุปฆาตกกรรม** กรรมที่ตัดรอน ๙) **ครุกรรม** กรรมที่หนัก ๑๐) **พหุลกรรม** กรรมที่ทำจนชิน ๑๑) **อาสันนกรรม** กรรมที่ให้ผลเมื่อใกล้ตาย ๑๒) **กตัตตากรรม** กรรมที่สักแต่ว่าทำ

กรรมฐาน

กรรมฐาน (อ่านว่า กำมะถาน) แปลว่า *ที่ตั้งแห่งกรรมคืองานของใจ* คือสิ่งที่ยึดหน่วงหรือผูกใจมิให้ฟุ้งซ่าน ให้สงบนิ่ง ให้หยุดอยู่กับที่ซึ่งเรียกว่าอารมณ์ เป็นอุบายวิธีควบคุมใจให้สงบและให้เกิดปัญญา เขียนว่า **กัมมัฏฐาน** ก็ได้

กรรมฐาน มี ๒ แบบ คือ **สมถกรรมฐาน** แบบมีวัตถุประสงค์เพื่อทำใจให้สงบ และ **วิปัสสนากรรมฐาน** แบบมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งสภาวธรรมต่างๆ ตามความเป็นจริง

การทำกรรมฐานในปัจจุบันมีเรียกกันหลายอย่าง เช่นเรียกว่า การทำสมาธิ การนั่งสมาธิ การนั่งภาวนา การบำเพ็ญภาวนา การบำเพ็ญวิปัสสนา ซึ่งก็ถูกด้วยกัน แต่ต้องแยกแยะวิธีปฏิบัติว่าเป็นกรรมฐานแบบไหนในสองแบบ

กรรมบถ

กรรมบถ (อ่านว่า กำมะบด) แปลว่า *ทางแห่งกรรม* คือการกระทำที่เข้าทางเป็นกรรมหรือที่จะนับว่าเป็นกรรม หมายทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. **อกุศลกรรมบถ** *ทางแห่งกรรมชั่ว* มี ๑๐ อย่าง คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลภอยากได้ของเขา ปองร้ายเขา และเห็นผิดจากคลองธรรม

๒. **กุศลกรรมบถ** *ทางแห่งกรรมดี* มี ๑๐ อย่าง คือ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้าย เห็นชอบตามคลองธรรม

กรรมวาจาจารย์

กรรมวาจาจารย์ (อ่านว่า กำมะ-) แปลว่า *อาจารย์ผู้สวดกรรมวาจา* คือภิกษุผู้ทำหน้าที่สวดประกาศในท่ามกลางสงฆ์เวลาทำพิธีอุปสมบท เพื่อให้สงฆ์ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับตัวอุปสัมปทาเปกข์หรือผู้ขอบวช(ดูเรื่องอุปสัมปทาเปกข์) และถามมติของสงฆ์ว่าจะยอมรับผู้ขอบวชให้เป็นภิกษุหรือไม่ เรียกกันว่า **พระกรรมวาจาจารย์**

กรรมวาจาจารย์ เป็นคู่กับ **พระอนุสาวนาจารย์** ซึ่งทำหน้าที่บอกอนุศาสน์หรือคำสอนเกี่ยวกับระเบียบวินัยเบื้องต้นแก่ผู้บวชที่เป็นภิกษุใหม่

ในปัจจุบันทั้งสองรูปทำหน้าที่เหมือนกันคือสวดประกาศ ฉะนั้นจึงเรียกว่า **คู่สวด** หรือ **พระคู่สวด** (ดูเรื่องคู่สวด) ส่วนหน้าที่บอกอนุศาสน์กำหนดให้เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์

กรรมเวร

กรรมเวร คือกรรมที่เป็นเวร, การกระทำที่สนองผลร้ายซึ่งทำไว้แต่ปางก่อน, กรรมชั่วที่ติดตามมาให้ผลในชาตินี้ ใช้ว่า **เวรกรรม** ก็มี

กรรมเวร หมายถึงกรรมชั่วที่บุคคลทำไว้แต่ชาติก่อนติดตามมาสนองผลให้มีอันเป็นไปในทางร้ายต่างๆ ในชาตินี้ เช่น ฆ่าสัตว์ สนองผลให้มีอายุสั้น ลักทรัพย์ สนองผลให้เกิดมายากจน ประพฤติผิดในกาม สนองผลให้เป็นคนผิดเพศ ได้คู่ครองที่ไม่ซื่อสัตย์ เป็นต้น

กรรมเวร เป็นเหตุให้ผู้ทำเกิดมามีความบกพร่องทางร่างกายบ้าง ทางสติปัญญาบ้าง ทางอาชีพการงานบ้าง ดังตัวอย่างที่ว่า

“ไม่รู้ว่ากรรมเวรอะไร ลูกของเขานอกจากจะตาบอดแต่เกิดแล้วยังปัญญาอ่อนอีก”

กรวดน้ำ

กรวดน้ำ หมายถึงการรินน้ำจากภาชนะด้วยความตั้งใจปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่ทำไปให้แก่ผู้มีพระคุณ เรียกว่า **ตรวจน้ำ** ก็มี

กรวดน้ำ มีวิธีทำดังนี้ เตรียมภาชนะสำหรับกรวดใส่น้ำสะอาดไว้ เมื่อพระรูปแรกท่านเริ่มอนุโมทนาด้วยบทว่า **ยถา...** ก็เริ่มกรวดน้ำ โดยมือขวาจับภาชนะสำหรับกรวด มือซ้ายประคองรินน้ำใส่ภาชนะที่รองรับ พร้อมทั้งตั้งใจนึกอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว รินไปจนกระทั่งพระรูปแรกว่าจบ พอรูปที่สองรับ **สัพพี...** ให้เทน้ำให้หมด แล้วประนมมือตั้งใจรับพรพระต่อไป

มีคำพูดเล่นๆ ว่า "**ยถา ให้ผี สัพพี ให้คน**" หมายความว่าตอนที่พระท่านว่า **ยถา** เป็นการให้ส่วนกุศลแก่คนตาย ตอนที่ว่า **สัพพี** เป็นการให้พรแก่คนเป็น

กระทู้ธรรม

กระทู้ธรรม เป็นชื่อของวิชาพระปริยัติธรรมวิชาหนึ่งที่ภิกษุสามเณรเล่าเรียนกัน มีลักษณะเหมือนกับวิชาเรียงความหรือแต่งความ เรียกย่อว่า **วิชากระทู้** เรียกเต็มว่า **วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม** วิธีการคือยกหัวข้อธรรมที่เป็นภาษามคธขึ้นมาเป็นบทตั้งบทหนึ่งแล้วให้อธิบายขยายความไปจนครบกระบวนแล้วจบลงด้วยการสรุปประเด็นความที่อธิบายมา

เพราะตั้งหัวข้อไว้เป็นหลักเหมือนคนปักกระทู้ไว้เพื่อล้อมรั้วหรือให้ไม้เถาอาศัยเลื้อย จึงเรียกว่าวิชากระทู้ และหัวข้อที่ตั้งไว้นั้นเป็นหัวข้อธรรม จึงเรียกว่า **กระทู้ธรรม**

อาจารย์ถามว่า “*สามเณร แต่งกระทู้เสร็จหรือยัง*”

คำว่า **แต่งกระทู้** ในคำถามนั้นก็คือเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั่นเอง

กราด

กราด หมายถึงไม้กวาดชนิดหนึ่ง นิยมทำด้วยไม้ไผ่ ใช้กราดหรือกวาดลานวัดลานบ้าน เรียกว่า **ไม้กราด** ก็มี

กราด ส่วนที่ใช้สำหรับกราดหรือกวาด ทำเป็นซี่ยาวๆ ห่าง ๆ มีด้ามยาวสำหรับจับ นิยมใช้กราดใบไม้หรือขยะชิ้นใหญ่ๆ ตามลานวัดหรือลานบ้านที่เป็นดินหรือทราย โดยจับที่ด้ามแล้วลากใบไม้หรือขยะมากองรวมกันแล้วขนไปทิ้ง เช่นใช้ว่า

“สามเณร เอาไม้กราดไปกวาดใบไม้ที่หน้าวัดที ลมพัดแรงใบไม้ร่วงเต็มไปหมด” เจ้าอาวาสสั่งสามเณร

กรานกฐิน

เมื่อพระสงฆ์ในวัดรับผ้ากฐินแล้วจะประชุมกันทำสังฆกรรม โดยยกผ้ากฐินนั้นให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ภิกษุรูปนั้นรับผ้านั้นแล้วก็นำไปซัก กะ ตัด เย็บ ย้อม ให้เสร็จภายในวันนั้น เสร็จแล้วก็ทำพินทุกัปปะ อธิษฐานเป็นผ้าครอง วิธีการทั้งหมดนี้เรียกว่า **กรานกฐิน**

เมื่ออธิษฐานแล้วภิกษุผู้กรานกฐินประกาศให้สงฆ์อนุโมทนา สงฆ์รับทราบแล้วอนุโมทนา เรียกว่า **อนุโมทนากฐิน** เมื่อสงฆ์อนุโมทนาแล้วก็จะได้รับอานิสงส์กฐิน คือได้รับยกเว้นพระวินัยบางประการ เช่นไปในที่ต่างๆ โดยไม่ต้องนำผ้าไตรจีวรติดตัวไปครบสามผืนได้

ปัจจุบันผ้ากฐินส่วนใหญ่เป็นผ้าสำเร็จรูป กิจที่ต้องทำเบื้องต้นคือ ซัก กะ ตัด เย็บ ย้อม จึงไม่มีภิกษุผู้กรานกฐินทำเพียงพินทุกัปปะและอธิษฐานเป็นผ้าครองเท่านั้น

กรุณา

กรุณา แปลว่า *ความสงสารคิดจะช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์*

กรุณา คือความรู้สึกหวั่นไหว ไม่สบายใจ ทนไม่ได้เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ลำบาก อันเป็นแรงผลักดันให้ยื่นมือเข้าช่วยเหลือทางใดทางหนึ่งเพื่อให้เขาพ้นจากสภาพนั้น ใช้ว่า **การุญ** หรือ **การุณย์** ก็มี

ลักษณะของผู้มีกรุณา คือเป็นคนเสียสละ เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ได้ จิตใจกว้างขวาง ชอบเอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล ชอบบำเพ็ญประโยชน์ ชอบสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่คนอื่นและสังคม

กรุณา เป็นคุณธรรมที่พึงประพฤติเป็นประจำ เพราะเป็นเหตุให้ได้รับความรักนับถือจากบุคคลทั่วไป เป็นเหตุสร้างมิตรไมตรีต่อกัน

กรัก สีกรัก

กรัก แปลว่า *แก่นขนุน* บางแห่งว่า *แก่นไม้*

สีกรัก คือสีแก่นขนุน ซึ่งเป็นสีเหลืองออกดำหรือเหลืองคล้ำ

เรียกผ้าจีวรของพระสงฆ์ที่ย้อมด้วยแก่นขนุนหรือแก่นไม้ชนิดอื่นที่มีสีคล้ายคลึงกันว่า **ผ้าสีกรัก**

ผ้าสีกรัก เป็นผ้าที่นิยมใช้กันในหมู่พระธุดงค์ พระป่า และพระกรรมฐานทั่วไป ตลอดถึงแม่ชีที่อยู่ตามวัดป่า เพราะถือคติว่าเป็นสีปอน เป็นสีที่เกิดจากธรรมชาติ ไม่ฉูดฉาด นัยว่าพระมหากัสสปเถระผู้เป็นเอตทัคคะในทางถือธุดงค์สมัยพุทธกาลใช้ผ้าสีนี้

กรัก บางแห่งนำมาใช้เป็นชื่อเรียกหญิงที่นุ่งห่มผ้าสีกรัก รักษาศีลปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดเพื่อเตรียมตัวบวชต่อไป

กลด

กลด คือ ร่มขนาดใหญ่ มีด้ามยาวถอดเก็บได้ ที่ชายร่มมีผ้ามุ้งเย็บติดโดยรอบ หรือมีมุ้งขนาดใหญ่ครอบต่างหาก

กลด ใช้เป็นบริขารพิเศษของพระธุดงค์หรือพระที่เดินทางไกลสมัยก่อน เวลาเดินทางหรือเดินธุดงค์จะถอดด้ามและพับร่มใส่ไว้ในถุงพิเศษแล้วแบกหรือสะพายไป จึงเมื่อเห็นพระแบกกลดเดินทางหรือปักกลดอยู่ก็รู้กันว่าเป็นพระธุดงค์

ธรรมเนียมการอยู่กลดเป็นอุบายวิธีที่จะกำจัดความเห็นแก่นอนและความยึดติดในที่นอน และทำให้กิเลสเบาบางได้อย่างหนึ่ง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า "**อยู่กลดหมดทุกข์**" นั่นแล

กลองเพล

เพล เป็นคำย่อมาจากคำว่า **เพลา** ซึ่งแปลงมาจากคำว่า **เวลา** อีกทอดหนึ่ง

กลองเพล หมายถึงกลองตีบอกเวลา เป็นกลองพิเศษขนาดใหญ่ ใช้ตีบอกเวลาฉันเพลของภิกษุสามเณร คือตีในเวลา ๑๑ นาฬิกาหรือเวลา ๕ โมงเช้าซึ่งเป็นเวลาฉันเพลของทุกวัน

สมัยโบราณเสียงกลองเพลในวัดซึ่งดังไปถึงหมู่บ้านและในทุ่งในสวนด้วยเป็นการบอกเวลาให้ชาวบ้านรู้ว่าขณะนี้เป็นเวลาเท่าไร เพราะสมัยก่อนยังไม่มีนาฬิกาดู ต้องอาศัยเสียงกลองเพลเป็นเครื่องบอกเวลา

กลองเพลในบางวัดใช้ตีคู่กับระฆังหลังจากพระสงฆ์ในวัดทำวัตรเย็นจบแล้ว ในกรณีเช่นนี้เรียกว่า **ย่ำค่ำ** (ดูเรื่องย่ำค่ำ)

กเลวระ กเฬวราก

กเลวระ (อ่านว่า กะเลวะระ) แปลว่า *อัตภาพ, ร่างกาย, ซากศพ* ใช้ว่า **กเฬวราก** ก็มี

กเลวระ ปกติใช้ในความหมายว่า **ซากศพ** ซึ่งนิยมพูดหรือเขียนต่อกับคำว่า **กเฬวราก** เป็น **กเฬวรากซากศพ** ด้วยมีเสียงคล้องจองรับกันพอดี

กเฬวราก ถูกนำไปใช้เป็นคำด่าก็มี ในกรณีที่เปรียบเทียบผู้ถูกด่าเป็นเหมือนซากศพ ไม่มีประโยชน์ ทำแต่เรื่องเน่าเหม็น หรือนำความเน่าเหม็นมาให้ เช่นใช้ว่า

"พวกกเฬวรากพวกนี้เมื่อไรจะไปผุดไปเกิดเสียที"

กสิณ

กสิณ แปลว่า *การเพ่ง, สิ่งที่เพ่ง* คือ เครื่องหมายจูงใจหรือวัตถุสำหรับเพ่งเพื่อยึดดึงใจไว้เวลาทำกรรมฐาน เป็นชื่อของอารมณ์กรรมฐานหมวดหนึ่ง มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. **ปฐวีกสิณ** ดิน
๒. **อาโปกสิณ** น้ำ
๓. **เตโชกสิณ** ไฟ
๔. **วาโยกสิณ** ลม
(๔ อย่างนี้เรียกว่า *ภูตกสิณ* คือธาตุ ๔)

๕. **นีลกสิณ** สีเขียว
๖. **ปีตกสิณ** สีเหลือง
๗. **โลหิตกสิณ** สีแดง
๘. **โอทาตกสิณ** สีขาว
(๔ อย่างนี้เรียกว่า *วัณณกสิณ* คือกสิณสี)

๙. **อาโลกกสิณ** แสงสว่าง
๑๐. **อากาสกสิณ** ความว่างเปล่า

การทำกรรมฐานโดยการเพ่งหรือยึดกสิณเป็นอารมณ์ เรียกกันว่า **เพ่งกสิณ**

กหาปณะ

กหาปณะ เป็นคำเรียกเงินตราที่ใช้ในสมัยพุทธกาล นัยว่าทำด้วยโลหะ เทียบคำว่า **กษาปณ์** ในปัจจุบัน

กหาปณะ มีอัตราเทียบเท่ากับ ๒๐ มาสก หรือ ๑ ตำลึง หรือ ๔ บาทไทย

กหาปณะ มีปรากฏอยู่ในพระวินัยว่าด้วยเรื่องการลักทรัพย์ คือภิกษุจงใจลักทรัพย์ที่มีราคา ๕ มาสกหรือ ๑ บาทขึ้นไปต้องอาบัติสูงสุดคือปาราชิก หากมีราคาต่ำกว่านั้นก็มีความผิดลดหลั่นลงมาตามราคาทรัพย์ (ดูเรื่องมาสก)

กองฟอน

กองฟอน หมายถึงกองขี้เถ้าศพที่เผาแล้ว

กองฟอน เป็นคำเรียกกองขี้เถ้าที่เกิดขึ้นหลังจากเผาศพแล้ว กล่าวคือเมื่อศพถูกเผาบนเชิงตะกอนหรือในเตาเผาแล้วจะมีขี้เถ้าและอัฐิที่เหลือจากถูกไฟเผารวมเป็นกองอยู่ เจ้าหน้าที่เผาศพจะใช้น้ำพรมหรือรดแยกอัฐิออกจากขี้เถ้าเพื่อนำไปทำพิธีเก็บอัฐิต่อไป

กองฟอน ส่วนใหญ่จะหมายถึงกองขี้เถ้าศพที่เผาแบบโบราณ คือเผาบนเชิงตะกอนกลางแจ้ง (ดูเรื่องเชิงตะกอน) การเผาแบบนี้จะเห็นรูปกองฟอนชัดเจน การเผาในเตาเผาศพอย่างปัจจุบันเห็นภาพกองฟอนไม่ชัดเจน

กัณฑ์

กัณฑ์ แปลว่า *ส่วน, วรรค, ตอน, หมวด* หมายถึง ข้อความส่วนหนึ่ง, วรรคหนึ่ง, ตอนหนึ่ง, หมวดหนึ่ง

กัณฑ์ ปกติใช้กับการเทศน์ คือข้อความธรรมะที่เทศน์อธิบายจบเรื่องโดยสมบูรณ์ในตอนเดียว เรียกว่ากัณฑ์ เรื่องที่มีเนื้อความยาวซึ่งถูกแบ่งออกเป็นตอนๆ แต่ละตอนก็เรียกว่ากัณฑ์ เช่นเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ถูกแบ่งเป็น ๑๓ ตอน เรียกว่ามี ๑๓ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์นครกัณฑ์

หากในงานเดียวกันมีเทศน์หลายช่วง เช่น ช่วงเช้า ช่วงบ่าย และช่วงกลางคืน เรียกว่ามีเทศน์ ๒ กัณฑ์ มีเทศน์ ๓ กัณฑ์

กัณฑ์เทศน์

กัณฑ์เทศน์ คือสิ่งของหรือไทยธรรมสำหรับถวายพระเทศน์ นิยมจัดถวายทุกครั้งที่มีเทศน์ ถือว่าเป็นบุญกุศลและถือว่าได้บูชาธรรม

กัณฑ์เทศน์ จะเป็นอะไรก็ได้ที่สมควรแก่ภิกษุ หรือของใช้ที่จำเป็นสำหรับพระ ถ้าเป็นของใหญ่ก็จะได้แก่ผ้าจีวร ผ้าห่ม เสื่อ หมอน มุ้ง เป็นต้น ถ้าเป็นของเล็กๆ จะได้แก่ยารักษาโรค สบู่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน เป็นต้น หรืออาจเป็นผลไม้ตามฤดูกาล หรือเป็นของหนักเช่นตู้ โต๊ะ ก็มี แต่ที่นิยมไม่ให้ขาดก็คือดอกไม้ ธูป เทียน หากไม่พร้อม จะมีเพียงดอกไม้ ธูป เทียน ก็ถือว่าเป็นกัณฑ์เทศน์โดยสมบูรณ์ เช่นกัน กัณฑ์เทศน์นี้จะห่อหรือใส่ขันหรือวางบนภาชนะอื่นใดที่สมควรก็ได้

ทั้งหมดนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **เครื่องกัณฑ์** ถ้ามีปัจจัยคือเงินด้วยนิยมเรียกว่า **ปัจจัยติดกัณฑ์เทศน์** หรือ **ปัจจัยติดต้นเทียน**

กัณหปักษ์

กัณหปักษ์ แปลว่า *ฝ่ายดำ, ส่วนข้างมืด* คือ ช่วงเวลาข้างแรม ใช้ว่า **กาฬปักษ์** ก็มี เรียกว่า **ช่วงเดือนดับ** ก็ได้

กัณหปักษ์ หมายถึงระยะเวลาที่พระจันทร์ค่อยๆ ลดความสว่างลงไปจนถึงมืดสนิท ได้แก่วันแรม ๑ ค่ำไปจนถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ

ในการนับเดือนแบบโบราณซึ่งเรียกว่านับตามจันทรคติ เดือนหนึ่งแบ่งเป็น ๒ ปักษ์ ปักษ์ละ ๑๕ วัน คือ **ชุณหปักษ์** (ช่วงข้างขึ้น) และ **กัณหปักษ์** (ช่วงข้างแรม) หากเดือนใดเป็นเดือนขาดคือมี ๒๙ วัน ช่วงกัณหปักษ์จะมี ๑๔ วัน คือมีเพียงวันแรม ๑๔ ค่ำ ซึ่งถือว่าเป็นวันสิ้นเดือน และเดือนขาดนั้นปกติจะตรงกับเดือนคี่ คือเดือน ๓ เดือน ๕ เดือน ๗ เดือน ๙ และเดือน ๑๑ ของทุกปีปฏิทิน

กัป กัลป์

กัป (อ่านว่า กับ) หมายถึงระยะกาลหรือกำหนดกาลเวลาที่ยาวนานมาก ใช้ว่า **กัลป์** (อ่านว่า กัน) ก็ได้

ตำนานว่าโลกพินาศครั้งหนึ่งเป็นอันสิ้นกัปหนึ่ง และกล่าวเปรียบเทียบไว้หลายอย่าง เช่นมีภูเขาหินล้วนลูกหนึ่ง ขนาดกว้าง ยาว สูงด้านละหนึ่งโยชน์เท่ากัน ทุกๆ ๑๐๐ ปีจะมีคนใช้ผ้าเนื้อละเอียดมาปัดภูเขานี้ครั้งหนึ่ง ทำเรื่อยไปจนภูเขาราบเสมอกับพื้นดิน ระยะเวลานี้แหละเรียกว่าเป็นกัปหนึ่ง

กัป ท่านแบ่งย่อยออกไปอีก ๕ คือ ๑) สารกัป ๒) มัณฑกัป ๓) สารมัณฑกัป ๔) วรกัป ๕) ภัทรกัป ในแต่ละกัปจะมีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติทุกกัป คือ สารกัปมีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ ๑ พระองค์ มัณฑกัป ๒ พระองค์ สารมัณฑกัป ๓ พระองค์ วรกัป ๔ พระองค์ ภัทรกัป ๕ พระองค์

กัปปิยะ - กัปปิยภัณฑ์

กัปปิยะ แปลว่า *เหมาะสม, สมควร*

กัปปิยะ หมายถึงสิ่งของเครื่องใช้ที่สมควรแก่สมณะคือภิกษุสามเณร เป็นสิ่งของที่ภิกษุสามเณรบริโภคใช้สอยได้ ไม่ผิดพระวินัย เรียกเต็มว่า **กัปปิยภัณฑ์** ได้แก่ ปัจจัย ๔ คือ ผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

สิ่งของที่ภิกษุสามเณรไม่ควรจะบริโภคใช้สอยหรือบริโภคใช้สอยไม่ได้ เช่น เสื้อ กางเกง เครื่องประดับ เป็นต้น เรียกว่า **อกัปปิยะ** หรือ **อกัปปิยภัณฑ์** (ดูเรื่องอกัปปิยะ)

ปัจจัยบางอย่างที่เป็นอกัปปิยะนิยมทำให้เป็นกัปปิยะเสียก่อนจึงถวายพระ เช่น ผลไม้ที่มีเปลือกหนา นิยมปอกหรือใช้มีดใช้เล็บกรีดให้เป็นรอยเสียก่อน ทำดังนี้เรียกว่า **ทำกัปปิยะ** เรียกผู้ทำกัปปิยะนั้นว่า **กัปปิยการก**

กัปปิยการก

กัปปิยการก (อ่านว่า กับปิยะกา-รก) แปลว่า *ผู้ทำให้เป็นกัปปิยะ, ผู้ทำสิ่งที่สมควรให้แก่สมณะ*

กัปปิยการก หมายถึงผู้ปฏิบัติภิกษุในเรื่องปัจจัย ๔ หรือหมายถึงลูกศิษย์ของภิกษุ ผู้จัดของที่สมควรถวายแก่ภิกษุ ผู้ทำหน้าที่ปฏิบัติดูแลภิกษุในเรื่องการขบฉัน เป็นต้น

กัปปิยการก ทำหน้าที่ช่วยเหลือภิกษุมิให้ต้องอาบัติหรือความผิดทางพระวินัย เช่น ทำสิ่งที่เป็นอกัปปิยะอันไม่สมควรแก่สมณะให้เป็นกัปปิยะก่อนถวาย เป็นต้นว่าปอกผลไม้ที่มีเปลือกหนาก่อนถวาย (ดูเรื่องกัปปิยะ)

กัปปิยโวหาร

กัปปิยโวหาร แปลว่า *โวหารที่สมควรแก่ภิกษุ, คำพูดที่สมควรแก่ภิกษุ*

กัปปิยโวหาร หมายถึงภาษาและคำพูดที่เหมาะสมแก่ภิกษุ เป็นทั้งภาษาและคำพูดที่ชาวบ้านใช้กับภิกษุและที่ภิกษุใช้กับชาวบ้าน ที่ชาวบ้านใช้กับภิกษุ เช่นเรียกเงินตราว่า **กัปปิยภัณฑ์** เรียกการกินว่า **ฉัน** เรียกการนอนว่า **จำวัด** เรียกการป่วยว่า **อาพาธ** เรียกภิกษุว่า **พระคุณเจ้า** เป็นต้น (ดูเรื่องคำพระ)

และหมายถึงภาษาหรือคำพูดที่ภิกษุใช้โดยเฉพาะ เช่น ภิกษุเรียกตัวเองว่า **อาตมา** หรือ **อาตมภาพ** เรียกชาวบ้านว่า **โยม** เป็นต้น

กัปปิยโวหาร เป็นถ้อยคำสำนวนที่เหมาะแก่กาลเทศะ หากใช้ได้ถูกต้องก็เป็นที่นิยมยกย่องว่าเป็นผู้ฉลาดรู้กาลเทศะดี

กัลปนา

กัลปนา (อ่านว่า กันละปะนา) แปลว่า *เจาะจงให้*

กัลปนา ใช้ในความหมาย ๒ อย่าง คือหมายถึงส่วนบุญที่ผู้ทำบุญอุทิศไปให้แก่ผู้ตาย เรียกว่าอุทิศกัลปนาไปให้ อีกอย่างหนึ่งหมายถึงที่ดินที่เจ้าของถวายเฉพาะผลประโยชน์ที่เกิดจากที่ดินนั้นให้แก่วัด กรรมสิทธิ์ที่ดินยังเป็นของเจ้าของ เช่น นา สวนมะพร้าว ที่มีตึกแถว เรียกชื่อเต็มว่า **ที่กัลปนา**

“ข้าพเจ้าขออุทิศกัลปนานี้ไปให้แก่บิดา เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย” อย่างนี้เป็นความหมายแรก

“ปีนี้ที่กัลปนาของวัดเราได้ผลตอบแทนไม่มากเพราะฝนแล้ง” อย่างนี้เป็นความหมายหลัง

กัลยาณจิต

กัลยาณจิต (อ่านว่า กันละยานะจิด) แปลว่า *จิตที่ดี, จิตที่งดงาม*

กัลยาณจิต หมายถึงจิตที่ดีงาม, จิตที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา คือความรู้สึกที่หวังดีปรารถนาดี ความรู้สึกที่มุ่งให้ประโยชน์ ต้องการจะให้พ้นจากความทุกข์ อันเป็นความรู้สึกที่สะอาดบริสุทธิ์ ไม่เคลือบแคลงแอบแฝงด้วยผลประโยชน์

กัลยาณจิต นิยมใช้ในกรณีที่ต้องการอธิษฐาน หรือตั้งใจจะอำนวยพรอำนวยผลให้แก่ผู้รับ เช่นใช้ว่า

“ขอตั้งกัลยาณจิตอธิษฐานให้ท่านเดินทางโดยปลอดภัย”

“ขอเชิญชวนท่านทั้งหลายได้ตั้งกัลยาณจิตอุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว”

กัลยาณชน

กัลยาณชน แปลว่า ***คนดี, คนงาม*** ใช้ว่า **สาธุชน** ก็มี

กัลยาณชน หมายถึงคนที่มีความประพฤติดี, คนที่ประกอบด้วยคุณอันงาม คือคนที่มีวิถีชีวิตที่งดงาม มีคุณธรรมประจำใจ ประกอบอาชีพในทางสุจริต เว้นอาชีพที่ผิดเป็นทุจริต ตั้งอยู่ในเมตตากรุณาธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ไม่เป็นศัตรู ไม่เป็นอันตรายต่อผู้ใด เป็นต้น

กัลยาณชน ว่าโดยธรรมก็คือผู้ดำรงมั่นคงอยู่ในกัลยาณธรรมคือเบญจศีลและเบญจธรรมนั่นเอง (ดูเรื่องเบญจศีล เบญจธรรม)

กัลยาณธรรม

กัลยาณธรรม แปลว่า *ธรรมอันดี, ธรรมอันงาม*

กัลยาณธรรม หมายถึงคุณธรรมที่ดีงาม, ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน,ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นกัลยาณชน ผู้ประพฤติกัลยาณธรรมเป็นปกตินอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนแล้ว ชีวิตของผู้นั้นย่อมสงบสุข ไม่มีเวรภัย ไม่มีศัตรู

กัลยาณธรรม โดยตรงคือเว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากดื่มสุราเมรัย และประพฤติพรหมจรรย์คือเว้นจากเมถุนธรรม โดยอ้อมได้แก่เบญจศีลเบญจธรรม

กัลยาณธรรม เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ ที่ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และทำให้มนุษย์ต่างจากสัตวโลกประเภทอื่น บางครั้งจึงเรียกกัลยาณธรรมว่า **มนุษยธรรม**

กัลยาณปุถุชน

ปุถุชน แปลว่า *ผู้มีกิเลสหนา* คือคนปกติที่ยังมีกิเลส, คนธรรมดาสามัญ, คนที่ยังมิได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยะ

กัลยาณปุถุชน หมายถึงคนธรรมดาที่มีกัลยาณธรรม ประพฤติปฏิบัติดีงาม มีคุณธรรมสูง ได้แก่คนที่เรียกกันว่ามีศีลมีธรรม มั่นคงอยู่ในศีลในธรรม ดำรงชีวิตด้วยการทำมาหากินอย่างสุจริต มีความซื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีจิตใจงดงาม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน

กัลยาณปุถุชน จัดเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมสูง แม้จะมิได้เป็นอริยบุคคล แต่ก็ได้รับความเคารพนับถือและยกย่องสรรเสริญจากบุคคลทั่วไป

กัลยาณมิตร ๑

กัลยาณมิตร (อ่านว่า กันละยานะมิด) แปลว่า *มิตรดี* คือมิตรแท้ มิตรที่ไม่มีลักษณะบาปมิตรหรือมิตรเทียม

กัลยาณมิตร ได้แก่มิตร ๔ ประเภทเหล่านี้ คือ

๑. **มิตรมีอุปการะ** คือช่วยป้องกันเพื่อนและสมบัติของเพื่อน พึ่งพาอาศัยได้ตลอด

๒. **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** คือเป็นคนเปิดเผย เก็บความลับของเพื่อนได้ ไม่ละทิ้งกัน สามารถตายแทนกันได้

๓. **มิตรแนะประโยชน์** คือห้ามเพื่อนมิให้ทำผิด แนะนำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม

๔. **มิตรมีความรักใคร่** คือเป็นเพื่อนตาย สุขทุกข์ด้วยกัน โต้ตอบคนที่ติเตียนเพื่อน

มิตรที่มีลักษณะ ๔ ประการนี้จัดเป็นกัลยาณมิตร เป็นมิตรแท้ ควรคบหาสมาคม

กัลยาณมิตร ๒

กัลยาณมิตร (อ่านว่า กันละยานะมิด) แปลว่า *มิตรดี* คือมิตรแท้ผู้ปรารถนาดีต่อเพื่อนกันด้วยไมตรีจิต (ดูเรื่องกัลยาณมิตร ๑)

กัลยาณมิตร มีลักษณะ ๗ ประการ คือ

๑. **ปิโย** ทำตัวน่ารัก น่าคบหา

๒. **ครุ** ทำตัวน่าเคารพ หนักแน่น เป็นที่พึ่งได้ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นเมื่อใกล้ชิด

๓. **ภาวนีโย** ทำตัวน่ายกย่อง ให้เกิดความภูมิใจเมื่อกล่าวถึง น่าถือเป็นแบบอย่าง

๔. **วัตตา** คอยแนะนำในทางถูก ให้สติเมื่อหลงผิด เป็นคู่คิดคู่ปรึกษาในกิจต่างๆ

๕. **วจนักขโม** อดทนคำพูดและการกระทำของเพื่อนได้ มีเหตุผล พร้อมที่จะรับฟังเพื่อน

๖. **คัมภีรัง กถัง กัตตา** ฉลาดชี้แจง อธิบายเรื่องที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้กระจ่างชัดได้

๗. **โนจัฏฐาเน นิโยชเย** ไม่ชักชวนนำพาไปในทางเสีย แนะนำแต่เรื่องเหมาะสมดีงาม

กาม

กาม แปลว่า *ความใคร่, ความรัก, ความชอบ, ความปรารถนา, ความต้องการ , สิ่งที่น่ารัก น่าใคร่ น่าปรารถนา* เป็นชื่อของกิเลสอย่างหนึ่ง

กาม ปกติใช้ประกอบกับคำอื่น เพื่อแสดงว่า คำนั้นเกี่ยวข้องกับกิเลส เช่น

กามคุณ สิ่งที่น่าปรารถนา

กามฉันท์ ความยินดีพอใจในกาม

กามภพ ภพของสัตว์ผู้ยังเสพกาม

กามตัณหา ความอยากในกามคุณ ความอยากในกามภพ

กามวิตก ความตรึกถึงกาม

กามราคะ ความกำหนัดยินดีด้วยความพอใจในกาม

กามสุข สุขในกาม สุขทางกาม

กามารมณ์ อารมณ์คือกามคุณ

กามคุณ

กามคุณ (อ่านว่า กามะ-, กามมะ-) คือ สิ่งที่น่าปรารถนา ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดยินดี

กามคุณ มี ๕ อย่าง คือ **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ** (สัมผัส) จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **เบญจกามคุณ** และจัดเป็นวัตถุกามคือกามคุณที่เป็นวัตถุ ซึ่งสามารถสัมผัสจับต้องและรู้สึกได้ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย

กามคุณ เป็นอารมณ์คือสิ่งที่ยึดดึงใจให้ปรารถนาให้รักใคร่ เป็นต้น จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กามารมณ์** (ดูเรื่องกามารมณ์)

กามฉันทะ

กามฉันทะ (อ่านว่า กามะ-, กามมะ-) แปลว่า *ความยินดีในกาม, ความพอใจในกาม* ใช้ว่า **กามฉันท์** ก็ได้

กามฉันทะ หมายถึงความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจคือกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (ดูเรื่องกามคุณ) เป็นเหตุให้จิตฝักใฝ่ใหลหลงอยู่กับอารมณ์เหล่านั้นจนทอดทิ้งการงานหน้าที่และความดีงามต่างๆ จัดเป็น **นิวรณ์** คือเครื่องปิดกั้นขัดขวางมิให้บรรลุถึงความดีและปิดกั้นความดีมิให้เข้าถึงจิต (ดูเรื่องนิวรณ์)

กามฉันทะ เกิดจากศุภนิมิตคือการกำหนดหมายว่าสวยว่างาม จะสงบได้ก็ด้วยการเจริญอสุภกรรมฐาน

กามตัณหา

กามตัณหา (อ่านว่า กามะ-, กามมะ-) แปลว่า *ความอยากในกาม, ความเยื่อใยในกาม* ฯลฯ

กามตัณหา ทั่วไปหมายถึงความอยากในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ (ดูเรื่องกามคุณ)

กามตัณหา ใจความสูงสุดหมายถึงความยินดี ความติดใจ ความพอใจในกามภพคือภพอันเป็นที่เกิดของผู้ยังเกี่ยวข้องด้วยกามซึ่งพร้อมมูลด้วยกามได้แก่โลกมนุษย์และเทวโลก

กามภพ

กามภพ (อ่านว่า กามะ-, กามมะ-) แปลว่า *ภพหรือที่เกิดของผู้ที่ยังเสวยกาม ยังเกี่ยวด้วยกามอยู่*

กามภพ หมายถึงภพภูมิของผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ ยังไม่หมดกรรม ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ยังต้องเสวยผลกรรมอยู่ ซึ่งได้แก่ อบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน, มนุษยโลก, และสวรรค์หรือเทวโลก ๖ ชั้น คือ ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี (ดูเรื่องกามาวจร)

กามภพ เป็นที่ปรารถนาต้องการยิ่งนักของผู้มีกามตัณหา โดยเฉพาะเทวโลก ๖ ชั้น

กามราคะ

กามราคะ (อ่านว่า กามะ-, กามมะ-) แปลว่า *ความกำหนัดในกาม, ความใคร่ในกาม, ความกำหนัดยินดีด้วยอำนาจกาม* ใช้ว่า **กามราค** (กามมะราก) ก็มี

กามราคะ หมายถึงอาการที่จิตยินดีเพลิดเพลินในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเรียกว่ากามคุณ (ดูเรื่องกามคุณ) จนหลงใหลไม่ปล่อยวางง่าย และหมายถึงอาการที่จิตยินดีเพลิดเพลินในกามคุณเช่นนั้นด้วยอำนาจกิเลสกาม มีกิเลสกามเป็นเหตุให้ทำนำให้มีความยินดีเพลิดเพลิน (ดูเรื่องกิเลสกาม) เช่น ยินดีเพลิดเพลินในรูปและเสียงด้วยความอยาก

กามราคะ โดยปกติใช้อธิบายเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้ผู้คนหมกมุ่น หลงใหล ยินดี ติดใจอยู่ในเรื่องโลกีย์วิสัยของมนุษย์ เช่นใช้ว่า

“ด้วยอำนาจกามราคะอย่างเดียวจึงทำให้เขาทิ้งลูกทิ้งเมียไปหาหญิงอื่น”

กามสังวร

กามสังวร (อ่านว่า กามะ-, กามมะสังวอน) แปลว่า *ความสำรวมในกาม, ความระวังในกาม*

กามสังวร หมายถึงการรู้จักเหนี่ยวรั้งตัวเอง รู้จักยับยั้งชั่งใจในเรื่องกามารมณ์ ไม่ปล่อยใจไปตามกามารมณ์ โดยมีสติเหนี่ยวรั้งระวังใจไม่หลงใหลมัวเมาหมกมุ่นอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นกามคุณ (ดูเรื่องกามคุณ) เป็นการป้องกันกิเลสมิให้เข้ามาทำอันตรายจิตใจ ทำให้ไขว้เขวออกห่างจากการปฏิบัติธรรม เพราะไปยินดีเพลิดเพลินอยู่กับกามคุณเหล่านั้น

กามสังวร ในความหมายอย่างเพลาคือการสำรวมระวังไม่ล่วงละเมิดคู่ครองของบุคคลอื่น ยินดีพอใจเฉพาะในคู่ครองของตนเอง อันเป็นเบญจธรรมข้อหนึ่งซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อกาเมสุมิจฉาจาร

กามาวจร

กามาวจร แปลว่า (อ่านว่า กามาวะจอน) *ยังท่องเที่ยวอยู่ในกาม* คือยังเกี่ยวข้องยังติดเนื่องอยู่กับกาม ใช้ว่า **กามาพจร** ก็ได้

กามาวจร ส่วนใหญ่เป็นคำที่ใช้คู่กับคำอื่นๆ คือ จิต ภูมิ ภพ เป็นต้น

ที่ใช้คู่กับจิต เรียก **กามาวจรจิต** หมายถึงจิตที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในกาม

ที่ใช้คู่กับภูมิ เรียก **กามาวจรภูมิ** หมายถึงชั้นแห่งจิตและเจตสิกที่ยังเกาะเกี่ยวอยู่ในกามคุณ

ที่ใช้คู่กับภพ เรียก **กามาวจรภพ** หมายถึงภพที่ยังเสวยกามคุณอยู่ ได้แก่สวรรค์ ๖ ชั้น คือ ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

กามารมณ์

กามารมณ์ แปลว่า *อารมณ์คือกามคุณ* คือ สิ่งที่เป็นอารมณ์ยึดดึงใจให้ปรารถนา ให้รักใคร่ ให้หลงใหลติดใจ เป็นต้น มี ๕ ชนิด คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (ดูเรื่องกามคุณ)

กามารมณ์ ในคำไทยมักใช้ในความหมายว่า อารมณ์ทางเพศหรือความรู้สึกทางกาม เช่นใช้ว่า

"การแต่งตัวยั่วยุกามารมณ์อาจทำให้มีอันตรายได้หากอยู่ในที่ลับหูลับตาคน"

"เอาแต่หมกมุ่นอยู่กับกามารมณ์ทั้งวันทั้งคืนทำให้เสียงานเสียการหมด"

กาเมสุมิจฉาจาร

กาเมสุมิจฉาจาร แปลว่า *การประพฤติผิดในกาม* หมายถึง การล่วงละเมิดคู่ครองของผู้อื่น, การมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลที่ต้องห้าม ที่ไม่ควรละเมิด เป็นศีลข้อที่ ๓ ในศีล ๕

กาเมสุมิจฉาจาร มีองค์ ๔ ประการ ซึ่งเมื่อทำครบทั้งหมดจึงจะถือว่าประพฤติผิดในกาม องค์ ๔ คือ

๑. เป็นบุคคลต้องห้าม ไม่ควรละเมิด

๒. มีจิตคิดจะเสพสัมพันธ์กับบุคคลนั้น

๓. มีความพยายามในการเสพสัมพันธ์

๔. อวัยวะเพศเข้าถึงกัน

กาเมสุมิจฉาจาร แสดงถึงความเป็นคนมักมากในกาม เป็นเหตุให้ผู้กระทำมัวหมอง เป็นเหตุก่อเวรภัย มีโทษถึงตกนรก และส่งผลให้เกิดเป็นคนมีจิตวิปริตทางเพศ มีความล้มเหลวในชีวิตคู่ มีคู่ครองนอกใจในทุกภพทุกชาติ

กาย

กาย ตามรูปศัพท์แปลได้หลายนัย เช่น

- แปลว่า *ที่สะสมของไม่สะอาด, ที่เติบโตขึ้นแห่งของน่ารังเกียจ* หมายถึงตัวคน สรีระของคน ท่านอธิบายว่าสิ่งที่ไม่สะอาด น่ารังเกียจ คือ ผม ขน เล็บ น้ำมูก น้ำลาย อุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น สะสมและเติบโตอยู่ในสรีระของคน ฉะนั้นจึงเรียกว่า **กาย**

- แปลว่า *หมู่, กอง, ที่รวม* หมายความว่า กายนี้เกิดจากการรวมตัวกันของธาตุต่างๆ ที่สำคัญคือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ จึงเรียกว่า **กาย**

กาย เมื่อใช้เป็นคำโดดๆ คำเดียว จะหมายถึงร่างกายหรือตัวคนโดยภาพรวม แต่ถ้าใช้คู่กับจิต ก็จะหมายถึงเฉพาะส่วนที่เป็นรูปร่างเท่านั้น ไม่รวมจิตใจ เพราะกายมีองค์ประกอบสำคัญ ๒ ส่วน คือกาย (ส่วนรูปร่าง) กับจิต (ส่วนที่รู้สึกนึกคิด)

กายกรรม

กายกรรม (อ่านว่า กายะกำ) ในคำไทย หมายถึงการดัดตนเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง หรือการเล่นห้อยโหนโยนตัวเป็นต้น เรียกว่า **เล่นกายกรรม**

กายกรรม ในคำวัดหมายถึงการกระทำทางกาย คือทำกรรมด้วยกาย ไม่ว่าจะทำกรรมชั่วหรือกรรมดี จัดเป็นกายกรรมเหมือนกัน

กายกรรมทางชั่ว มี ๓ อย่าง คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กายทุจริต** แปลว่า *ประพฤติชั่วทางกาย*

กายกรรมทางดี มี ๓ อย่าง คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กายสุจริต** แปลว่า *ประพฤติชอบทางกาย*

กายคตาสติ

กายคตาสติ (อ่านว่า กายะคะตา-) แปลว่า *สติที่เป็นไปในกาย* เป็นวิธีทำกรรมฐานอย่างหนึ่งในอนุสสติ ๑๐

กายคตาสติ คือการใช้สติพิจารณาถึงอวัยวะในร่างกายของตนหรือของผู้อื่น เช่นผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ฯลฯ ให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นของไม่งาม ปฏิกูล น่าเกลียด โสโครก ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น พิจารณาไปจนเห็นจริง จนเกิดความเบื่อหน่ายคลายความกำหนัดยินดีในกาย ไม่ยึดมั่นถือมั่นกายต่อไป

กายคตาสติ เมื่อระลึกถึงอยู่เนืองๆ ย่อมส่งผลให้ข่มความยินดียินร้าย ข่มภัยและความขลาดลงได้ อดทนต่อทุกขเวทนาได้ ส่งผลให้จิตใจสงบไม่ฟุ้งซ่าน บรรเทาราคะและความยึดมั่นถือมั่นในกาย ถอนความคิดว่าสวยว่างามลงได้

กายทุจริต

กายทุจริต (อ่านว่า กายะ-) แปลว่า *การประพฤติชั่วทางกาย, การประพฤติชั่วด้วยกาย*

กายทุจริต เป็นการทำความชั่วทำความผิดทางกายคือด้วยการกระทำของกาย จัดเป็นบาปมิใช่บุญ ก่อทุกข์โทษให้ทั้งในปัจจุบันและภพชาติต่อไป

กายทุจริต มี ๓ อย่าง คือ

๑. **ฆ่าสัตว์** คือการทำให้สัตว์สิ้นชีวิต รวมถึงการทรมาน จองจำ กักขังสัตว์ให้เดือดร้อน

๒. **ลักทรัพย์** คือการขโมยหยิบฉวย รวมถึงการเบียดบัง ฉ้อ โกงทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตนเป็นต้น

๓. **ประพฤติผิดในกาม** คือการล่วงละเมิดคู่ครองของผู้อื่น การมีเพศสัมพันธ์กับคนต้องห้าม

กายบริหาร

กายบริหาร (อ่านว่า กายะ-) คือการดูแลรักษา, การจัดการ, การปฏิบัติต่อร่างกายโดยถูกต้อง

กายบริหาร เป็นสำนวนพระวินัย หมายถึง ธรรมเนียมการดูแลร่างกายของภิกษุ เป็นต้นว่า ธรรมเนียมการบริหารผมและหนวดเครา เช่นไม่ไว้ผมยาวเกิน ๒ นิ้วหรือเกิน ๒ เดือน ไม่ไว้หนวดเครา ไม่ไว้ขนจมูก ธรรมเนียมการบริหารหน้า เช่นไม่ผัดหน้า ไล้หน้า ทาหน้าเป็นต้น ธรรมเนียมการอาบน้ำ ธรรมเนียมการนุ่งห่มผ้า เป็นต้น

กายบริหาร กำหนดไว้เพื่อให้ภิกษุรักษาร่างกายให้สะอาด นุ่งห่มเรียบร้อย เป็นสมณสารูป นำให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ป้องกันมิให้สกปรก รุงรัง มิให้รักสวยรักงามแบบชาวบ้าน

กายสุจริต

กายสุจริต (อ่านว่า กายะ-) แปลว่า *การประพฤติดีทางกาย, การประพฤติดีด้วยกาย*

กายสุจริต เป็นการทำความดีความงามทางกายคือด้วยการกระทำของกาย จัดเป็นบุญ นำความสุขมาให้ทั้งในปัจจุบันและในภพชาติต่อไป

กายสุจริต มี ๓ อย่าง คือ

๑. **ไม่ฆ่าสัตว์** รวมถึงการไม่ทำร้าย ไม่กักขัง ไม่จองจำสัตว์ให้เดือดร้อน

๒. **ไม่ลักทรัพย์** รวมถึงไม่เบียดบัง ฉ้อ โกงเอาทรัพย์ของผู้อื่น เป็นต้น

๓. **ไม่ประพฤติผิดในกาม** คือไม่ล่วงละเมิดคู่ครองของผู้อื่น ไม่มีเพศสัมพันธ์กับคนต้องห้าม

กายิกสุข

กายิกสุข (อ่านว่า กายิกะสุก) แปลว่า *สุขทางกาย, สุขที่เป็นไปในกาย* หมายถึงความสบายกาย ความอิ่มเอิบซาบซ่านแห่งกาย

กายิกสุข เกิดจากการที่กายได้สัมผัสกับอารมณ์ภายนอกที่ดี (ดูเรื่องอารมณ์) แล้วเกิดความรู้สึกทางกายว่าสบาย อิ่มเอิบ เป็นต้น เช่น ตาได้เห็นคนหรือสิ่งที่ตนชอบ ทำให้เกิดความรู้สึกซาบซ่าน ลิ้นได้ลิ้มรสอาหารที่อร่อย ทำให้เกิดความอิ่ม หายหิว กายได้สัมผัสกับน้ำทำให้กายเย็นสบาย

กายิกสุข เป็นคู่กับเจตสิกสุขหรือสุขทางใจอันเกิดจากการที่ใจได้สัมผัสกับอารมณ์ที่ดีภายนอกแล้วเกิดความสบายใจ เช่น ดีใจ ชอบใจ

การกสงฆ์

การกสงฆ์ (อ่านว่า กา-รก-สงฆ์, การะกะสงฆ์) แปลว่า *สงฆ์ผู้ทำกิจ, หมู่ภิกษุผู้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ*

การกสงฆ์ ใช้เรียกสงฆ์หมู่หนึ่งที่ได้รับมอบหมายให้ทำกิจสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะหรือแก่พระศาสนา ได้แก่กิจการที่เป็นไปเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพื่อรักษาพระธรรมวินัย เพื่อชำระอธิกรณ์ เป็นต้น

การกสงฆ์ ได้แก่สงฆ์ที่ร่วมกันทำสังคายนาหรือทำสังฆกรรมต่างๆ ซึ่งเรียกเต็มว่า **สังคีติการกสงฆ์** **กัมมการกสงฆ์** ตามลำดับ

กาลกิริยา

กาลกิริยา (อ่านว่า กาละกิริยา หรือ กานกิริยา) แปลว่า *การกระทำกาละ*

กาลกิริยา เป็นสำนวนวัด หมายถึงตาย, มรณะ, ล่วงลับไป ใช้กับบุคคลทั่วไปไม่จำกัดเพศ เช่นใช้ว่า

“ผู้สั่งสมบุญความดีไว้มาก ครั้นทำกาลกิริยาไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติ”

“สามีของนางครั้นสั่งเสียเสร็จแล้วก็ทำกาลกิริยาล่วงลับไปสู่ปรโลก”

กาลกิริยา มีความหมายตามรูปศัพท์อีกอย่างหนึ่งว่า ถึงเวลาที่กำหนดไว้, ถึงจุดของเวลา, ถึงเวลาสุดท้าย, ถึงชั่วโมงสุดท้าย (ของชีวิต) ซึ่งก็ได้ความหมายว่า **“ตาย”** เหมือนกัน

กาลทาน

กาลทาน (อ่านว่า กาละทาน) แปลว่า *ทานที่ถวายตามกาล, ทานที่ทรงอนุญาตให้รับได้ตามกาล*

กาลทาน หมายถึงทานหรือสิ่งของที่มีกำหนดระยะเวลาถวายภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับทานเช่นนั้นได้ หากถวายก่อน**หรือ**หลังระยะกาลนั้นไม่ถือว่าเป็นกาลทาน ทาน**ที่กำหนด**ไว้ว่าเป็นกาลทาน คือ

- **ผ้าอาบน้ำฝน** ทรงกำหนดให้พระสงฆ์รับ**ได้ตั้งแต่วันแรม** ๑ ค่ำเดือน ๗ ถึงวันเพ็ญเดือน ๘ รวม ๑ **เดือน**

- **ผ้ากฐิน** ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์รับได้ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ จนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ รวม ๑ เดือน

กาลามสูตร

กาลามสูตร แปลว่า *พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ* หมู่บ้านเกสปุตติยนิคม แคว้นโกศล เรียกว่า **เกสปุตตสูตร** ก็มี

กาลามสูตร เป็นหลักแห่งความเชื่อ ไม่ให้เชื่องมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดีก่อนเชื่อ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. อย่าเพิ่งเชื่อตามที่ฟังๆ กันมา
๒. อย่าเพิ่งเชื่อตามที่ทำต่อๆ กันมา
๓. อย่าเพิ่งเชื่อตามคำเล่าลือ
๔. อย่าเพิ่งเชื่อโดยอ้างตำรา
๕. อย่าเพิ่งเชื่อโดยนึกเดา
๖. อย่าเพิ่งเชื่อโดยคาดคะเนเอา
๗. อย่าเพิ่งเชื่อโดยนึกคิดตามแนวเหตุผล
๘. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะถูกกับทฤษฎีของตน
๙. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะมีรูปลักษณ์ที่ควรเชื่อได้
๑๐. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะผู้พูดเป็นครูอาจารย์ของตน

กาลิก

กาลิก (อ่านว่า กา-ลิก) แปลว่า *ประกอบด้วยกาลเวลา, ขึ้นอยู่กับกาลเวลา* เป็นภาษาพระวินัย หมายถึงอาหารหรือของที่ภิกษุรับแล้วเก็บไว้ฉันได้ตามเวลาที่กำหนดเท่านั้น หากเก็บไว้เกินกว่านั้นถือเป็นความผิด กาลิกมี ๔ อย่าง คือ

๑. **ยาวกาลิก** ของที่เก็บไว้ฉันได้ชั่วคราว คือ ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวัน ได้แก่ ข้าวสุก ขนม ปลา เนื้อ เป็นต้น

๒. **ยามกาลิก** ของที่เก็บไว้ฉันได้ชั่วระยะเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ได้แก่ น้ำปานะหรือน้ำผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่ทรงอนุญาตไว้

๓. **สัตตาหกาลิก** ของที่เก็บไว้ฉันได้ภายใน ๗ วัน ได้แก่ เภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

๔. **ยาวชีวิก** ของที่เก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต ได้แก่ของที่นอกเหนือจากกาลิกทั้ง ๓ นั้น

กาสาวพัสตร์

กาสาวพัสตร์ (อ่านว่า กาสาวะพัด) แปลว่า *ผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด* เป็นคำเรียกผ้าที่พระสงฆ์ใช้นุ่งห่ม ผ้านุ่งห่มของพระสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นสีเหลือง สีแก่นขนุนหรือสีกรัก ก็เรียกว่าเป็นผ้ากาสาวพัสตร์ทั้งสิ้น

กาสาวพัสตร์ ถือว่าเป็นของสูง เป็นของพระอริยะ เป็นเครื่องนุ่งห่มของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกใช้ได้ จัดเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง

กาสาวพัสตร์ ในความหมายรวมๆ ก็คือผ้าเหลืองซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เช่นแม่พูดกับลูกว่า

“ลูกเอ๋ย บวชให้แม่ได้เห็นชายผ้าเหลืองสักพรรษานะลูก”

คำว่า **ผ้าเหลือง** ในที่นี้ก็คือผ้ากาสาวพัสตร์นั่นเอง

กำแพงแก้ว

กำแพงแก้ว หมายถึงกำแพงเตี้ยๆ ที่สร้างล้อมพุทธสถานอันเกี่ยวด้วยพระพุทธเจ้า เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์

กำแพงแก้ว ปกตินอกจากจะสร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาหรือเพื่อป้องกันอันตรายเหมือนรั้วบ้านแล้วยังมุ่งสร้างเพื่อเป็นเครื่องประดับพุทธสถานนั้นๆ ด้วย จึงนิยมสร้างอย่างงดงาม ประณีต และแน่นหนาคงทน ผิดจากรั้วบ้านทั่วไป บางแห่งตกแต่งด้วยวัสดุหลากชนิดเท่าที่จะพึงหาได้ และประกอบซุ้มประตูอันวิจิตรงดงามเป็นพิเศษตามแนวกำแพงแก้วทั้งสี่ทิศของพุทธสถานนั้นๆ

กำแพงแก้ว เป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธสถานสำคัญ เมื่อเห็นกำแพงหรือรั้วมีลักษณะเช่นนี้ก็หมายรู้ได้ว่าภายในกำแพงนั้นเป็นโบสถ์ วิหาร อันเป็นพุทธสถานที่สำคัญที่สุดของวัด

กิจ

กิจ แปลว่า *สิ่งที่พึงทำ* ใช้หมายถึงธุระ, งานที่พึงจัดพึงทำให้เสร็จไป มาจากคำวัดว่า **กิจจ** เมื่อนำไปประกอบกับคำอื่นจึงอ่านเต็มรูปว่า **กิดจะ** เช่น **กิจกรรม** อ่านว่า กิดจะกำ **กิจวัตร** อ่านว่า กิดจะวัด **กิจการ** อ่านว่า กิดจะการ

กิจ ที่ใช้เกี่ยวกับภิกษุ เช่น

- **กิจวัตร** หมายถึงกิจทางศาสนาที่ทำประจำวัน เช่น ทำวัตรเช้า-เย็น

- **กิจสงฆ์** หมายถึงงานที่เป็นหน้าที่ของสงฆ์ เช่น กิจวัตร การรักษาธรรมวินัย การทำสังฆกรรม การดูแลรักษาวัด การเผยแผ่ศาสนา

- **กิจนิมนต์** หมายถึงกิจที่ต้องไปในงานต่างๆ ตามคำนิมนต์ เช่น งานทำบุญ งานเทศน์ งานสอน งานสงเคราะห์อื่นๆ

กิจวัตร

กิจวัตร (อ่านว่า กิดจะวัด) หมายถึงกิจทางศาสนาที่ภิกษุสามเณรทำเป็นประจำวัน หรือทุกครั้งที่กำหนดไว้เป็นประจำ

กิจวัตร ได้แก่ การออกบิณฑบาต การทำวัตรเช้า การทำวัตรเย็น การสวดมนต์ไหว้พระ การปลงอาบัติ การลงปาฏิโมกข์ เป็นต้น

กิจวัตร ยังรวมไปถึงการปฏิบัติกิจต่างๆ เช่น การศึกษาเล่าเรียน การสอนธรรมแก่ชาวบ้าน การกวาดวัด อันเป็นกิจพิเศษเข้าไปด้วย แม้จะเป็นกิจที่ไม่ทำทุกวันก็ตาม แต่เป็นกิจที่ภิกษุสามเณรปฏิบัติกันเป็นปกติ

กินบุญเก่า

กินบุญเก่า มิใช่คำวัดโดยตรง แต่เป็นสำนวนที่เกี่ยวกับวัด หมายถึงการได้รับผลแห่งความดีที่ทำไว้แต่ปางก่อน, บุญเก่าหรือความดีที่ทำไว้ก่อนมาสนองผลให้มั่งมีศรีสุขอยู่ในภพชาติปัจจุบัน

กินบุญเก่า นิยมใช้ในความหมายว่านั่งกินนอนกินสมบัติเก่าที่เป็นมรดกตกทอดมา

คนกินบุญเก่า มี ๒ ประเภท คือใช้สมบัติเก่าอย่างไม่ประมาท กินใช้ด้วยความระมัดระวัง และใช้สร้างบุญต่อเพื่อไว้กินในภพชาติต่อไป กับใช้อย่างประมาท กินใช้สุรุ่ยสุร่ายไม่ระมัดระวัง ไม่สร้างบุญต่อไป บางครั้งใช้ไปก่อกรรมทำเข็ญแก่ตัวเองและผู้อื่นเสียอีก

กิเลส

กิเลส แปลว่า *สิ่งเกาะติด, สิ่งเปรอะเปื้อน, สิ่งสกปรก*

กิเลส คือสิ่งที่แฝงติดอยู่ในใจแล้วทำให้ใจเศร้าหมองขุ่นมัว มีอุปมาเหมือนสีที่ใส่ลงไปในน้ำทำให้น้ำมีสีเหมือนกับสีที่ใส่ลงไป ใจก็เช่นกัน ปกติก็ใสสะอาด แต่กลายเป็นใจดำ ใจง่าย ใจร้ายไปก็เพราะมีกิเลสเข้าไปอิงอาศัยผสมปนเปอยู่

กิเลสที่ชอบซุกหมักหมมอยู่ในใจของคนมากที่สุด คือ **ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ**

เพราะกิเลสชอบซุกหมักหมมอยู่ในใจของคน จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กิเลสาสวะ** หรือ **อาสวกิเลส** แปลว่า *กิเลสที่หมักดองอยู่ในจิต* (ดูเรื่องอาสวกิเลส)

กิเลสกาม

กิเลสกาม (อ่านว่า กิเหลดสะกาม) แปลว่า *กิเลสเป็นเหตุใคร่, กิเลสที่ทำให้รักใคร่ยินดี, กิเลสที่เป็นกาม* บางทีใช้กลับกันว่า **กามกิเลส** ก็มี

กิเลสกาม โดยใจความก็คือความกำหนัดยินดีด้วยอำนาจความพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเป็นวัตถุกาม เป็นความคิดที่เกิดขึ้นแล้วทำให้รักชักให้ใคร่ พาใจให้หลงใหลอยากได้ หรือทำให้ขัดใจ ซึมเซา เศร้าหมอง

กิเลสกาม ได้แก่ความคิดนึกในใจอย่างนี้คือ **ฉันทราคะ** ความกำหนัดด้วยพอใจ **โลภะ** ความโลภอยากได้ยิ่งๆ ขึ้นไป **อิจฉา** ความปรารถนาต้องการอยากได้อยากมีอยากเป็นเหมือนเขา **อิสสา** ความริษยาหึงหวง เห็นคนอื่นได้ดีแล้วทนไม่ได้ **อรติ** ความไม่ยินดีไม่พอใจ **อสันตุฏฐี** ความไม่สันโดษ ไม่รู้จักอิ่มไม่รู้จักพอ กิเลสเหล่านี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กิเลสมาร** (ดูเรื่องกิเลสมาร)

กิเลสมาร

กิเลสมาร (อ่านว่า กิเหลดสะมาน) แปลว่า *มารคือกิเลส, กิเลสอันเป็นมาร, กิเลสผู้ฆ่า, ผู้ฆ่าคือกิเลส* หมายถึงผู้ฆ่าคือทำลายคุณความดี, ผู้ล้างผลาญคุณความดีที่มีอยู่ให้หมดสิ้นไป

กิเลสมาร ได้แก่กิเลสกามชนิดต่างๆ เช่น ความกำหนัดยินดี ความอยากได้ ความปรารถนาต้องการ (ดูเรื่องกิเลสกาม) กิเลสเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นในใจแล้วก็จะครอบงำใจ บงการใจให้เป็นไปตามใจชอบ ทำให้ปรารถนาอยากได้ยิ่งๆ ขึ้นไปไม่มีสิ้นสุด เมื่อไม่ได้ตามปรารถนาก็ท้อแท้สิ้นหวัง ไม่อยากทำอะไรต่อไป เมื่อปรารถนารุนแรงก็ไปก่อกรรมทำเข็ญประกอบทุจริตต่างๆ เพื่อให้ได้สมปรารถนา เป็นตัวปิดกั้นขัดขวางการทำความดีของคน และเป็นตัวทำลายมโนธรรมที่มีอยู่ให้หมดไป เป็นเหตุให้ผู้คนได้รับความหายนะและถึงความวิบัติด้วยอาการต่างๆ จึงได้นามว่า **กิเลสมาร**

กุฏิ กุฎี

กุฏิ (อ่านว่า กุด หรือ กุดติ) แปลว่า *กระต๊อบ, กระท่อม, โรงนา* ใช้ว่า **กุฎี** ก็ได้ เรียกเพี้ยนไปว่า **กฎิ** ก็มี (กฏิ แปลว่า *สะเอว*)

กุฏิ หมายถึงอาคารที่เป็นโรงเรือนหรือตึกอันเป็นที่อยู่พำนักอาศัยของภิกษุสามเณร ใช้เป็นศัพท์เฉพาะในพระพุทธศาสนา

กุฏิ สมัยก่อนจะแยกกันเป็นหลังๆ อยู่รวมกันหลายๆ หลังเช่นกุฏิเรือนไทย เรียกว่า **กุฏิหมู่** หรือ **หมู่กุฏิ** บางแห่งสร้างเป็นหลายชั้นและหลายห้อง เรียกว่า **กุฏิแถว**

สำหรับกุฏิที่ประทับของพระพุทธเจ้ามีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า **พระคันธกุฎี** เพราะมีกลิ่นหอมอยู่ตลอดเวลา (ดูเรื่องคันธกุฎี)

กุมาร

กุมาร เป็นชื่อกัณฑ์ที่ ๘ แห่งเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ คือทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ ชูชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ นครกัณฑ์

กุมาร มีเนื้อหาตอนที่ชูชกเดินทางไปถึงเขาวงกต ค้างคืนในที่ไม่ไกลจากอาศรมของพระเวสสันดรนัก รุ่งเช้ารอจนพระนางมัทรีออกไปหาผลไม้แล้วจึงเข้าไปขอสองกุมารคือพระชาลีและพระกัณหาจากพระเวสสันดร สองกุมารพากันหนีลงไปในสระน้ำ พระเวสสันดรออกไปตามทำความเข้าใจแล้วมอบให้ชูชกไป ชูชกก็จับสองกุมารมัดมือติดกันฉุดลากรีบเร่งออกไปจนพ้นแนวป่า

กุมาร มีความยาวของเนื้อหาจำนวน ๑๐๑ คาถาในจำนวน ๑,๐๐๐ คาถา (ดูเรื่องคาถาพัน)

กุลทูสก

กุลทูสก (อ่านว่า กุละทูสก, กุละทูสะกะ) แปลว่า *ผู้ประทุษร้ายตระกูล*

กุลทูสก เป็นภาษาพระวินัย หมายถึงภิกษุผู้ประจบเอาใจคฤหัสถ์ที่ไม่ว่าจะเป็นคนธรรมดาหรือผู้มียศศักดิ์ ด้วยอาการที่ผิดพระวินัย เพื่อให้เขาศรัทธาในตัว เพื่อหวังลาภผลจากเขา เช่นให้ของกำนัล ทำสวนดอกไม้ไว้ให้เขาชื่นชม พูดประจ๋อประแจ๋ อุ้มลูกเขา ยอมตัวให้เขาใช้สอย รับเป็นหมอรักษาไข้ รับฝากของต้องห้าม เป็นต้น (นัยวินัยมุขเล่ม ๒)

กุลทูสก เป็นผู้ทำลายศรัทธา ทำให้เขาดูหมิ่นเสื่อมถอยในพระรัตนตรัย และทำให้เขาพลาดจากบุญกุศล เพราะมัวหลงชื่นชมต่อสิ่งที่ได้รับ ไม่หาโอกาสบำเพ็ญบุญอย่างอื่น จึงเรียกว่าผู้ประทุษร้ายตระกูล หรือผู้ทำร้ายตระกูล

กุลุปกะ

กุลุปกะ (อ่านว่า กุลุปะกะ) แปลว่า *ผู้เข้าถึงสกุล*

กุลุปกะ เป็นคำเรียกภิกษุผู้ใกล้ชิดสนิทสนมกับครอบครัวหรือวงศ์ตระกูล มีความคุ้นเคยและไปมาหาสู่ผู้คนในครอบครัววงศ์ตระกูลนั้นๆเสมอ ผู้คนในครอบครัววงศ์ตระกูลนั้นรู้จัก ให้ความเคารพนับถือ และอุปถัมภ์บำรุงด้วยดีโดยไม่รังเกียจ เรียกเต็มว่า **พระกุลุปกะ** โบราณเรียกว่า **ชีต้น** (ดูเรื่อง ชีต้น)

พระกุลุปกะนั้นทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาวงศ์ตระกูลบ้าง เป็นหลักใจของวงศ์ตระกูลบ้าง เป็นผู้สอนธรรมประจำของวงศ์ตระกูลบ้าง

ถ้าเป็นพระที่ใกล้ชิดกับราชสกุล เรียกว่า **พระราชกุลุปกะ**

กุศล

กุศล แปลว่า *ฉลาด, สิ่งที่ตัดความชั่ว*

กุศล โดยทั่วไปใช้หมายถึงความดี, ความงาม, สิ่งที่ดี นิยมใช้คู่กับคำว่าบุญ เป็น **บุญกุศล** และคู่กับคำว่ากรรม เป็น **กุศลกรรม** ซึ่งก็มีความหมายว่าบุญ, ความดี, กรรมดีเหมือนกัน

"เกิดเป็นคนควรสร้างกุศลให้มากเข้าไว้แหละดี" พระท่านเตือนสติมิให้ประมาท

สร้างกุศลให้มากในที่นี้ก็คือทำบุญไว้ให้มากนั่นเอง

กุศลหรือบุญที่ควรทำคือ ทาน ศีล ภาวนา หรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นต้น

กุศลกรรม

กุศลกรรม (อ่านว่า กุสนละกำ) แปลว่า *กรรมดี, การกระทำของคนฉลาด*

กุศลกรรม หมายถึง บุญ, ความดี, ความถูกต้อง ซึ่งให้ผลเป็นความสุขโดยส่วนเดียว การทำบุญ การทำความดี เรียกว่า **ทำกุศลกรรม** หรือเรียกย่อว่า **ทำกุศล** ก็ได้

กุศลกรรม ที่ท่านแนะนำให้ทำเป็นประจำ ได้แก่ ให้ทาน เสียสละ รักษาศีล อบรมจิตใจ เจริญปัญญา เรียกย่อว่าบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ซึ่งสามารถทำได้โดยบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลงให้น้อยลง เพราะถ้ายังมีความโลภ ความโกรธ ความหลงเต็มจิตอยู่ ก็ไม่สามารถทำกุศลกรรมอะไรได้

กุศลกรรมบถ

กรรมบถ (อ่านว่า กำมะบด) แปลว่า *ทางแห่งกรรม* คือการกระทำที่เข้าทางเป็นกรรมหรือที่นับว่าเป็นกรรม

กุศลกรรมบถ แปลว่า *ทางแห่งกุศลกรรม* คือการกระทำที่นับว่าเป็นความดี มี ๑๐ คือ

- **ที่เป็นกายกรรม** มี ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม
- **ที่เป็นวจีกรรม** มี ๔ คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- **ที่เป็นมโนกรรม** มี ๓ คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้าย เห็นชอบตามคลองธรรม (สัมมาทิฐิ)

กุศลกรรมบถ ก็คือสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจนั่นเอง (ดูเรื่องสุจริต)

กุสินารา

กุสินารา เป็นชื่อเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน เป็นที่ตั้งสังเวชนียสถานแห่งที่ ๔ ปัจจุบันเป็นเมืองเล็กๆ ชื่อกาเซีย เขตอำเภอเดโอเรีย รัฐอุตรประเทศ

กุสินารา เป็นที่ตั้งแห่งสาลวโนทยานหรือป่าไม้สาละที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน ปรากฏตามคัมภีร์ว่าเมืองนี้เคยเป็นที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ เป็นที่เกิดบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์หลายครั้ง เคยเป็นราชธานีนามว่ากุสาวดีของพระเจ้ามหาสุทัสสนจักรพรรดิ

กุสินารา ปัจจุบันมีอนุสรณ์สถานที่สำคัญคือสถูปใหญ่ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างไว้และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ วิหารปรินิพพานซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางปรินิพพานอยู่ภายในและซากศาสนสถานโดยรอบมากมาย

เกจิอาจารย์

เกจิอาจารย์ แปลว่า *อาจารย์บางท่าน, อาจารย์บางพวก*

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสาวกได้รวบรวมคำสอนของพระองค์ไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่าพระไตรปิฎก ต่อมามีภิกษุผู้เป็นนักปราชญ์ได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความที่ยากในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้น เรียกภิกษุผู้แต่งหนังสือนั้นว่า **พระอรรถกถาจารย์** บ้าง **พระฎีกาจารย์** บ้าง และในหนังสือที่แต่งนั้นมักจะมีอ้างถึงความคิดเห็นของอาจารย์อื่นๆ ที่เห็นด้วยหรือเห็นแย้งกับผู้แต่ง เรียกอาจารย์ที่ถูกอ้างถึงนั้นว่า **เกจิอาจารย์**

เกจิอาจารย์ ในปัจจุบันถูกใช้ในความหมายที่ผิดไปจากเดิม คือใช้เรียกพระที่มีอาคมขลังทางปลุกเสกหรือพระที่ทรงวิทยาคุณทางกรรมฐาน ว่า **พระเกจิอาจารย์** หรือเรียกสั้นๆ ว่า **พระเกจิ**

เกตุมาลา

เกตุมาลา (อ่านว่า เก-ตุมาลา, เกดมาลา) หมายถึงพระรัศมีซึ่งเปล่งอยู่เหนือพระเศียรพระพุทธเจ้า

เกตุมาลา เป็นชื่อเรียกยอดแหลมที่อยู่เหนือเศียรพระพุทธรูปว่า **พระเกตุมาลา** เรียกว่า **เปลวรัศมี** หรือ **เปลวเพลิง** ก็มี

พระเกตุมาลา มีต้นเค้ามาตามนัยที่ว่าพระ-พุทธเจ้าทรงมีพระรัศมีเปล่งซ่านออกจากพระเศียร ๑ วาโดยรอบ ในการสร้างพระพุทธรูป ช่างได้แสดงพระรัศมีนั้นเป็นรูปเปลวรัศมีคล้ายเปลวเพลิงไว้บนพระเศียร ถือเป็นศิลปะที่แสดงถึงพระรัศมี

เก็บวัตร

เก็บวัตร เป็นสำนวนพระวินัย ใช้เรียกการที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องการจะออกจากอาบัตินั้น จึงสมาทานประพฤติมานัตเป็นเวลา ๖ วัน ๖ คืน (ดูเรื่องมานัต) ในขณะประพฤติมานัตอยู่นั้น หากมีความจำเป็นหรือมีเหตุอันสมควรเช่นอาพาธ จะพักมานัตในระหว่างก็ได้ การพักเช่นนั้นเรียกว่า **เก็บวัตร**

เก็บวัตร มีระเบียบวิธีตามที่กำหนดไว้ในพระวินัย คือภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ทำผ้าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระหย่งประนมมือกล่าวคำเก็บวัตรซึ่งมีกำหนดเป็นแบบไว้โดยเฉพาะ เมื่อว่าจบแล้วก็เป็นอันเก็บวัตรแล้ว เมื่อต้องการจะประพฤติต่อก็สมาทานวัตรใหม่ การสมาทานวัตรใหม่นี้เรียกว่า **ขึ้นวัตร** (ดูเรื่องขึ้นวัตร)

เกษมจากโยคะ

เกษมจากโยคะ เป็นสำนวนธรรมะ หมายถึงความหลุดพ้นปลอดภัยจากโยคะคือกิเลสเครื่องผูกมัด, ความปลอดภัยอย่างยิ่ง, ความสงบอย่างสมบูรณ์, ความเป็นอิสระด้วยปลดเปลื้องออกจากเครื่องผูกได้

เกษมจากโยคะ ปกติใช้อธิบายถึงคุณลักษณะของพระนิพพานว่าเป็นธรรมอันเกษมจากโยคะ เพราะพระนิพพานเป็นธรรมที่ปลอดภัย ให้ความสุขเกษมที่ยอดเยี่ยม เช่นที่ตรัสว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลาภสักการะและชื่อเสียงน่ากลัว เผ็ดร้อน ร้ายกาจ เป็นสิ่งที่ทำอันตรายแก่การบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะซึ่งไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า" (พฬิสสูตร สํ.นิ. ๑๖/๑๕๘)

แก่วัด

แก่วัด หมายถึงคนที่อยู่วัดมานาน อยู่แต่ในวัด โตอยู่กับวัด ใกล้ชิดพระใกล้ชิดวัด

แก่วัด บางท้องถิ่นใช้เป็นคำเรียกทายกหรือมัคนายกวัด เป็นการเรียกอย่างให้เกียรติยกย่อง

แก่วัด ทั่วไปมักใช้ในความหมายเชิงดูแคลน หรือเชิงประชดประชันว่าโบราณ คร่ำครึ ไม่ทันโลก ไม่ทันสมัย เหมือนคนที่อยู่แต่ในวัด รู้แต่เรื่องศาสนา ไม่รู้เรื่องทางโลก เช่นที่พูดว่า

"อย่าทำตัวเป็นคนแก่วัดไปหน่อยเลย"

"คนแก่วัดก็เป็นอย่างนี้ทุกคนแหละ อย่าไปถือสาเขาเลย"

ที่เกิดสำนวนนี้ขึ้น นัยว่าเห็นว่าคนวัดส่วนใหญ่จะรักษาแต่ธรรมเนียมเก่า ไม่พัฒนาความคิดให้ทันสมัย ตามไม่ทันโลก และไม่ยอมรับการกระทำของคนรุ่นใหม่ ซึ่งหมุนไปตามกระแสโลกเรื่อยไป

แก้อรรถ

แก้อรรถ หมายถึงอธิบายความ ไขความที่เป็นปม มีเงื่อนงำ ที่ลึกซึ้ง เข้าใจได้ยากให้คลี่คลายออก ให้ตื้น ให้มองเห็น ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

แก้อรรถ เป็นคำที่ใช้เรียกวิธีการอธิบายพระบาลีพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ซึ่งถ้อยคำสำนวนที่ทรงใช้นั้นเป็นภาษาที่สามารถเข้าใจได้ในยุคนั้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ถ้อยคำที่ทรงใช้กลายเป็นภาษาที่คนต่อมาไม่เข้าใจ กลายเป็นถ้อยคำที่มีเงื่อนปม เข้าใจได้ยาก จึงมีผู้รู้ถ้อยคำสำนวนเก่าที่เป็นพระพุทธพจน์เช่นนั้นเขียนคำอธิบายถ้อยคำสำนวนที่ยากนั้นด้วยภาษาที่คนในสมัยของตนเข้าใจได้ง่าย เรียกวิธีการเช่นนั้นว่า **แก้อรรถ** และเรียกผู้เขียนคำอธิบายความเช่นนั้นว่า **พระอรรถกถาจารย์** บ้าง **พระฎีกาจารย์** บ้าง

แก้อรรถ เป็นคำที่ใช้และเข้าใจกันเฉพาะในหมู่ของผู้ศึกษาภาษาบาลีเท่านั้น ไม่นิยมใช้ในที่ทั่วไป

โกศ โกษ โกส

โกศ แปลว่า *กล่อง, คลัง, ฉาง, ผอบ, ฝัก, โพรง, หีบ* ได้แก่สิ่งที่มีลักษณะเป็นโพรงซึ่งสามารถเก็บของหรือสมบัติไว้ภายในได้ ใช้ว่า **โกษ โกส** ก็มี แล้วแต่กรณี

โกศ ในคำวัดส่วนใหญ่ใช้ในความหมายว่าคลัง ตู้ หีบ เช่น **ธรรมโกศ** หมายถึงคลังธรรม ตู้ธรรม

โกศ ในภาษาไทยหมายถึงที่ใส่ศพนั่งเป็นรูปกลมทรงกระบอก ฝาครอบมียอด เรียกว่า **โกศศพ** มีหลายประเภท เช่น โกศโถ โกศกุดั่น โกศแปดเหลี่ยม หรือหมายถึงที่ใส่อัฐิขนาดต่างๆ ฝาครอบมียอดเช่นกัน เรียกว่า **โกศกระดูก**

ขณิกสมาธิ

ขณิกสมาธิ (อ่านว่า ขะนิกะ-) แปลว่า *สมาธิชั่วขณะ* คือสมาธิที่เป็นไปชั่วคราว ดำรงอยู่ไม่นาน

ขณิกสมาธิ หมายถึงภาวะที่จิตสงบระงับได้ชั่วคราว จัดเป็นสมาธิขั้นต้นอันเกิดจากการปฏิบัติกรรมฐานที่ทำให้เกิดความสุขสบายได้ชั่วครู่ และเป็นเหตุให้ควบคุมสติอารมณ์ได้ในขณะประกอบกิจหรือศึกษาเล่าเรียน ทำให้ใจเย็น ระงับอารมณ์ได้

ขณิกสมาธิ เป็นพื้นฐานให้บำเพ็ญกรรมฐานและได้สมาธิที่สูงขึ้นไปคืออุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ

ขอนิสัย

ขอนิสัย เป็นสำนวนพระวินัย หมายถึงการขอให้เป็นที่พึ่งที่อาศัย

ขอนิสัย เป็นขั้นตอนในการอุปสมบท คือเมื่อผู้บวชได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้วเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์เพื่อขอนิสัย มีคำกล่าวโดยเฉพาะ ใจความก็คือขอให้ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ ขอให้รับภาระช่วยดูแลแนะนำสั่งสอนตน ให้การศึกษาอบรมในทางธรรมแก่ตน

มีระเบียบว่าภิกษุรูปใดมีพรรษายังไม่พ้น ๕ เมื่อไม่ได้อยู่ในความปกครองของพระอุปัชฌาย์ เช่น พระอุปัชฌาย์อยู่อีกวัดหนึ่งหรือตนขอย้ายไปอยู่ที่วัดอื่น จะต้องขอนิสัยต่อเจ้าอาวาสวัดที่ตนอยู่หรือวัดที่ตนย้ายไปอยู่อีกครั้งหนึ่ง คล้ายเป็นการฝากตัวและขอให้รับภาระแทนพระอุปัชฌาย์

ขออารักขา

ขออารักขา หมายถึงการขอความคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง, การแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองไว้เป็นหลักฐาน

ขออารักขา เป็นสำนวนพระวินัย ซึ่งเป็นธรรมเนียมของภิกษุมาแต่โบราณ ท่านกล่าวว่าปกติของภิกษุไม่พอใจเป็นถ้อยเป็นความกับใครๆ ไม่แส่หาเหตุเล็กน้อยถือเป็นเครื่องปลูกคดีขึ้น พอจะอดได้นิ่งได้ก็อดก็นิ่ง แต่เมื่อถึงคราวจำเป็น คือถูกคนอื่นฟ้องร้องก็เป็นจำเลยว่าความเพื่อเปลื้องตนได้ เมื่อถูกคนอื่นข่มเหงเหลืออดเหลือทนก็บอกขออารักขา แม้เจาะชื่อก็ได้ หรือถูกทำร้ายแต่ไม่รู้ว่าใครทำ จะบอกให้ถ้อยคำไว้กับเจ้าหน้าที่ก็ได้ หรือของหายไม่รู้ว่าใครลัก จะบอกตราสิน(แจ้งความเพื่อเป็นหลักฐาน)ไว้แก่เขาก็ได้ ไม่มีโทษเพราะเหตุเหล่านี้ (วินัยมุขเล่ม ๒)

การแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ในกรณีต่างๆ เหล่านี้เรียกว่า **ขออารักขา**

ของสงฆ์

ของสงฆ์ คือของที่เป็นของวัด, ของที่สงฆ์ในวัดใช้ร่วมกัน

ของสงฆ์ ได้แก่สมบัติของวัดทุกอย่างที่เป็นของส่วนกลาง ถือว่าเป็นสมบัติส่วนรวม ภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปมีสิทธิ์ใช้สอยร่วมกันได้ เช่น อาคารสถานที่ โต๊ะ เก้าอี้ส่วนกลาง

ของสงฆ์ เป็นของที่ภิกษุสามเณรทุกรูปในวัดต้องช่วยกันดูแลรักษา นำไปใช้แล้วต้องเก็บงำ หากนำไปใช้เป็นส่วนตัวแบบถาวรต้องขออนุญาตสงฆ์ก่อน เมื่อชำรุดเสียหายต้องซ่อมแซม เมื่อสูญหายต้องชดใช้ หากนำไปใช้แล้วปล่อยปละละเลยไม่เก็บงำ ย่อมถูกปรับเป็นอาบัติ

ของสงฆ์ ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดินที่ธรณีสงฆ์ ท่านห้ามซื้อขาย กฎหมายว่าจะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็โดยพระราชบัญญัติเท่านั้น

ขัดตำนาน

ขัดตำนาน เป็นคำเรียกการสวดบทนำเป็นทำนองก่อนสวดมนต์

กล่าวคือบทสวดมนต์เจ็ดตำนานและสิบสองตำนานแต่ละบทท่านจะแต่งบทนำสั้นๆ โดยระบุเนื้อหา ประโยชน์ และคำเชิญชวนให้สวดไว้ เวลาสวดมนต์จะมีพระรูปหนึ่งทำหน้าที่สวดบทนำนั้นๆ เป็นทำนองสรภัญญะก่อน จบแล้วประธานสงฆ์จึงจะขึ้นบทสวดตำนานนั้น แล้วพระสงฆ์ทั้งหมดจะสวดรับไปจนจบตำนานนั้น เมื่อจบแล้วพระผู้ทำหน้าที่สวดบทนำก็จะสวดบทนำของตำนานต่อไป ทำอย่างนี้จนจบทุกตำนาน เรียกการที่พระสวดบทนำก่อนที่จะสวดตำนานว่า **ขัดตำนาน** เรียกสั้นๆ ว่า **ขัด** และเรียกบทนำว่า **บทขัด**

ขัดตำนาน ในปัจจุบันนิยมเฉพาะบทแรกที่เรียกว่า "**ขัดสัคเค**" เท่านั้น บทนำอื่นๆ นิยมใช้สวดพร้อมกันมากกว่าใช้ขัด

ขัดสมาธิ

ขัดสมาธิ (อ่านว่า ขัดสะหมาด) เป็นคำใช้เรียกวิธีนั่งแบบหนึ่ง คือนั่งคู้เข่าทั้งสองข้างให้แบะลงที่พื้น โดยยกเท้าขึ้นมาทับเท้าอีกข้างหนึ่ง ที่เรียกอย่างนี้คงเพราะเป็นวิธีนั่งขณะทำสมาธิ เรียกว่า **นั่งขัดสมาธิ**

การนั่งขัดสมาธิมีหลายแบบและมีชื่อเรียกต่างหาก คือ

- **ขัดสมาธิสองชั้น** คือนั่งยกเท้าขึ้นมาวางซ้อนกันธรรมดา ฝ่าเท้าทั้งสองอยู่ใต้เข่า
- **ขัดสมาธิราบ** คือนั่งยกเท้าขวาขึ้นมาทับบนเท้าซ้าย ฝ่าเท้าขวาอยู่ข้างบนเข่าซ้าย ฝ่าเท้าซ้ายอยู่ใต้เข่าขวา
- **ขัดสมาธิเพชร** คือนั่งไขว้เท้าทั้งสอง โดยให้ฝ่าเท้าทั้งสองลอยอยู่ข้างบน

ขันติ

ขันติ แปลว่า *ความอดทน* หมายถึงความอดกลั้นไว้ได้ ไม่แสดงอาการทุกข์ร้อน หรือความไม่พอใจ ความฉุนเฉียวออกมาให้เห็น

ขันติ มีลักษณะดังนี้คือ

- ทนต่อความลำบากตรากตรำ ไม่แสดงอาการท้อแท้หรือยอมแพ้ ทนสู้ได้
- ทนต่อทุกขเวทนา ไม่แสดงอาการทุรนทุรายเกินเหตุเมื่อเจ็บป่วย
- ทนต่อความเจ็บใจ ไม่แสดงความไม่พอใจเมื่อถูกคนอื่นกระทบแดกดัน
- ทนต่ออำนาจกิเลส ไม่แสดงอาการอยากได้หรือโกรธเคืองจนออกนอกหน้า

ขันติ เป็นธรรมคู่กับ โสรัจจะ คือความเสงี่ยม (ดูโสรัจจะ)

ขันติ เป็นเหตุให้ผู้มีขันติดูดี งดงาม มีสง่าน่าเกรงขาม จึงเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในทศพิธราชธรรม และเป็นบารมีอย่างหนึ่งในบารมี ๑๐

ขันธ์

ขันธ์ แปลว่า *กอง, หมวด, หมู่, ส่วน*

ขันธ์ ในคำวัดหมายถึงร่างกายของคนเรา คือ แยกร่างกายออกเป็นส่วนๆ ตามสภาพได้ ๕ ส่วน หรือ ๕ ขันธ์ คือ

๑. **รูป** ได้แก่ ส่วนที่ผสมกันของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ เช่น ผม หนัง กระดูก โลหิต

๒. **เวทนา** ได้แก่ ระบบรับหรือรู้สึกสิ่งที่สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

๓. **สัญญา** ได้แก่ ระบบจำสิ่งที่ได้รับและรู้สึกนั้นๆ

๔. **สังขาร** ได้แก่ ระบบคิดปรุงแต่ง แยกแยะสิ่งที่รับรู้สึกและจำได้นั้นๆ

๕. **วิญญาณ** ได้แก่ ระบบรู้สิ่งนั้นๆ หลังจากแยกแยะแล้ว

ขันธ์ ๕ นี้ จะเรียกว่า **เบญจขันธ์** หรือ **ขันธ-ปัญจก** ซึ่งแปลว่าขันธ์ ๕ เหมือนกันก็ได้

ขมาโทษ สมาโทษ

ขมาโทษ คือการกล่าวคำขอโทษต่อผู้ที่ตนทำผิดหรือล่วงเกินด้วยกาย วาจา ใจ ใช้ว่า **สมาโทษ** ก็มี

ขมาโทษ นิยมปฏิบัติในหลายกรณี เช่นนาคไปขอขมาโทษต่อญาติผู้ใหญ่ก่อนอุปสมบท พระสงฆ์ไปทำวัตรพระผู้ใหญ่ในเทศกาลเข้าพรรษา (ดูเรื่องทำวัตร) คำทำวัตรก็คือคำขอขมาโทษ กล่าวคำขอขมาโทษต่อพระรัตนตรัยก่อนปฏิบัติกรรมฐาน หรือในเวลาทำวัตรเย็น เป็นต้น

ขมาโทษ ในแต่ละกรณีจะมีคำว่าเป็นพิเศษต่างหาก แต่ใจความเป็นแบบเดียวกันคือขออภัยหากล่วงเกินด้วยกาย วาจา ใจ หรือด้วยการทำผิดคิดร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทั้งที่จำได้และจำไม่ได้

ขาทนียะ

ขาทนียะ (อ่านว่า ขาทะนียะ) แปลว่า *ของควรเคี้ยว, ของขบเคี้ยว* ใช้ว่า **ขัชชะ** ก็ได้

ขาทนียะ คืออาหารหรือของกินประเภทที่ใช้เคี้ยวกิน ได้แก่ผลไม้ ใบไม้ รากไม้หรือเหง้าประเภทมีหัว เช่นเผือก มัน อาหารที่ทำด้วยแป้งข้าวที่ทอดหรืออบให้สุก เช่น ขนมชนิดต่างๆ รวมถึงของกินเล่นและขนมหวานประเภทลูกอมต่างชนิด เป็นต้น

ขาทนียะ นิยมใช้คู่กับคำว่า **โภชนียะ** ซึ่งแปลว่า *ของควรบริโภค, ของกิน* อันได้แก่อาหารที่สำเร็จจากธัญชาติชนิดต่างๆ เป็นต้นว่าข้าวสุก ข้าวหลาม เช่นใช้ว่า **ขาทนียโภชนียาหาร**

ขานนาค

ขานนาค คือ การกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทของนาคในพิธีบวช

ขานนาค เป็นคำที่ใช้เรียกการที่นาคผู้ต้องการจะอุปสมบทเป็นภิกษุประคองผ้าไตรจีวรเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ท่ามกลางสงฆ์ที่นั่งอันดับอยู่แล้ว กล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทด้วยเสียงดังฟังชัดพอให้สงฆ์ที่ประชุมกันอยู่ในที่นั้นได้ยินทุกรูป เรียกการกล่าวคำขอเช่นนี้ว่า **ขานนาค**

ขานนาค มีคำสำหรับกล่าวโดยเฉพาะ เป็นคำภาษามคธ เป็นคำเฉพาะที่วางไว้เป็นแบบมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีความหมายว่าขอบวชเพื่อบรรลุพระนิพพานอันเป็นที่สลัดออกจากกองทุกข์ทั้งมวล ขอสงฆ์ได้โปรดเอ็นดูให้อุปสมบทด้วยเถิด

แม้ในการบวชเป็นสามเณรก็อนุโลมใช้คำและเรียกตามนี้

ข้าวพระ

ข้าวพระ คือ ข้าวที่จัดถวายพระพุทธ เรียกเต็มว่า **ข้าวพระพุทธ**

การถวายข้าวพระเลียนแบบมาแต่สมัยพุทธกาล คือในสมัยนั้นชาวพุทธนิยมเลี้ยงพระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วและมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปกันแล้ว เวลาทำบุญเลี้ยงพระจึงจัดที่ตั้งพระพุทธรูปไว้ด้วย เพื่อแสดงว่ายังมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน และนิยมจัดอาหารถวายพระพุทธรูปด้วย

การถวายข้าวพระพุทธเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยอาหาร เหมือนบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน มิใช่ถวายเพื่อให้พระพุทธเจ้าเสวย และมิใช่เป็นการเซ่นไหว้พระพุทธเจ้า

ข้าวพระ ในเวลาถวาย มีคำถวายและคำลาเป็นแบบโดยเฉพาะ

ขีณาสพ

ขีณาสพ แปลว่า *ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว, ผู้สิ้นอาสวะแล้ว*

ขีณาสพ หมายถึงพระอรหันต์ผู้หมดอาสวะแล้ว เพราะกำจัดอาสวะคือกิเลสที่หมักหมมอยู่ในจิต ที่ชุบย้อมจิตให้ชุ่มอยู่เสมอได้แล้วอย่างสิ้นเชิง ไม่กลับมาเกิดทำอันตรายจิตได้อีกต่อไป เรียกเต็มว่า **พระขีณาสพ** หรือ **พระอรหันตขีณาสพ**

ขีณาสพ เป็นผู้ละอาสวกิเลสได้แล้วทั้ง ๓ อย่าง คือ ๑) **กาม** ความติดใจรักใคร่ในกามคุณ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น ๒) **ภพ** คือ ความติดอยู่ในภพ ในความเป็นนั่นเป็นนี่ ๓) **อวิชชา** ความไม่รู้จริง ความลุ่มหลงมืดมัวด้วยโมหะ

ขึ้นวัตร

ขึ้นวัตร เป็นสำนวนพระวินัย คู่กันกับคำว่า **เก็บวัตร** (ดูเรื่องเก็บวัตร) กล่าวคือเมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสได้สมาทานประพฤติมานัตแล้ว (ดูเรื่องมานัต) แต่มีเหตุจำเป็นอันสมควรจึงเก็บวัตรไว้ก่อนทั้งที่ยังประพฤติไม่ครบ ๖ วัน ๖ คืนตามที่พระวินัยกำหนด ครั้นพร้อมที่จะประพฤติมานัตต่อเพื่อให้ครบจึงสมาทานวัตรใหม่ เรียกการสมาทานวัตรใหม่นี้ว่า **ขึ้นวัตร**

ขึ้นวัตร มีระเบียบปฏิบัติเช่นเดียวกับการเก็บวัตร คือพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ทำผ้าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระหย่งประนมมือกล่าวคำขึ้นวัตรซึ่งมีกำหนดเป็นแบบไว้โดยเฉพาะ เมื่อว่าจบก็เป็นอันขึ้นวัตรแล้ว

เข้าที่

เข้าที่ หมายถึงนั่งภาวนากรรมฐาน, นั่งสมาธิภาวนา, นั่งปฏิบัติธรรม เรียกรวมกันว่า **นั่งเข้าที่** ก็มี

เข้าที่ เป็นสำนวนคำวัดที่รู้กันทั่วไปในหมู่นักปฏิบัติธรรมที่นิยมนั่งสมาธิภาวนาสำรวมจิตให้สงบ เมื่อพูดว่า **เข้าที่** ก็เป็นอันรู้กันว่าหมายถึงนั่งบำเพ็ญภาวนาหรือนั่งสมาธิ เช่น

"เวลานี้เป็นเวลานั่งเข้าที่ ท่านจะไม่รับแขก ขอให้รอจนกว่าท่านจะออก"

"อาจารย์กำลังนั่งเข้าที่อยู่ อย่าเอะอะไป"

เข้าพรรษา

เข้าพรรษา หมายถึงการอยู่ประจำที่ตลอด ๓ เดือนฤดูฝนของพระสงฆ์ซึ่งเป็นธรรมเนียมทางพระวินัย ภิกษุจะไม่เข้าพรรษาไม่ได้ ท่านปรับเป็นอาบัติ และการเข้าพรรษาจะต้องกล่าวคำอธิษฐาน เรียกว่า **อธิษฐานพรรษา**

ระยะกาลเข้าพรรษามี ๒ ครั้ง คือ เข้าวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ ออกวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ เรียกว่า **เข้าปุริมพรรษา** หากเข้าระยะแรกนี้ไม่ทันก็ให้เข้าในวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๙ และไปออกวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ เรียกว่า **เข้าปัจฉิมพรรษา**

พระสงฆ์ส่วนใหญ่นิยมเข้าปุริมพรรษา

เข้าสมาธิ

เข้าสมาธิ ใช้ในความหมายว่าการทำจิตให้นิ่งแน่วเหมือนเข้าฌาน เป็นกิริยาของการทำกรรมฐานเพื่อให้จิตสงบด้วยการนั่ง บางแห่งจึงเรียกว่า **นั่งเข้าที่**

การเข้าสมาธิถือเป็นกิจสำคัญสำหรับผู้ที่บำเพ็ญเพียรทางจิตจนชำนาญแล้ว เมื่อได้เข้าสมาธิจะได้รับความสุขสงบทางจิตอย่างลึกซึ้ง เหมือนอยู่อีกโลกหนึ่งซึ่งเป็นโลกแห่งสันติ เป็นการพักผ่อนทั้งกายและใจไปพร้อมกัน ออกจากสมาธิแล้วร่างกายและจิตใจจะสดชื่นแจ่มใสเหมือนได้ยาบำรุงขนานเอก

คณปูรกะ

คณปูรกะ (อ่านว่า คะนะปูระกะ) แปลว่า *ผู้ทำให้คณะเต็มจำนวน, ผู้ทำให้ครบองค์ประชุม*

คณปูรกะ เป็นภาษาพระวินัย หมายถึงภิกษุผู้เข้าร่วมทำสังฆกรรมที่ทำให้ครบคณะพอดี กล่าวคือในการทำสังฆกรรมของสงฆ์มีข้อกำหนดไว้ชัดเจนว่าจะต้องมีภิกษุเข้าร่วมประชุมกี่รูป เช่น ๔ รูป ๕ รูป ๒๐ รูป แล้วแต่ชนิดของสังฆกรรม ถ้ามีภิกษุขาดไปหนึ่งหรือสองรูป ถือว่าไม่ครบองค์สงฆ์หรือองค์ประชุม ทำสังฆกรรมนั้นไม่ได้ ทำไปก็ไม่ขึ้นคือเป็นโมฆะ ต่อเมื่อมีภิกษุอื่นมาสมทบตามจำนวนที่ขาดจึงครบองค์สงฆ์พอดีแล้วทำสังฆกรรมนั้นได้ เรียกภิกษุที่มาสมทบทำให้ครบองค์สงฆ์นั้นแหละว่า **คณปูรกะ**

ค

ครองกฐิน

ครองกฐิน หมายถึงปกครองรักษาผ้ากฐินโดยความเป็นใหญ่, นุ่งห่มผ้ากฐินตามสิทธิ์ที่ได้รับอนุมัติในพระวินัยกำหนดไว้ว่า พระสงฆ์ในวัดเมื่อได้รับผ้ากฐินแล้วต้องประชุมกันทำสังฆกรรมมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งผู้รู้พระวินัยเรื่องกฐินดีเป็นผู้รับผ้ากฐิน ภิกษุผู้ได้รับมอบให้เป็นผู้รับผ้ากฐินนั้นก็ไปนุ่งห่มผ้ากฐินแล้วมาประกาศให้พระสงฆ์ที่เหลืออนุโมทนา เรียกภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินนั้นว่า **ผู้ครองกฐิน** หรือ **องค์ครอง**

ภิกษุผู้ครองกฐินนั้นจะต้องรักษาผ้ากฐินด้วยการนุ่งห่มเหมือนกับอยู่ในพรรษาตลอดกาลกฐิน คือต้องนำติดตัวไปด้วยตลอดเวลา

ครองผ้า

ครองผ้า หมายถึงการนุ่งห่มผ้าของบรรพชิต เช่น ภิกษุสามเณร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ครองจีวร**

การครองผ้าของภิกษุสามเณรมีบทบัญญัติไว้โดยเฉพาะ เรียกว่า **นุ่งห่มเป็นปริมณฑล** หมายความว่านุ่งห่มให้เป็นระเบียบ เรียบร้อย ถูกต้อง สวยงาม เช่น การนุ่ง ข้างล่างนุ่งให้ชายผ้าอยู่ระดับแข้ง ข้างบนต้องปิดสะดือ ไม่นุ่งรุ่มร่าม เลื้อยหน้าเลื้อยหลัง ไม่นุ่งเพ็ดสั้นเลยแข้งขึ้นมาและต่ำจนเห็นสะดือ ไม่นุ่งแบบชาวบ้าน เป็นต้น

ครองผ้า เป็นเสขิยวัตรคือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ภิกษุสามเณรจะต้องสำเหนียกศึกษา จะละเมิดมักง่ายมิได้ ท่านปรับเป็นความผิดตามพระวินัย

ครุกรรม

ครุกรรม (อ่านว่า คะรุกำ) แปลว่า *กรรมหนัก* คือกรรมที่มีผลมาก มีโทษรุนแรงที่สุด เป็นชื่อกรรมอย่างหนึ่งที่เรียกตามการให้ผลหนักเบา

ครุกรรม จัดเป็นกรรมที่หนักที่สุด ให้ผลเร็วและแรง มีทั้งฝ่ายที่เป็นกุศลคือฝ่ายดีและฝ่ายที่เป็นอกุศลคือฝ่ายไม่ดี ครุกรรมที่เป็นกุศลได้แก่ฌานสมาบัติ ๘ ผู้ได้ฌานสมาบัติชื่อว่าได้ทำกรรมฝ่ายกุศลที่ดีที่สุด เมื่อสิ้นชีวิตแล้วย่อมได้เกิดในพรหมโลกทันที ส่วนครุกรรมที่เป็นอกุศลได้แก่อนันตริยกรรม ๕ มี ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา เป็นต้น ผู้ทำอนันตริยกรรมชื่อว่าได้ทำกรรมฝ่ายอกุศลที่ร้ายแรงที่สุด เมื่อสิ้นชีวิตแล้วย่อมเกิดในนรกทันที (ดูเรื่องอนันตริยกรรม)

ครุกรรม ย่อมให้ผลก่อนกรรมอื่นเสมอเหมือนลูกเหล็กที่คนนำไปทิ้งในเหวลึกพร้อมกับท่อนไม้ ใบไม้ และนุ่น ลูกเหล็กซึ่งเป็นโลหะหนักย่อมตกถึงพื้นก่อนสิ่งอื่น

ครุธรรม

ครุธรรม (อ่านว่า คะรุทำ) แปลว่า *ธรรมอันหนัก*

ครุธรรม หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุณีอันเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทรงอนุญาตให้สตรีอุปสมบทได้ โดยต้องปฏิบัติด้วยความเคารพตลอดชีวิต มี ๘ ประการโดยสรุป คือ

๑) แม้บวชมานานนับร้อยปีก็ต้องกราบไหว้ภิกษุแม้บวชในวันนั้น ๒) ต้องจำพรรษาอยู่ในวัดที่มีภิกษุ ๓) ต้องไปถามวันอุโบสถและรับฟังโอวาทจากภิกษุทุกกึ่งเดือน ๔) ต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่ายหลังจำพรรษาแล้ว ๕) ต้องประพฤติมานัตในสงฆ์สองฝ่ายเมื่อต้องอาบัติหนัก ๖) ต้องเป็นสิกขมานา ๒ ปีก่อนจึงขออุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายได้ ๗) ต้องไม่บริภาษด่าว่าภิกษุไม่ว่ากรณีใดๆ ๘) จะว่ากล่าวตักเตือนภิกษุไม่ได้ แต่ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนได้

ค

คฤหัสถ์

คฤหัสถ์ (อ่านว่า คะรึหัด) แปลว่า *ผู้มีเรือน, ผู้ครองเรือน, ผู้อยู่ในเรือน* เรียกรวมทั้งชายและหญิง บางครั้งเรียกว่า **คฤหัสถ์ชายหญิง**

คฤหัสถ์ หมายถึงชาวบ้านทั่วไปที่มิใช่นักบวช มีความหมายเดียวกับคำว่า **ฆราวาส** (ดูเรื่องฆราวาส)

คฤหัสถ์ นิยมใช้คู่กับคำว่า **บรรพชิต** ที่แปลว่านักบวช เช่น

"ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน เป็นที่น่ารักน่าพอใจ มีอยู่"

"ขอให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระนครนี้มาชุมนุมพร้อมกัน"

คว่ำบาตร - หงายบาตร

คว่ำบาตร หมายถึงการที่พระสงฆ์พร้อมใจกันทำสังฆกรรมสวดประกาศลงโทษคฤหัสถ์ผู้คิดร้ายต่อพระพุทธศาสนาหรือพระสงฆ์เพื่อให้รู้สึกตัวและเข็ดหลาบ วิธีลงโทษคือไม่คบหา ไม่พูดคุยด้วย และไม่รับอาหารบิณฑบาต โดยอาการเหมือนคว่ำบาตรเสีย ไม่ยอมเปิดบาตรรับอาหารจากผู้นั้น วิธีการเช่นนี้สมัยก่อนถือว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงสำหรับผู้ที่เป็นพุทธมามกะ ทำให้ผู้นั้นได้รับความเดือดร้อนมากเพราะไม่ได้ทำบุญใส่บาตรพระ เป็นการขาดโอกาสที่จะได้สร้างบุญบารมี

หงายบาตร หมายถึงการที่พระสงฆ์พร้อมใจกันทำสังฆกรรมประกาศยกโทษให้แก่ผู้ที่ถูกคว่ำบาตรหลังจากผู้นั้นรู้สำนึกและยอมขอโทษพระสงฆ์ พร้อมทั้งปฏิญาณว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก

ค

คอสอง

คอสอง ในคำวัดใช้เรียกภิกษุผู้อยู่ในอันดับที่สองถัดจากองค์ต้นที่เป็นประธานสงฆ์ในพิธีสวดมนต์ตามบ้านหรือในวัด

คอสอง เป็นผู้ช่วยเหลือประธานสงฆ์ในการสวดมนต์ มีหน้าที่รับบทสวดที่องค์ประธานขึ้น คล้ายกับเป็นลูกคู่ในวงเพลงที่ร้องแก้กัน เมื่อคอสองรับแล้วรูปอื่นๆ ก็สวดรับต่อกันไป ทำให้การสวดไม่ขาดตอน

คอสอง มีธรรมเนียมว่าจะต้องวางเสียงให้สูงต่ำพอดีกับเสียงของประธานสงฆ์ที่ขึ้นบทสวด หากรับสูงหรือต่ำกว่าเกินไปจะทำให้คอต่อๆ ไปรับได้ยากและฟังไม่ไพเราะ กล่าวคือในการสวดมนต์มีธรรมเนียมกำหนดไว้ว่ารูปหลังๆ ต้องฟังเสียงและจังหวะสวดของรูปต้นๆ เป็นหลัก ไม่ใช่สวดไปตามใจชอบหรือตามเสียงสูงต่ำปกติของตน

คันถธุระ

คันถธุระ หมายถึงงานด้านคันถะ, งานด้านการเล่าเรียน, งานเกี่ยวกับคัมภีร์หรือตำรา

คันถธุระ คืองานเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยการเล่าเรียนพระพุทธพจน์บทใดบทหนึ่งหรือพระไตรปิฎกทั้งหมดตามความสามารถแห่งสติปัญญาของตน แล้วท่องบ่น ทรงจำ สอนกันบอกกันต่อๆ ไป เพื่อรักษาพระพุทธพจน์ไว้ รวมถึงการแนะนำสั่งสอน เผยแผ่พระพุทธพจน์แก่บุคคลทั่วไป ตลอดทั้งการจัดทำและการรักษาตำราและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วย

คันถธุระ เป็นงานที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ภิกษุปฏิบัติอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ **คันถธุระ** และ **วิปัสสนาธุระ** (ดูเรื่องวิปัสสนาธุระ)

ค

คันถรจนาจารย์

คันถรจนาจารย์ (อ่านว่า คันถะรดจะนาจาน) แปลว่า *อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์, อาจารย์ผู้แต่งตำรา*

คันถรจนาจารย์ ใช้เรียกภิกษุที่เป็นนักปราชญ์ ฉลาดรู้ในคัมภีร์ รู้แจ้งคำสอนทางพระพุทธศาสนา และเชี่ยวชาญทางอักษรศาสตร์ ได้แต่งตำราหรือหนังสือที่อธิบายขยายข้อความที่ยากในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้น พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นบ้าง ข้อวินิจฉัยบ้างไว้ส่วนหนึ่ง เรียกว่า **พระคันถรจนา-จารย์**

คันถรจนาจารย์ เรียกย่อยออกไปอีกเป็น **พระอรรถกถาจารย์** คือผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถาบ้าง **พระฎีกาจารย์** คือผู้แต่งคัมภีร์ฎีกาบ้าง (ดูเรื่องอรรถกถา, ฎีกา)

คันธกุฎี

คันธกุฎี แปลว่า *กุฎีที่มีกลิ่นหอม*

คันธกุฎี เป็นชื่อเรียกสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ เรียกเต็มว่า **พระคันธกุฎี**

ว่ากันว่าสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าทุกแห่งจะมีผู้นำของหอมนานาชนิดไม่ว่าจะเป็นไม้หอม ดอกไม้หอมเป็นต้นมาบูชาพระพุทธเจ้ามิได้ขาด โดยประดับไว้ภายในที่ประทับบ้าง วางเรียงรายอยู่โดยรอบบ้าง โดยมุ่งบูชาพระพุทธเจ้าด้วยกลิ่นหอม จึงปรากฏว่าหลังวัดที่ประทับจะมีดอกไม้ที่แห้งแล้วถูกนำไปทิ้งไว้เป็นกองใหญ่ด้วยมีจำนวนมาก

พระคันธกุฎีหรือสถานที่ประทับประจำของพระพุทธเจ้ามิใช่จะมีกลิ่นหอมเท่านั้น ยังถูกสร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิสดารเท่าที่มนุษย์จะทำกันได้ด้วยแรงศรัทธา

คันธมาทน์

คันธมาทน์ (อ่านว่า คันทะมาด) เป็นชื่อภูเขาในป่าหิมพานต์ แปลว่า *ภูเขาเป็นที่ยังสัตว์ให้เมาด้วยกลิ่นหอม* คือภูเขาหอม

คันธมาทน์ นัยว่ามีกลิ่นหอมอบอวลอยู่ตลอดเวลา ด้วยเป็นภูเขาที่สะพรั่งด้วยต้นไม้หอมนานาชนิด ดารดาษไปด้วยต้นไม้สมุนไพรนับจำนวนมิได้ เป็นที่อยู่อาศัยแห่งหมู่สัตว์ใหญ่น้อย มีถ้ำใหญ่อยู่ ๓ ถ้ำ คือ ถ้ำทอง ถ้ำแก้ว และถ้ำเงิน เป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายโดยรวมกันอยู่ที่เงื้อมชื่อนันทมูลกะ (นัยอรรถกถา)

ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกกล่าวว่าพระเวสสันดรพร้อมทั้งพระมเหสีและพระโอรสพระธิดาได้เสด็จทรงผนวชในป่าเชิงเขานี้

คัมภีร์

"สามเณร ไปหยิบหนังสือคัมภีร์ในตู้มาหน่อยซิ"

"อย่าลืมเอาคัมภีร์ไปวางไว้บนธรรมาสน์ด้วย"

จากตัวอย่างข้างต้น คำว่า **คัมภีร์** มีความหมาย ๒ อย่าง คือ

๑. หมายถึงหนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาที่พิมพ์เป็นรูปเล่มหรือเขียนลงในสมุดข่อย เช่น เรียกพระไตรปิฎกว่าคัมภีร์พระไตรปิฎก เรียกหนังสืออรรถกถาว่าคัมภีร์อรรถกถา เป็นต้น

๒. หมายถึงใบลานที่จารหรือเขียนหรือพิมพ์ข้อความธรรมะไว้สำหรับนำไปอ่านในเวลาเทศน์ เรียกเต็มว่า **คัมภีร์ใบลาน** ใบลานเช่นนี้แยกเป็นแผ่นๆ เมื่อนำมาร้อยรวมกันหลายๆ แผ่นด้วยเชือกเรียกว่าเป็นผูกหนึ่ง แต่ละผูกเรียกว่าหนึ่งคัมภีร์ ถ้ามี ๗ ผูกก็เรียกว่า ๗ คัมภีร์ เช่น พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์

ค

คาถา

คาถา แปลว่า *ถ้อยคำที่ร้อยกรอง, ถ้อยคำที่ผูกไว้, ถ้อยคำที่ขับร้อง ท่อง สวด*

คาถา ในคำวัดหมายถึงคำประพันธ์ภาษาบาลีประเภทฉันทลักษณ์ที่แต่งครบ ๔ บาทหรือ ๔ วรรค ๑ คาถามี ๔ บาท แต่ละบาทมีจำนวนคำต่างกันไปตามชื่อฉันท์ เช่น อินทรวิเชียรฉันท์ แต่ละบาทมี ๑๑ คำ ๔ บาทก็มี ๔๔ คำ ๑ คาถาของอินทรวิเชียรฉันท์จึงมี ๔๔ คำ ในเวสสันดรชาดกมี ๑,๐๐๐ คาถาจึงเรียกว่า **คาถาพัน** (ดูเรื่องคาถาพัน)

คาถา ในภาษาไทยหมายถึงคำเสกเป่าที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ **คาถาอาคม** ก็เรียก

คาถาพัน

คาถา หมายถึงคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ในภาษาบาลี กำหนดด้วยคำในแต่ละวรรค ๔ วรรคเป็น ๑ คาถา และหมายถึงคำเสกเป่าที่ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ (ดูเรื่องคาถา)

คาถาพัน หมายถึงคำประพันธ์ที่เป็นคาถาตามความหมายแรกจำนวน ๑,๐๐๐ คาถา คำนี้เป็นชื่อเรียกคำประพันธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดกที่แต่งเป็นฉันท์ภาษาบาลีล้วนๆ จำนวน ๑,๐๐๐ คาถา แต่ละคาถามี ๔ วรรค จึงเท่ากับมี ๔,๐๐๐ วรรค แต่ละวรรคมี ๘ คำ ๑,๐๐๐ คาถาจึงเท่ากับมี ๓๒,๐๐๐ คำ

เรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ถูกนำมาเทศน์กันมาแต่โบราณ นอกจากเรียกว่าเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรแล้ว ยังนิยมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **เทศน์คาถาพัน**

คามวาสี

คามวาสี (อ่านว่า คามะวาสี) แปลว่า *ผู้อยู่ในหมู่บ้าน, ผู้ประจำอยู่ในหมู่บ้าน*

คามวาสี หมายถึงภิกษุที่พำนักอยู่ตามวัดในหมู่บ้านหรือในตัวเมือง มีกิจวัตรประจำเน้นหนักไปในทางคันถธุระคือศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม มีภารกิจคือการบริหารปกครอง การเผยแผ่ธรรม และการก่อสร้างปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเป็นหลัก เรียกกันทั่วไปว่า **พระบ้าน พระเมือง** ซึ่งเป็นคู่กับคำว่า **อรัญวาสี** คือ **พระป่า** (ดูเรื่องอรัญวาสี)

คามวาสี ถูกนำมาใช้เป็นสร้อยนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ระดับพระราชาคณะชั้นราชขึ้นไป เพื่อแสดงให้รู้ว่าเป็นพระบ้าน

คารวะ

คารวะ แปลว่า *ความเคารพ, ความตระหนัก, ความเชิดชูให้ลอยเด่น, ความเอื้อเฟื้อ* นัยว่ามาจากคำว่า ครุ แผลงเป็น คารวะ และ เคารพ

คารวะ หมายถึงการแสดงเคารพนับถือด้วยความตระหนักในคุณความดี นอบน้อม ยกย่อง เชิดชู ให้เกียรติ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นทั้งต่อหน้าและลับหลังตลอดถึงความเอื้อเฟื้อ ยินดีพอใจที่จะอนุวัตรปฏิบัติตามด้วยเต็มใจ เรียกเต็มว่า **คารวธรรม**

ในพระพุทธศาสนากำหนดบุคคลและสิ่งที่ควรเคารพควรเอื้อเฟื้อไว้ ๖ อย่าง คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา อัปปมาทะ และปฏิสันถาร

ค

คาวุต

คาวุต เป็นชื่อมาตราวัดความยาวของระยะทางหรือความสูง ใช้ในสมัยพุทธกาล ในคำไทยใช้ว่า **คาพยุต** ก็มี

คาวุต เทียบปัจจุบัน เท่ากับ ๑๐๐ เส้น หรือ ๒,๐๐๐ วา หรือ ๔,๐๐๐ เมตร ซึ่งเท่ากับ ๑ ใน ๔ ของโยชน์ (๑ โยชน์เท่ากับ ๑๖,๐๐๐ เมตร หรือ ๑.๖ กิโลเมตร)

มาตราวัดสมัยพุทธกาลมีดังนี้

๔	ศอก	เป็น	๑	ธนู
๕๐๐	ธนู	เป็น	๑	โกสะ
๔	โกสะ	เป็น	๑	คาวุต
๔	คาวุต	เป็น	๑	โยชน์

หรือ

๔	ศอก	เป็น	๑	วา
๒๕	วา	เป็น	๑	อุสภะ
๘๐	อุสภะ	เป็น	๑	คาวุต
๔	คาวุต	เป็น	๑	โยชน์

คำพระ

คำพระ หมายถึงคำที่ใช้กับพระสงฆ์โดยเฉพาะ ถือว่าเป็นคำสุภาพและถูกต้องตามธรรมเนียมที่ใช้มาแต่โบราณ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กัปปิยโวหาร** เช่นคำว่า

กิน, ดื่ม	ใช้ว่า	ฉัน
นอน	ใช้ว่า	จำวัด
อาบน้ำ	ใช้ว่า	สรงน้ำ
โกนหัว	ใช้ว่า	ปลงผม
จดหมาย	ใช้ว่า	ลิขิต
สึก	ใช้ว่า	ลาสิกขา
ให้	ใช้ว่า	ถวาย
เชิญ	ใช้ว่า	นิมนต์ หรือ อาราธนา
ป่วย	ใช้ว่า	อาพาธ
ตาย	ใช้ว่า	มรณภาพ

คิลาน

คิลาน (อ่านว่า คิลานะ) แปลว่า *คนเจ็บ, คนป่วย, คนไข้* ปกตินิยมใช้ประกอบกับคำอื่นที่เกี่ยวกับคนป่วยไข้โดยเฉพาะก็คือใช้กับภิกษุไข้ เช่น

- **คิลานปัจจัย** คือปัจจัยสำหรับภิกษุไข้ ได้แก่ ยารักษาโรค
- **คิลานภัต** คืออาหารที่จัดถวายภิกษุไข้โดยเฉพาะ
- **คิลานเภสัช** คือยาสำหรับภิกษุไข้, ยารักษาโรค
- **คิลานศาลา** คือเรือนพักภิกษุไข้, ที่พยาบาลภิกษุไข้, โรงพยาบาล
- **คิลานุปฐาก** คือผู้ปฏิบัติดูแลภิกษุไข้
- **คิลานุปัฏฐากภัต** คืออาหารที่จัดถวายภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติดูแลภิกษุไข้โดยเฉพาะ

คิลานปัจจัย

คิลานปัจจัย (อ่านว่า คิลานะ-) แปลว่า *ปัจจัยสำหรับภิกษุไข้, วัตถุเป็นเครื่องอาศัยของภิกษุไข้*

คิลานปัจจัย ได้แก่ยารักษาโรค เรียกว่า **คิลานเภสัช** ก็มี วัตถุหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่ช่วยในการรักษาโรคและเป็นอุปการะแก่ภิกษุไข้ เช่น หม้อต้มยา กาต้มน้ำ หินบดยา ผ้าปิดฝี นับเป็นคิลานปัจจัยทั้งสิ้น

คิลานปัจจัย หรือ **คิลานเภสัช** เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในปัจจัย ๔ หรือจตุปัจจัย อันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับดำรงชีวิตอยู่ของภิกษุสามเณร (ดูเรื่องจตุปัจจัย)

ค

คืบพระสุคต

คืบพระสุคต เป็นภาษาพระวินัย เป็นชื่อมาตราวัด มีปรากฏหลายแห่งในพระวินัย เช่น ความสูงของพระพุทธเจ้า ความสูงของเตียง ขนาดจีวร เป็นต้น

คืบพระสุคต สันนิษฐานว่าเดิมคงทรงกำหนดด้วยนิ้วพระหัตถ์ของพระองค์โดยประมาณและเทียบกับนิ้วช่างไม้ในสมัยนั้น จึงมีข้อสันนิษฐานกันมากมาย เช่น ๑ คืบพระสุคตเท่ากับ ๓ คืบของคนปานกลางสมัยนั้นหรือเท่ากับ ๑ ศอกคืบช่างไม้ ดูจะสูงและยาวเกินความจริง จึงไม่เป็นที่ยอมรับ

คืบพระสุคต ในปัจจุบันได้ข้อยุติว่าให้ถือตามมาตราวัดเป็นเมตร คือ ๑ คืบพระสุคตเท่ากับ ๒๕ เซนติเมตร ๒ คืบพระสุคตเท่ากับ ๕๐ เซนติเมตร หรือ ๑ ศอกช่างไม้ ดังนั้น ๑ เมตรจึงเท่ากับ ๔ คืบพระสุคตหรือ ๒ ศอกช่างไม้ มตินี้เป็นที่ยอมรับกัน

คุณธรรม

คุณธรรม (อ่านว่า คุนนะทำ) หมายถึงธรรมที่เป็นคุณ, สภาพคุณงามความดี

คุณธรรม เป็นคำรวมที่เรียกคุณงามความดีที่พึงปฏิบัติทุกระดับ อันมีผลคือยกระดับบุคคลให้สูงขึ้นตามลำดับ ซึ่งก็ได้แก่สิ่งที่เรียกบุญในพระพุทธศาสนานั่นเอง เช่น ทาน ศีล สุจริต รวมไปถึงเมตตาธรรม ขันติธรรม ยุติธรรม เป็นต้น เรียกบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมเหล่านี้โดยรวมว่า **ผู้มีคุณธรรม** เช่นใช้ว่า

"ผู้มีคุณธรรมประจำใจย่อมเป็นที่เชื่อได้แน่นอนว่าจะไม่ทำให้ใครเดือดร้อน"

"ท่านเป็นคนมีคุณธรรม จึงมีเมตตาให้ความยุติธรรมต่อลูกน้องเสมอ"

"คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งควรประพฤติควรปฏิบัติ เพราะนำสุขมาให้"

ค

คุญูปการ

คุญูปการ หมายถึงอุดหนุนให้ทำความดี, มีอุปการคุณ, มีบุญคุณด้วยการจุนเจือ

คุญูปการ ใช้เรียกคุณความดีที่ตนปฏิบัติ หรือบุคคล สถานที่ เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่อุดหนุนสนับสนุน ส่งเสริมให้ตนทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งสำเร็จตามที่ปรารถนา หรือได้รับผลประโยชน์ ได้รับความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น คุณความดี บุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์นั้นๆ ชื่อว่า **มีคุญูปการ** ต่อตน

คุญูปการ ใช้ได้ทั้งกับบุคคล วัตถุสิ่งของ สถานที่ และคุณธรรม เช่น

"อาจารย์มีคุญูปการต่อผมมาก ทำให้ผมเป็นผู้เป็นคนมาได้ถึงทุกวันนี้"

"สติสัมปชัญญะมีคุญูปการมาก เพราะช่วยให้คนเราไม่หลงลืมเผลอไผลในทุกเรื่อง"

"โรงเรียนและวัดต่างก็มีคุญูปการในการสร้างคน อบรมคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ได้"

คู่สวด

คู่สวด เป็นคำเรียกภิกษุ ๒ รูปผู้ทำหน้าที่สวดประกาศในท่ามกลางสงฆ์เวลาให้อุปสมบทหรือทำสังฆกรรมอื่นๆ เรียกว่า **พระคู่สวด** หรือ **พระกรรมวาจา** (ดูเรื่องกรรมวาจาจารย์)

การสวดกรรมวาจาในการทำสังฆกรรมทุกอย่างนั้น พระคู่สวดจะต้องสวดด้วยเสียงดัง ชัดถ้อยชัดคำ วรรคตอนถูกต้อง ไม่ตกหล่น ถ้าสวดไม่ชัด ไม่ถูก หรือตกหล่น เรียกว่าอักขรวิบัติหรือกรรมวาจาวิบัติ สังฆกรรมนั้นใช้ไม่ได้ ต้องทำใหม่

นัยว่าของเดิมภิกษุรูปเดียวทำหน้าที่สวดประกาศ เรียกว่า **ผู้สวด** ต่อมาใช้สวดสองรูปเพื่อกันความผิดพลาด จึงเรียกมาเป็น **คู่สวด** โดยเห็นว่าสวดคู่กัน

คู้บัลลังก์

คู้บัลลังก์ คือ ขัดสมาธิ เป็นคำเรียกการนั่งคู้เข่าทั้งสองให้แบะลงที่พื้น โดยยกเท้าข้างหนึ่งมาทับอีกข้างหนึ่ง (ดูเรื่องขัดสมาธิ)

คู้บัลลังก์ เป็นอิริยาบถที่นิยมทำในเวลาบำเพ็ญกรรมฐานและในเวลาพักผ่อน ดังตัวอย่าง

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าก็ตาม ... นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติบ่ายหน้าสู่กรรมฐาน ..."

"สมัยใดภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจออกจากที่เร้นในเวลาเย็น นั่งที่เงาวิหารด้านหลัง คู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า สมัยนั้นเป็นสมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ"

เครื่องทองน้อย

เครื่องทองน้อย คือ เครื่องบูชาชนิดหนึ่ง สำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้บูชาเฉพาะวัตถุ เช่น พระบรมอัฐิเป็นต้น ประกอบด้วยเชิงเทียน ๑ เชิง เชิงธูป ๑ เชิง กรวยปักดอกไม้ ๓ กรวย ตั้งในพานทองลงยาราชาวดี

เครื่องทองน้อย ในปัจจุบันนิยมทำเลียนแบบในวัง โดยถือว่าเป็นของสูงและมีความสำคัญ จึงนิยมทำด้วยวัสดุต่างชนิด เช่น ทองเหลือง ทองลงยา แก้วเจียระไน

เครื่องทองน้อย นิยมใช้เฉพาะในงานอวมงคล คือในงานที่เกี่ยวกับคนตาย เช่น ในงานสวดพระอภิธรรมศพ ในงานทำบุญอัฐิ ในงานทำบุญครบรอบวันตาย เป็นต้น

ค

เครื่องราง ของขลัง

เครื่องราง คือของที่นับถือว่าป้องกันอันตราย ยิงไม่ออก ฟันไม่เข้า เช่น ตะกรุด ผ้ายันต์ เหล็กไหล แม้พระเครื่องก็ถือกันว่าเป็นเครื่องราง โดยเรียกว่า **พระเครื่องราง** (ดูเรื่องพระเครื่อง)

ของขลัง คือของที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีพลัง หรืออำนาจที่อาจบันดาลให้เป็นไป หรืออาจบันดาลสิ่งที่ต้องประสงค์สำเร็จได้

สองคำนี้มักนิยมใช้คู่กันเป็น **เครื่องรางของขลัง**

เครื่องรางของขลัง ปกติเป็นเรื่องนอกคำสอนของพระพุทธศาสนา ถูกจัดอยู่ในประเภทไสยศาสตร์มากกว่า แต่เป็นที่นิยมกันมาแต่โบราณ ด้วยเห็นว่าพลังหรืออำนาจนั้นมาจากพุทธคุณ

โคจร - โคจรคาม

โคจร (อ่านว่า โคจอน) แปลว่า *การเที่ยวไปบนแผ่นดิน, สถานที่ท่องเที่ยวไปบนแผ่นดิน, การเที่ยวกินหญ้าของโค, การหากิน*

โคจร ในคำวัดหมายถึงสถานที่ที่ภิกษุเข้าไปได้โดยไม่เสียหายและไม่ผิดพระวินัย และหมายถึงหมู่บ้านหรือสถานที่ภิกษุเข้าไปบิณฑบาต หรือไปแสวงหาอาหารขบฉันด้วยการเข้าไปภิกขาจารได้ตามปกติ เรียกหมู่บ้านหรือสถานที่เช่นนั้นว่า **โคจรคาม** (โคจะระคาม)

โคจร อีกความหมายหนึ่งหมายถึงอารมณ์หรือเครื่องยึดเหนี่ยวใจ เช่นใช้ว่า มีพุทธานุสสติเป็นโคจร

โคจร ในคำไทยหมายถึงเที่ยวไป, เดินไปตามวิถี เช่นใช้ว่า โคจรมาพบกัน, ดวงอาทิตย์โคจร

โคดม

โคดม แปลตามรูปศัพท์ว่า *มีแสงหรือรัศมีสว่างที่สุด* ได้แก่พระอาทิตย์

โคดม เป็นชื่อโคตรหรือวงศ์ตระกูลของพระพุทธเจ้าคือ **โคตมโคตร** ซึ่งเป็นวงศ์ตระกูลของกษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ นัยว่าสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อาทิตยโคตร** (โคตม เขียนเป็นคำไทยว่า โคดม)

โคดม เป็นคำที่ประชาชนในยุคนั้นเรียกพระพุทธเจ้าตามชื่อวงศ์ตระกูล คำเต็มว่า **พระโคดม** หรือ **พระสมณโคดม** ซึ่งหมายถึงพระสมณะที่เป็นเชื้อสายของกษัตริย์โคตมโคตร

โคตรภู

โคตรภู (อ่านว่า โคดตระพู) แปลว่า *ธรรมอันครอบงำโคตรปุถุชนยังโคตรอริยะให้เกิด,จิตอันยังเชื้อสายแห่งมหัคคตะหรือโลกุตระให้เกิดให้เจริญขึ้น ฯลฯ*

โคตรภู ปกติใช้หมายถึงบุคคลผู้ตั้งอยู่ในญาณซึ่งเป็นลำดับอริยมรรค คืออยู่ในระหว่างที่จะพ้นจากความเป็นปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล

เรียกปัญญาที่อยู่ในลำดับมรรค คืออยู่ในระหว่างมรรคกับผลว่า **โคตรภูญาณ**

เรียกพระสงฆ์ที่ไม่เคร่งครัดในศาสนา ปฏิบัติผิดเพี้ยนไปจากพระธรรมวินัยเป็นอย่างมาก ปฏิบัติเหมือนไม่ใช่พระสงฆ์ แต่ยังถือว่าตัวเป็นพระสงฆ์อยู่ว่า **โคตรภูสงฆ์**

โคตรภูสงฆ์ นัยว่าจะมีปรากฏเมื่อจวนจะสิ้นศาสนา ในตอนนั้นพระสงฆ์จะอยู่ในภาวะที่ว่า *"มีผ้าเหลืองน้อยห้อยคอก็พอรู้ว่าเป็นสงฆ์"*

ฆราวาส

ฆ

ฆราวาส (อ่านว่า คะราวาด) นัยแรกแปลว่า *การอยู่ครองเรือน, การอยู่ในเรือน, การเป็นอยู่แบบชาวบ้าน* เช่น

"ฆราวาสเป็นที่คับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง..."

ฆราวาส นัยที่สองแปลว่า *ผู้ครองเรือน, ผู้อยู่ในเรือน* ได้แก่ชาวบ้านทั่วไปที่มิใช่นักบวช เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่า **คฤหัสถ์** (ดูเรื่อง คฤหัสถ์) เช่น

"ฆราวาสธรรมเป็นธรรมสำหรับผู้ครองเรือนจะพึงประพฤติปฏิบัติ"

"เมื่อเรายังเป็นฆราวาสอยู่ ได้ตกแต่งร่างกาย นุ่งห่มเสื้อผ้าอันงาม ทัดทรงดอกไม้ ลูบไล้ด้วยจุรณจันทน์ ..."

ฆราวาส มักพูดหรืออ่านเพี้ยนไปว่า **ฆารวาส** (คาระวาด)

ฆราวาสธรรม

ฆราวาสธรรม (อ่านว่า คะราวาดสะทำ) แปลว่า *ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน* หมายถึงหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่เป็นคฤหัสถ์ เป็นชาวบ้าน และสำหรับผู้ที่อยู่ครองคู่เป็นสามีภรรยากัน

ฆราวาสธรรม มี ๔ ประการ คือ

๑. **สัจจะ** จริงใจต่อกัน

๒. **ทมะ** ระงับอารมณ์ข่มใจได้

๓. **ขันติ** อดทนกันได้

๔. **จาคะ** เสียสละแก่กัน

ฆราวาสธรรม เป็นธรรมที่นำมาซึ่งความสุข ความเจริญและความสงบเย็นแก่ผู้ปฏิบัติตาม เป็นธรรมที่จะนำพาครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข นำพาให้ชีวิตการครองเรือนเป็นไปด้วยความราบรื่น อยู่กันยืดยาวตลอดไป โดยไม่แตกร้าว ไม่เกิดความกินแหนงระแวงกัน

ฆราวาสวิสัย

ฆราวาสวิสัย คือ วิสัยของฆราวาส, ลักษณะที่เป็นอยู่ของชาวบ้าน, เรื่องของชาวบ้าน

ฆราวาสวิสัย คือการกระทำต่างๆ ที่ชาวบ้านทำกันเป็นปกติโดยทั่วไป ได้แก่การเสพกาม การเล่นสนุกสนานเฮฮา การประดับแต่งร่างกายให้สวยงาม การเที่ยวเตร่ การประกอบอาชีพ เป็นต้น เมื่อฆราวาสกระทำอย่างนี้ชื่อว่าเป็น **ฆราวาสวิสัย** นิยมใช้เปรียบเทียบการกระทำระหว่างฆราวาสกับพระ เช่นพูดว่า

“คนที่เป็นฆราวาสย่อมทำอย่างนั้นได้ แต่พระจะไปทำอย่างนั้นไม่ได้เพราะเป็นเรื่องฆราวาสวิสัย”

“เรื่องอย่างนี้ชาวบ้านไม่สมควรทำเพราะไม่ใช่ฆราวาสวิสัย”

จงกรม

จงกรม หมายถึงการเดินไปมาในที่ที่กำหนดไว้ มิใช่แปลว่าเดินเป็นวงกลม

จงกรม คือการเดินไปมาอย่างช้าๆ โดยมีสติกำหนดอยู่ที่เท้าทั้งสองข้าง เช่นเมื่อก้าวเท้าขวาก็กำหนดรู้ว่ากำลังก้าวเท้าขวา เมื่อก้าวเท้าซ้ายก็กำหนดรู้ว่ากำลังก้าวเท้าซ้าย จะว่าบริกรรมในขณะนั้นด้วยก็ได้ จะเดินไปแล้วกลับในทางเดียวกันหรือเดินเป็นวงกลมก็ได้ แล้วแต่สถานที่จะอำนวย

จงกรม เป็นอุบายวิธีบริหารกายคือทำให้กายผ่อนคลาย ช่วยย่อยอาหาร บริหารจิตคือทำให้จิตคลายเครียด บริหารสติคือทำให้สติตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ไม่สั่นไหว เป็นการปฏิบัติกรรมฐานอย่างหนึ่งที่นิยมปฏิบัติกันทั่วไป

จตุปัจจัย

จตุปัจจัย แปลว่า *ปัจจัย ๔, เครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ อย่าง*

จตุปัจจัย หมายถึงสิ่งของสำหรับใช้สอยที่จำเป็นสำหรับภิกษุสามเณร ซึ่งภิกษุสามเณรต้องอาศัยเป็นอยู่ มี ๔ อย่าง (ดูเรื่องปัจจัย)

จตุปัจจัย ได้แก่

๑. **จีวร** คือ เครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ไตรจีวร ผ้าห่ม ผ้าอาบน้ำฝน

๒. **บิณฑบาต** คือ อาหาร ได้แก่ ข้าว น้ำ ผลไม้ เป็นต้น

๓. **เสนาสนะ** คือ ที่นอนที่นั่ง คือ กุฎิ ศาลา เตียง ตั่ง หมอน เป็นต้น

๔. **คิลานเภสัช** คือ ยารักษาโรค

ปัจจัยเหล่านี้เป็นของควรถวายหรือเป็นของที่สามารถถวายภิกษุสามเณรได้ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปัจจัยไทยทาน**

จตุรพิธพรชัย

จตุรพิธพรชัย (อ่านว่า จะตุระพิดทะ-) คือ พรที่จะทำให้เกิดความสวัสดีมีชัย ๔ ประการ เป็นพรที่พระสงฆ์ให้แก่ชาวบ้านเป็นปกติหลังจากทำบุญแล้ว

จตุรพิธพรชัย ๔ ประการ คือ

๑. **อายุ** คือ ให้มีอายุยืน มีชีวิตที่ดี

๒. **วรรณะ** คือ ให้มีความสวยงาม มีชื่อเสียงเกียรติยศ

๓. **สุขะ** คือ ให้มีความสุขกายสบายใจ มีความสะดวก

๔. **พละ** คือ ให้มีกำลังกายกำลังใจ กำลังทรัพย์ มีพวกพ้องบริวาร

พร ๔ ประการนี้เป็นพรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ จึงถือว่าศักดิ์สิทธิ์ แน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตัดต่อเพิ่มเติม พระสงฆ์ใช้มาเป็นพันปีแล้ว

จบทาน

จบทาน หมายถึงการยกประคองสิ่งของที่จะถวายพระขึ้นเสมอศีรษะก่อนที่จะถวาย

จบทาน เป็นธรรมเนียมปฏิบัติโบราณ เป็นการแสดงความเคารพทานและตั้งใจอธิษฐานหรือตั้งใจอุทิศส่วนกุศล เป็นการปฏิบัติตามหลักที่ว่าก่อนให้ก็ตั้งใจ กำลังให้ก็ตั้งใจ หลังจากให้แล้วก็ตั้งใจ คือมีจิตใจงดงาม รักษาศรัทธาไว้ได้ตลอดเวลา ทานที่ให้จึงจะมีผลอานิสงส์สมบูรณ์

คำจบทานที่นิยมว่ากันคือ “**สุทินนัง วตะ เม ทานัง อาสวักขยาวหัง โหตุ**”

หมายความว่า *“ทานที่ข้าพเจ้าถวายดีแล้วนี้ ขอจงกำจัดอาสวกิเลสให้สิ้นไป”*

จรณะ

จรณะ (อ่านว่า จะระนะ) แปลว่า *ความประพฤติ, เครื่องดำเนินไป* มีความหมายเดียวกับคำว่า **จริยา จริต**

จรณะ ในคำวัดหมายถึงข้อปฏิบัติหรือปฏิปทาที่นำให้บรรลุวิชชา หรือทางดำเนินไปถึงทิศอมตะแห่งพระอริยสาวกทั้งหลาย มักใช้คู่กับคำว่า **วิชชา** เป็น **วิชชาจรณะ** เช่นในบทพุทธคุณว่า **วิชชาจรณสัมปันโน** หมายถึงผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ (ดูเรื่องวิชชา)

จรณะ มี ๑๕ ประการคือ **สีลสัมปทา** ๑ **อปัณณกปฏิปทา** ๓ (อินทริยสังวร โภชเนมัตตัญญุตา ชาคริยานุโยค) **สัทธรรม** ๗ (สัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา) **ฌาน** ๔ (ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน)

จริต

จ

จริต (อ่านว่า จะหริด) แปลว่า *ความประพฤติ* คือกิริยาอาการที่แสดงออกมาให้เห็น มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **จริย** **จริยา** หรือ **จรรยา**

จริต ในคำไทยทั่วไปจะใช้หมายถึงกิริยาอาการที่ไม่ดี เช่น เสียจริต วิกลจริต ดัดจริต จริตจะก้าน

จริต ในคำวัดหมายถึงความประพฤติ, พื้นเพนิสัยใจคอ มี ๖ อย่างคือ

๑) **ราคจริต** หนักไปในทางรักสวยรักงาม

๒) **โทสจริต** หนักไปในทางเจ้าอารมณ์

๓) **โมหจริต** หนักไปในทางงมงาย หูเบาเชื่อง่าย

๔) **สัทธาจริต** หนักไปในทางเชื่อถือจริงใจ

๕) **พุทธิจริต** หนักไปในทางใช้ปัญญา

๖) **วิตกจริต** หนักไปในทางวิตก กังวล ฟุ้งซ่าน

จริยธรรม

จริยธรรม คือธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ระเบียบที่ควรประพฤติปฏิบัติ, แบบแผนที่ดีงามสำหรับจัดระเบียบสังคมให้เรียบร้อยดีงาม

จริยธรรม หมายถึงศีลธรรม กฎศีลธรรม และธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวกับความประพฤติอันดีงามของสังคม เป็นข้อที่ถูกกำหนดกันไว้เป็นแนวหรือเป็นกรอบปฏิบัติสำหรับคนในสังคม เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เกิดความร่มเย็นเป็นสุข และเกิดความอบอุ่นความสบายใจไม่หวาดกลัว

จริยธรรม ได้แก่ เบญจศีล เช่น ไม่ฆ่ากัน ไม่เบียดเบียนกัน เบญจธรรม เช่น มีเมตตากรุณาต่อกัน ประกอบอาชีพในทางสุจริต ตลอดถึงสุจริตธรรม มารยาทสังคม และระเบียบสังคมที่กำหนดกันไว้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม เป็นต้น

จริยาวัตร

จ

จริยาวัตร แปลว่า ***หน้าที่ที่พึงประพฤติ, ความประพฤติและกิจที่พึงกระทำ***

จริยาวัตร หมายถึงความประพฤติ กิริยามารยาท ท่วงทีวาจาที่งดงาม, การวางตัวที่เหมาะสม น่าเลื่อมใสศรัทธา กล่าวคือความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจรณะนั่นเอง (ดูเรื่องจรณะ)

จริยาวัตร ปกติใช้ในการยกย่องชมเชยพระสงฆ์ แสดงถึงความเป็นผู้น่าศรัทธาเลื่อมใส เช่น กล่าวว่า

"พระคุณเจ้ารูปนั้นมีจริยาวัตรงดงาม ได้ทำบุญกับท่านแล้วปลื้มใจไม่หาย"

จองกฐิน

จองกฐิน หมายถึงการแสดงความจำนงไว้กับวัดว่าจะนำกฐินมาทอดถวายแก่สงฆ์ที่จำพรรษาในวัดนั้น

จองกฐิน เป็นธรรมเนียมนิยมที่ปฏิบัติกันทั่วไป ผู้ที่ต้องการจะทอดกฐินวัดใดจะต้องไปจองหรือไปแจ้งความจำนงไว้กับวัดนั้นก่อนเพื่อความแน่นอนและป้องกันการจองกฐินซ้ำซ้อน การจองกฐินนิยมจองก่อนเข้าพรรษาหรือหลังจากเข้าพรรษาแล้วไม่นาน ที่จองกันข้ามปีก็มี แต่ถ้าไม่มีการจองเลยจนออกพรรษาเรียกว่า **กฐินตกค้าง** (ดูเรื่องกฐินตกค้าง)

จองกฐิน นิยมทำเป็นหนังสือระบุวันเวลาที่จะทอดและรายละเอียดอื่นๆ เมื่อวัดรับจองแล้วจะประกาศให้พระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านได้ทราบเพื่อให้รู้ว่าปีนี้ใครเป็นเจ้าภาพกฐิน และเมื่อวัดรับจองกฐินของผู้ใดแล้วจะไม่รับจองของผู้อื่นอีก

จักรธรรม

จักรธรรม (อ่านว่า จักกระทำ) แปลว่า *ธรรมประดุจล้อรถ* คือธรรมที่เป็นเสมือนล้อที่นำรถไปถึงจุดหมาย

จักรธรรม มี ๔ ประการ คือ

๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ** *อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม*

๒. **สัปปุริสูปัสสยะ** *คบหาสัตบุรุษ*

๓. **อัตตสัมมาปณิธิ** *ตั้งตนไว้ชอบ*

๔. **ปุพเพกตปุญญตา** *ทำบุญเก่าไว้ดี*

จักรธรรม เป็นธรรมที่นำพาไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง นำไปสู่ความมั่งมีศรีสุข นำให้ถึงจุดหมายที่ประสงค์ ท่านว่า ธัญชาติ ธนทรัพย์ ยศ เกียรติ และความสุข จะหลั่งไหลมาสู่ผู้ปฏิบัติตามธรรม ๔ ประการนี้

จักรวรรดิวัตร

จักรวรรดิวัตร (อ่านว่า จักกระหวัดดิวัด) แปลว่า *หน้าที่, ธรรมเนียม, ข้อพึงปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ, จริยาวัตรที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงปฏิบัติเป็นประจำ*

จักรวรรดิวัตร มีหลักสำหรับปฏิบัติปรากฏอยู่ในจักกวัตติสูตร พระสุตตันตปิฎกว่า "...สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายใน ในกำลังพล ในพระราชวงศ์ ในผู้ติดตาม ในพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิคมและชาวชนบท ในสมณพราหมณ์ ในเหล่านกและเนื้อ ..." ตลอดถึงเข้าไปหา ไต่ถาม ปรึกษาสนทนาธรรมกับสมณพราหมณ์ ปฏิบัติตามที่ท่านแนะนำสั่งสอน

จักรวรรดิวัตร ปัจจุบันถือเป็นหลักปฏิบัติของข้าราชการ ของนักปกครองที่ดี เพราะเป็นการกำจัดทุกข์บำรุงสุขแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง

จังหัน

จังหัน หมายถึงข้าว, อาหาร, ของขบเคี้ยว เป็นคำโบราณที่ใช้กับพระสงฆ์

จังหัน ปกติใช้เป็นคำเรียกรวมอาหารทั้งคาวหวาน ผลไม้ และของขบฉันทุกชนิดที่จัดไว้สำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะ เช่นใช้ว่า

"พระท่านกำลังฉันจังหันอยู่"

ฉันจังหัน ก็คือรับประทานอาหารนั่นเอง

จังหัน ในปัจจุบันไม่นิยมใช้ แต่ใช้คำว่า "**ภัตตาหาร**" แทน เช่น

*"ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวาย**ภัตตาหาร**กับของที่เป็นบริวารทั้งหลายเหล่านี้แด่พระสงฆ์"*

ความจริงคำว่า **จังหัน** เป็นคำที่แปลความหมายมาจากคำว่า **ภัต** หรือ **ภัตตาหาร** นั่นเอง

จันทรคติ

จันทรคติ หมายถึงการเดินทางของดวงจันทร์, การโคจรของดวงจันทร์

จันทรคติ ทั่วไปใช้เรียกวิธีนับวันและเดือนโดยถือเอาการโคจรรอบโลกของดวงจันทร์เป็นหลัก คือ นับวันเป็นขึ้นแรม แบ่งเป็นข้างขึ้น ๑๕ วัน ข้างแรม ๑๕ วัน (ใน**เดือน**ขาดจะมี ๑๔ วัน) โดยเรียกว่า ขึ้น ๑ ค่ำ ขึ้น ๘ **ค่ำ แรม** ๑ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ เป็นต้น และนับเดือนเป็น **๑๒ เดือน** โดยเริ่มแต่เดือนอ้าย (เดือน ๑) เดือนยี่ (เดือน ๒) เดือน ๓ เดือน ๔ ไป ตามลำดับจนถึงเดือน ๑๒ นับอย่างนี้เรียกว่า นับวันนับเดือนตาม**จันทร**คติ

จันทรคติ ใช้คู่กับคำว่า **สุริยคติ** ซึ่งเป็นวิธีนับวันเดือนโดยถือการโคจรของดวงอาทิตย์เป็นหลัก ซึ่งเป็นวิธีนับแบบสากล เช่น วันที่ ๑ เดือนมกราคม เป็นต้น

จันทรคติ ใช้เป็นวิธีนับวันเดือนในวงพระพุทธศาสนาและตามธรรมเนียมไทยเดิม

จับใส่พระโอษฐ์

จับใส่พระโอษฐ์ ในคำวัดใช้หมายถึงการอ้างว่าคำหรือข้อความอันนั้นอันนี้เป็นพระพุทธพจน์ คือพระพุทธเจ้าตรัสไว้ ทั้งที่ความจริงมิใช่เป็นพระพุทธพจน์

จับใส่พระโอษฐ์ เป็นการอ้างถึงพระพุทธเจ้า จะโดยจงใจหรือโดยเข้าใจผิดก็ตาม เพื่อให้คำพูดหรือข้อเขียนของตนหนักแน่นน่าเชื่อถือหรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นใดก็ตาม ล้วนเป็นการยัดเยียดให้เป็นพระพุทธพจน์ทั้งสิ้น และเป็นการตู่พุทธพจน์อย่างหนึ่ง (ดูเรื่องตู่พุทธพจน์)

จับใส่พระโอษฐ์ เป็นการที่ไม่เหมาะไม่ควร บัณฑิตไม่ทำกัน เพราะทำให้เกิดความเสียหายและความเข้าใจผิดต่อพระพุทธองค์และพระศาสนาได้

จาคะ

จาคะ แปลว่า *ความเสียสละ, การแบ่งปัน, ความเอื้อเฟื้อ* มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **ทาน** และ **บริจาค**

จาคะ หมายถึงการสละสิ่งของและความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น และหมายรวมถึงการสละละทิ้งกิเลส ละความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความใจแคบ และการเลิกละนิสัยตลอดถึงความประพฤติที่ไม่ดี ที่ทำให้เกิดความเสียหาย ก่อความบาดหมางทะเลาะเบาะแว้งเป็นต้นด้วย

จาคะ เป็นคุณธรรมที่เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติมองเห็นและเอื้ออาทรต่อความทุกข์ยากและความต้องการของคนอื่น นำให้เป็นคนไม่คับแคบ ไม่เห็นแก่ตัวแล้วให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยความเห็นอกเห็นใจ เป็นคนชอบให้ ชอบแบ่งปัน คิดถึงคนอื่นมากกว่าตัวเอง

จาตุทสี

จาตุทสี (อ่านว่า จาตุดทะสี) แปลว่า *ดิถีเป็นที่เต็ม ๑๔ วัน* คือ วัน ๑๔ ค่ำ ใช้เรียกทั้งข้างขึ้นและข้างแรม เรียกเต็มว่า **จาตุทสีดิถี**

จาตุทสี ปกติใช้ในการประกาศองค์อุโบสถในวันพระ ซึ่งหัวหน้าอุบาสกหรืออุบาสิกาจะประกาศก่อนที่จะรับศีลอุโบสถจากพระว่า

"ขอประกาศเริ่มเรื่องความที่จะสมาทานรักษาอุโบสถอันพร้อมไปด้วยองค์แปดประการให้สาธุชนที่ได้ตั้งจิตสมาทานทราบทั่วกันก่อนแต่สมาทาน ณ บัดนี้ ด้วยวันนี้เป็นวันจาตุทสี ดิถีที่สิบสี่ แห่งกาฬปักษ์มาถึงแล้ว ก็แหละวันเช่นนี้เป็นกาลที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้ให้ประชุมกันฟังธรรม และเป็นกาลที่จะรักษาอุโบสถของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย..."

ถ้าเป็นวัน ๘ ค่ำใช้ว่า **วันอัฐมี** วัน ๑๕ ค่ำใช้ว่า **วันปัณรสี** (ดูเรื่องนั้นๆ)

จาตุมหาราชิกา

จาตุมหาราชิกา (อ่านว่า จาตุมะหา-) เป็นชื่อสวรรค์ชั้นที่ ๑ ในจำนวนสวรรค์ ๖ ชั้น (ดูเรื่องสวรรค์) เรียกสั้นๆ ว่า **ชั้นจาตุม** ก็มี

จาตุมหาราชิกา แปลว่า *แดนเป็นที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้งสี่, อาณาจักรของท้าวมหาราช ๔ องค์* คือดินแดนที่จอมเทพ ๔ องค์ผู้รักษาคุ้มครองโลกใน ๔ ทิศ ซึ่งเรียกว่า **ท้าวโลกบาล ท้าวจตุโลกบาล** หรือ **ท้าวจาตุมหาราช** ปกครองอยู่องค์ละทิศ (ดูเรื่องโลกบาล)

ท้าวจาตุมหาราช ๔ คือ

๑. **ท้าวธตรฐ** รักษาโลกด้านทิศตะวันออก
๒. **ท้าววิรุฬหก** รักษาโลกด้านทิศใต้
๓. **ท้าววิรูปักษ์** รักษาโลกด้านทิศตะวันตก
๔. **ท้าวกุเวร** รักษาโลกด้านทิศเหนือ

ท้าวกุเวร มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **ท้าวเวสวัณ** หรือ **ท้าวเวสสุวัณ**

จาตุรงคสันนิบาต

จ

จาตุรงคสันนิบาต (อ่านว่า จาตุรงคะ-) แปลว่า *การประชุมพร้อมกันแห่งองค์สี่*

จาตุรงคสันนิบาต หมายถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ๔ อย่างในวันเดียวกัน คือเกิดในสมัยพุทธกาลในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๓ ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ซึ่งต่อมาถือกันว่าเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า **วันมาฆบูชา** (ดูเรื่องมาฆบูชา) เหตุการณ์ ๔ อย่างคือ

๑. พระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูปมาประชุมพร้อมกัน

๒. ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือได้รับอุปสมบทจากพระพุทธเจ้า

๓. ท่านเหล่านั้นมาประชุมพร้อมกันโดยมิได้มีการนัดหมาย

๔. วันที่ประชุมเป็นวันเพ็ญกลางเดือนมาฆะหรือเดือน ๓

(จากศาสนพิธีเล่ม ๑ กรมการศาสนา)

จำพรรษา

จำพรรษา หมายถึงอยู่ประจำในวัดตลอด ๓ เดือนในฤดูฝนของพระสงฆ์

จำพรรษา เป็นเรื่องพระวินัย กำหนดให้ภิกษุต้องอยู่จำพรรษาเมื่อถึงฤดูฝน มี ๒ ระยะ คือ ระยะแรกเริ่มเข้าพรรษาตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ เรียกว่า **เข้าปุริมพรรษา** ไปออกวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ระยะที่ ๒ เริ่มเข้าตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๙ เรียกว่า **เข้าปัจฉิมพรรษา** ไปออกวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ ปกติทั่วไปนิยมเข้าปุริมพรรษา

จำพรรษา เป็นการอธิษฐานจิตตั้งใจของภิกษุว่าจะอยู่ประจำที่ในวัดนี้ตลอด ๓ เดือน จะไม่ไปค้างคืนที่อื่น แต่พระวินัยมีข้อยกเว้นให้คือไปค้างคืนที่อื่นได้เมื่อมีเหตุจำเป็น แต่ต้องไปไม่เกิน ๗ วัน เรียกว่า **สัตตาหกรณียะ** เช่นไปเพื่อดูแลปรนนิบัติโยมบิดามารดาซึ่งเจ็บป่วย เป็นต้น

จำวัด

จ

จำวัด หมายถึงการนอนพักผ่อน, การนอนหลับของภิกษุสามเณร เป็นคำเฉพาะ

จำวัด ปกติใช้ในกรณีการนอนพักผ่อนในตอนกลางวัน ถ้าเป็นการนอนตอนกลางคืนตามปกติก็ใช้ว่า "นอน" ธรรมดา เช่นใช้ว่า

"เจ้าอาวาสกำลังจำวัด อย่าไปรบกวนท่าน" หมายความว่าท่านนอนพักผ่อนอยู่

"เวลานี้ท่านนอนแล้ว พรุ่งนี้ค่อยมาใหม่" หมายความว่าท่านเข้านอนตามปกติแล้ว

จำวัด มักใช้ในความหมายผิดไป คือใช้ในความหมายว่า "**พักอยู่ ประจำอยู่**" เช่นต้องการทราบว่าเป็นพระวัดไหน แต่ไปถามว่า *"ท่านจำวัดอยู่ที่ไหน"*

กลายเป็นต้องการทราบว่า *"ท่านนอนอยู่ที่ไหน"* ไป

จำศีล

จำศีล หมายถึงอยู่ในศีล, ถือศีล, รักษาศีล

จำศีล ใช้เรียกการที่คฤหัสถ์ไปที่วัดแล้วรับศีล ๘ หรืออุโบสถศีลแล้วพักอยู่ที่วัดตลอดวันหรือค้างคืนที่วัด หรือไปถือบวชรักษาศีลกินเพลอยู่ที่วัดเป็นอาทิตย์เป็นเดือนหรือมากกว่านั้น แม้การรับศีลแล้วรักษาอยู่ที่บ้านอย่างเคร่งครัดก็อนุโลมเรียกว่าจำศีลได้

จำศีล เป็นคำเรียกการรักษาศีลเป็นพิเศษ มิใช่รักษาแบบธรรมดาทั่วไป คือรักษาอย่างเคร่งครัด และในขณะเดียวกันก็บำเพ็ญบุญอย่างอื่น เช่น เดินจงกรม ฟังธรรม ปฏิบัติกรรมฐานไปด้วย

โดยนัยนี้ อนุโลมเรียกการที่สัตว์บางประเภทนอนนิ่งไม่ออกไปหาอาหารชั่วฤดูหนึ่งว่าจำศีล เช่น กบจำศีล เต่าจำศีล

จ

จิต

จิต แปลว่า *ธรรมชาติที่นึกคิดอารมณ์ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์, ความคิด, ธรรมชาติที่วิจิตร, ธรรมชาติที่สั่งสมกุศลและอกุศล ฯลฯ* เขียนเต็มว่า **จิตต**

จิต โดยทั่วไปแปลว่า **ใจ** หรือแปลทับศัพท์ว่า **จิต** มีลักษณะรับ จำ คิด รู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จัดเป็นนามธรรม คู่กับกายซึ่งเป็นรูปธรรม จึงมักพูดหรือเขียนคู่กันว่า **กายใจ** บ้าง **กายกับจิต** บ้าง

จิต ในพระอภิธรรมจัดแบ่งไว้ ๘๙ ดวง โดยพิสดาร ๑๒๑ ดวง และแบ่งไว้เป็นหลายแบบ เช่น แบ่งโดยภูมิ เป็นกามาวจรจิต ๕๔ ดวง รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง และโลกุตรจิต ๘ ดวง รวมเป็น ๘๙ ดวง เป็นต้น

จิตตภาวนา

"ในพรรษา ขอให้วัดเชิญชวนชาวบ้านบำเพ็ญจิตตภาวนากัน"

เจ้าคณะตำบลแห่งหนึ่งสั่งเจ้าอาวาสในปกครอง

คำว่า **จิตตภาวนา** หมายถึงการอบรมจิต, การทำสมาธิ, การทำกรรมฐาน เพื่อให้จิตสงบและให้เกิดปัญญา เป็นวิธีทำบุญในพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งใน ๓ อย่าง คือให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

การบำเพ็ญจิตตภาวนา คือการนั่งสมาธิแล้วภาวนาบทบริกรรมตามที่อาจารย์แนะนำ หรือตั้งสติตามระลึกรู้อิริยาบถและการกระทำของตนทุกอย่าง มิให้สติเผลอไผลคิดออกนอกทาง นอกจากจะเป็นเหตุให้จิตสงบแล้วยังเป็นเหตุให้สติมั่นคงเกิดปัญญาสว่างไสวภายในด้วย

จิตตสันดาน

จิตตสันดาน ในคำวัดแปลว่า *ความต่อเนื่องแห่งจิต, การสืบเนื่องกันมาแห่งจิต* หมายถึงความเกิดดับต่อเนื่องกันมาของจิตหรือความรู้สึก เขียนว่า **จิตสันดาน** ก็ได้

จิตตสันดาน โดยใจความก็คือจิตที่ดำเนินตามวิถีเรื่อยไป โดยรับอารมณ์ต่อๆ กันไปชั่ว ๑๗ ขณะจิต เมื่อครบวงโคจรแล้วก็เริ่มต้นใหม่ มีชื่อเรียกในแต่ละขณะจิตโดยเฉพาะ เช่น ปัญจทวาราวัชชนจิต ภวังคจิต (ดูเรื่องภวังค์) การดำเนินไปหรือการเกิดดับเป็นวงโคจรของจิตอย่างนี้เรียกได้ว่าจิตตสันดาน

จิตตสันดาน ในคำไทยมักใช้ในความหมายว่าความรู้สึกนึกคิดหรือพื้นเพอุปนิสัยใจคอที่ติดตัวมาแต่เกิด และเป็นความรู้สึกหรืออุปนิสัยในทางที่ไม่ค่อยดี เช่นใช้ว่า

"เขามีจิตตสันดานเป็นอย่างนี้มาตั้งแต่เกิดแล้วท่าจะแก้ไขลำบาก"

จิตตสันดาน ที่ใช้ในคำไทยมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า **กมลสันดาน**

จิตตุปบาท

จิตตุปบาท (อ่านว่า จิดตุปะบาด, จิดตุบปะบาด) แปลว่า *การเกิดขึ้นแห่งความคิด, ความคิดที่เกิดขึ้น, ที่เกิดขึ้นแห่งความคิด* เขียนว่า **จิตตุบาท** ก็ได้

จิตตุปบาท ได้แก่ความคิดที่เกิดขึ้นในขณะนั้น หรือเกิดแบบกะทันหัน ใช้กับความคิดทั้งที่ดีและไม่ดี ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าจิตนั่นเอง (ดูเรื่อง จิต) เช่นใช้ว่า

"เรากล่าวว่าจิตตุปบาทมีอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลาย"

"พระเทวทัตเกิดความปรารถนาว่าเราจักบริหารภิกษุสงฆ์ และพระเทวทัตก็ได้เสื่อมจากฤทธิ์นั้นพร้อมกับจิตตุปบาทนั่นเอง"

"อกุศลมูล ๓ คือโลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในจิตตุปบาทอันเดียวกับโลภะ โทสะ โมหะนั้น"

จิรัฏฐิติกาล

จิรัฏฐิติกาล (อ่านว่า จิรัดถิติ-) แปลว่า *เวลาที่ยั่งยืน, เวลาที่ตั้งอยู่นาน* คือ กาลเวลาอันยาวนาน

จิรัฏฐิติกาล ใช้ในกรณีบอกให้รู้ว่ากาลเวลานั้นยาวนานมากจนไม่อาจนับหรือประมาณได้ ใช้บ่งบอกเวลาที่ยาวนาน ปกติใช้เป็นคำสูง เช่น ใช้ในคำอวยพร เป็นต้นว่า

"ขอให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นคงเป็นธงชัยแห่งสยามประเทศตลอดจิรัฏฐิติกาล"

"ขอให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิวิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา ตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ"

จีวร

จีวร เป็นชื่อเรียกผ้าที่พระสงฆ์ใช้สอย ใช้เรียกทั้งผ้านุ่งผ้าห่ม เช่นคำว่า **ไตรจีวร** หมายถึงผ้า ๓ ผืน ซึ่งมีทั้งผ้านุ่งและผ้าห่ม

จีวร เป็นปัจจัยหรือบริขารของพระสงฆ์อย่างหนึ่งในจำนวน ๔ อย่าง (ดูเรื่องปัจจัย)

คำว่า **จีวร** ยังใช้หมายถึงเฉพาะผ้าห่มของพระสงฆ์อย่างเดียวก็ได้ เช่นพูดว่า

"วันนี้พระคุณเจ้าห่มจีวรใหม่มาบิณฑบาต ดูงามเหลือเกิน"

"ผ้าจีวรของท่านพระครูเก่าแล้ว ควรหาจีวรไปถวายท่านสักผืน"

จีวร ที่ใช้ในความหมายว่าผ้าห่มอย่างเดียวมีชื่อเรียกเฉพาะว่า **อุตราสงค์**

จุติ

จ

จุติ (อ่านว่า จุ-ติ, จุด-ติ) แปลว่า *เคลื่อนไป, ย้ายไป* คือเคลื่อนย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง

จุติ ทั่วไปใช้ในความหมายว่า **ตาย** คือตายจากโลกนี้ไปยังโลกหน้า เช่นใช้ว่า

"ผู้ที่ทำบุญกุศลไว้มากครั้นจุติจากโลกนี้ไปแล้วย่อมไปบังเกิดเป็นเทวดาเสวยสุขอยู่บนสวรรค์"

จุติ ปกติใช้กับเทวดาในกรณีที่ต้องเคลื่อนย้ายออกจากเทวโลก เช่น

"เทวดานั้นครั้นหมดบุญที่จะเสวยสุขบนสวรรค์แล้วก็จุติลงมาเกิดในมนุษยโลก"

จุติ มิได้หมายความว่า **เกิด** ดังเช่นที่พูดกันว่า *"เทวดามาจุติในครรภ์ของนางจึงทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข"*

ที่ถูกควรเป็นว่า *"เทวดาจุติมาเกิดในครรภ์ของนางจึงทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข"*

จุลกฐิน

จุลกฐิน (อ่านว่า จุนละกะถิน) หมายถึงกฐินรีบด่วน, กฐินที่ใช้เวลาเตรียมน้อย

จุลกฐิน เป็นคำเรียกพิธีทอดกฐินที่ต้องเร่งรีบทำให้เสร็จภายในวันเดียว เริ่มตั้งแต่ปั่นฝ้าย ทอเป็นผืนผ้า เย็บ ย้อม ตากแห้งแล้วนำไปทอดเป็นผ้ากฐิน พระสงฆ์รับแล้วก็รีบกรานกฐินในวันนั้นด้วย ทำดังนี้จึงเป็นจุลกฐิน

กว่าจะเป็นจุลกฐินได้จะต้องใช้ผู้คนมากและมีความชำนาญเป็นพิเศษ กะเวลาได้ถูก จึงจะเสร็จทันเวลา และขณะทำจะดูชุลมุนกันไปหมดเพราะต้องเร่งรีบให้ทัน

ด้วยประการฉะนี้แล จึงเกิดมีสำนวนไทยเปรียบการทำงานที่ชุลมุนวุ่นวายเป็นโกลาหลเพื่อเร่งให้เสร็จทันตามกำหนดว่า **"วุ่นเป็นจุลกฐิน"**

จุลพน

จุลพน (อ่านว่า จุนละพน) แปลว่า *ป่าเล็ก, ป่าน้อย*

จุลพน เป็นชื่อกัณฑ์ที่ ๖ แห่งเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์คือ ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ ชูชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ นครกัณฑ์

จุลพน มีเนื้อหาว่า ชูชกเดินทางไปยังเขาวงกตเพื่อไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ระหว่างทางได้พบกับพรานเจตบุตร ถูกสุนัขพรานไล่ตามจึงหนีขึ้นต้นไม้ ใช้กลอุบายหลอกว่าเป็นราชทูตจะไปทูลเชิญพระเวสสันดรกลับเมืองโดยชูกลักพริกให้ดูว่าเป็นพระราชสาส์น พรานเจตบุตรหลงเชื่อจึงชี้บอกทางไปยังเขาวงกตพร้อมทั้งพรรณนาสภาพป่าและภูเขาระหว่างทางก่อนที่จะถึงอาศรมของอจุตฤาษี

จุลพน มีเนื้อความสั้นๆ มีเนื้อหาเพียง ๓๕ คาถาในจำนวน ๑,๐๐๐ คาถา (ดูเรื่องคาถาพัน)

จุฬามณี

จุฬามณี เป็นชื่อพระเจดีย์ สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เรียกว่า **พระจุฬามณีเจดีย์** แปลว่า *พระเจดีย์ที่สร้างด้วยแก้วมณีเป็นที่บรรจุพระเกศธาตุ*

จุฬามณี เป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระเกศธาตุ (มวยผม) และพระทาฐธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ข้างขวาของพระพุทธเจ้า

จุฬามณี มีตำนานว่า เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชมาถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาทรงตัดพระเกศาแล้วทรงขว้างไปอากาศ พระอินทร์ทรงรับไว้ด้วยผอบแก้วแล้วนำไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ และหลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วมีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุกันโดยโทณพราหมณ์ พระอินทร์ได้นำพระทาฐธาตุข้างขวาที่โทณพราหมณ์ซ่อนไว้ในผ้าโพกศีรษะใส่ผอบทองไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ด้วย

จ

เจดีย์

เจดีย์ แปลว่า *สิ่งที่พึงบูชา*

เจดีย์ ใช้ใน ๒ ความหมาย คือ

๑. หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่มีรูปทรงคล้ายลอมฟางหรือโอคว่ำ มียอดแหลม ภายในบรรจุสิ่งที่นับถือเช่นพระธาตุ ส่วนใหญ่สร้างด้วยอิฐหรือคอนกรีตเพื่อความแข็งแรงทนทาน เช่น เจดีย์ทั่วไปตามวัดต่างๆ ซึ่งมีหลายรูปแบบ

๒. หมายถึงสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า เพราะเป็นสิ่งที่พึงบูชาหรือพึงเคารพในฐานเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูง เรียกว่า **พุทธเจดีย์** มี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุทเทสิกเจดีย์ (ดูเรื่องพุทธเจดีย์)

เจ็ดตำนาน

เจ็ดตำนาน เป็นชื่อหนังสือที่รวบรวมบทสวดมนต์ บทสวดพิเศษ และข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น วิธีขอบรรพชาอุปสมบท บทมาติกา บททำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น เป็นต้น

เจ็ดตำนาน ที่ได้ชื่อดังนี้เพราะเป็นที่รวมพระสูตรและพระปริตรที่เป็นตำนานจำนวน ๗ ตำนานด้วยกัน คือ **มงคลสูตร รัตนสูตร เมตตสูตร ขันธ-ปริตร โมรปริตร ธชัคคสูตร** และ **อาฏานาฏิยปริตร**

เจ็ดตำนาน เป็นหนังสือคู่มือสวดมนต์สำหรับภิกษุสามเณรมาแต่โบราณ เป็นที่นิยมกันมาก แม้ชาวบ้านทั่วไปก็นิยมใช้เป็นคู่มือสำหรับทำวัตรสวดมนต์ที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล

เจตสิก

เจตสิก (อ่านว่า เจตะสิก) แปลว่า *ธรรมที่ประกอบกับจิต, สิ่งที่เกิดในใจ, ทางใจ*

เจตสิก หมายถึงอาการหรือการแสดงออกของจิต จัดเป็นสมรรถนะของจิต มีลักษณะที่เกิดดับพร้อมกับจิต รับอารมณ์เดียวกับจิต มีวัตถุที่อาศัยเดียวกับจิต แยกโดยละเอียดแล้วมี ๕๒ ประการ จัดเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้ ๓ หมวด คือ

๑. หมวดอัญญสมานาเจตสิก มี ๑๓ เช่น ผัสสะ เวทนา เจตนา มนสิการ วิตก วิจาร

๒. หมวดอกุศลเจตสิก มี ๑๔ เช่น โลภะ โทสะ โมหะ มัจฉริยะ ถีนะ มิทธะ วิจิกิจฉา

๓. หมวดโสภณเจตสิก มี ๒๕ เช่น สัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ สัมมาวาจา กรุณา มุทิตา

เจตสิก จัดเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งของพระอภิธรรมปิฎกซึ่งมี ๔ เรื่อง คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน และจัดเป็นเรื่องสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งด้วย

เจริญ

เจริญ หมายถึง เติบโต, งาม, งอกงาม, เพิ่มพูน, สวด, สาธยาย, บำเพ็ญ

เจริญ ใช้นำหน้าคำอื่นๆ ทั้งที่เป็นคำวัดและคำไทยให้มีความหมายดีขึ้น ไพเราะขึ้น เช่นใช้ว่า

- **เจริญพระพุทธมนต์** หมายถึงสวดสาธยายพระพุทธมนต์
- **เจริญฌาน** หมายถึงเพิ่มพูนฌาน
- **เจริญสมณธรรม** หมายถึงบำเพ็ญสมณธรรม
- **เจริญพร** หมายถึงเพิ่มพูนพรให้
- **เจริญศักดิ์** หมายถึงมียศศักดิ์สูงขึ้น
- **เจริญอาหาร** หมายถึงรับประทานอาหารได้เพิ่มขึ้น

จ

จ

เจริญพร

เจริญพร เป็นคำที่ภิกษุสามเณรใช้พูดหรือเขียนเป็นคำเริ่มต้น คำรับ และคำลงท้าย กับคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ใหญ่ ถือเป็นคำสุภาพ เป็นกัปปิยโวหาร ใช้แทนคำว่า **เรียน ครับ** หรือ **ขอรับ** ที่คฤหัสถ์ใช้กัน เช่น

"ขอเจริญพรท่านเลขา อาตมาขอพบท่านอธิบดีหน่อย"

"ท่านนัดไว้ล่วงหน้าหรือเปล่าครับ"

"ไม่ได้นัดดอก เจริญพร"

"ได้โปรดรอสักครู่นะครับ"

"เจริญพร"

ลักษณะนี้ หากใช้กับพระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ชั้นสูง ใช้ว่า **ถวายพระพร** แทนคำว่า **เจริญพร**

เจ้ากรรมนายเวร

"ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่ข้าพเจ้าทำในวันนี้ ไปให้แก่พ่อแม่ พี่น้อง ปู่ย่าตายาย ผู้ล่วงลับไปแล้ว ตลอดทั้งเจ้ากรรมนายเวรและสรรพสัตว์ทั้งหลาย"

เจ้ากรรมนายเวร ในคำกรวดน้ำข้างต้นนี้หมายถึงบุคคล ๒ พวก คือพวกหนึ่งเป็นผู้ที่มีกรรมมีเวรติดตัวไป กล่าวคือในขณะที่มีชีวิตอยู่ได้ทำความชั่วไว้ ตายไปจึงได้รับผลเป็นทุกข์อยู่ในภพภูมิที่ตนเกิด เช่น นรก เปรต เป็นต้น อีกพวกหนึ่งคือผู้ที่เคยผูกเวรจองกรรมกันไว้ เช่นเคยฆ่ากันไว้ เคยฉ้อโกงกันไว้ เคยผิดใจกัน หรือเคยอาฆาตกันไว้ ทั้งสองพวกนี้เรียกว่า **เจ้ากรรมนายเวร**

การกรวดน้ำให้เจ้ากรรมนายเวรได้รับส่วนบุญที่ตนทำด้วยนี้ถือว่าเป็นการให้อภัยแก่กัน จะได้หมดเวรหมดกรรมกันไป และเป็นการแสดงน้ำใจที่กว้างขวางของผู้ทำบุญกรวดน้ำด้วย

เจ้ากู

เจ้ากู แปลว่า *ท่าน*, ***คุณ*** เป็นคำโบราณ ปัจจุบันไม่นิยมใช้แล้ว

เจ้ากู ใช้เป็นคำแทนหรือคำเรียกภิกษุที่เคารพนับถือหรือที่สนิทคุ้นเคย ปกติผู้มียศศักดิ์ทางบ้านเมืองเรียกภิกษุทั้งหลาย เช่น

"วันนี้เจ้ากูไม่ไปไหนหรือ" หมายความว่าวันนี้ท่านไม่ไปไหนหรือ

"เจ้ากูจะเล่นของเจ้ากูบ้าง ก็ช่างเจ้ากูท่านเถอะ" หมายความว่าพระท่านจะเล่นเช่นนั้นบ้างก็ช่างท่านเถอะ

เจ้ากู ปกติจะใช้เป็นคำสุภาพและใช้ด้วยความเคารพนับถือ อ่อนน้อม มิได้เป็นคำหยาบคายหรือใช้ด้วยความดูถูกดูแคลน

เจ้าคณะ

เจ้าคณะ เป็นชื่อตำแหน่งทางการปกครองของคณะสงฆ์ และเป็นคำเรียกภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ

เจ้าคณะในปัจจุบันมี ๕ ระดับ คือ

ระดับตำบล	เรียกว่า	**เจ้าคณะตำบล**
ระดับอำเภอ	เรียกว่า	**เจ้าคณะอำเภอ**
ระดับจังหวัด	เรียกว่า	**เจ้าคณะจังหวัด**
ระดับภาค	เรียกว่า	**เจ้าคณะภาค**
ระดับหน	เรียกว่า	**เจ้าคณะใหญ่**

ภิกษุผู้ทำหน้าที่ปกครองสงฆ์หรือภิกษุสามเณรในวัดไม่จัดเป็นเจ้าคณะและไม่เรียกว่าเจ้าคณะ เพราะไม่ได้ปกครองคณะสงฆ์เหมือนเจ้าคณะข้างต้น แต่เรียกว่า **เจ้าอาวาส**

ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทั้งเจ้าคณะและเจ้าอาวาสทั้งหมดนี้จัดเป็นพระสังฆาธิการ คือผู้เป็นใหญ่ในสงฆ์หรือผู้บริหารการคณะสงฆ์ (ดูเรื่องสังฆาธิการ)

เจ้าคณะรอง

เจ้าคณะรอง ในสมัยอยุธยาหมายถึงพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติหน้าที่การงานระดับรองเจ้าคณะ เช่นสมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี วัดหน้าพระธาตุ เป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย พระพิมลธรรม วัดรามาวาส เป็นรองเจ้าคณะ เป็นต้น

เจ้าคณะรอง ในสมัยปัจจุบันหมายถึงพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏ ซึ่งเป็นสมณศักดิ์รองจากสมเด็จพระราชาคณะ เรียกว่า **ชั้นเจ้าคณะรอง** ภาษาพูดใช้ว่า **รองสมเด็จฯ** เช่นใช้ว่า

"ตอนนี้ท่านเป็นรองสมเด็จฯ แล้ว ภารกิจของท่านก็เพิ่มขึ้น ไม่ค่อยว่างเหมือนก่อน"

เจ้าคณะหน

เจ้าคณะหน คือเจ้าคณะผู้มีหน้าที่ปกครองดูแลสงฆ์ในหนหรือในทิศนั้นๆ

เจ้าคณะหน หมายถึงภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะระดับสูงสุดในจำนวน ๕ ระดับ (ดูเรื่องเจ้าคณะ) และเป็นพระสังฆาธิการระดับสูงสุดในจำนวน ๖ ระดับ (ดูเรื่องสังฆาธิการ)

เจ้าคณะหน เป็นภาษาพูด ภาษาเขียนใช้ว่า **เจ้าคณะใหญ่** แบ่งเป็น ๔ หน คือ

- เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
- เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
- เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
- เจ้าคณะใหญ่หนใต้

เจ้าคณะหน เรียกสั้นๆ ว่า **หน** ก็ได้ เช่น หนกลาง หนเหนือ ซึ่งก็เป็นที่เข้าใจกันในวงการวัด

เจ้าคณะใหญ่ ในคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต เรียกว่า เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต

จ

เจ้าคุณ

เจ้าคุณ ในคำวัดหมายถึงภิกษุผู้มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะตั้งแต่ชั้นสามัญขึ้นไปจนถึงชั้นหิรัญบัฏ (ชั้นรองสมเด็จ)

เจ้าคุณ คำนี้ใช้เป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน หากเรียกด้วยความเคารพนิยมใช้ว่า **ท่านเจ้าคุณ** และต่อด้วยราชทินนาม เช่น

"ท่านเจ้าคุณพระธรรมุเทศาจารย์มรณภาพไปนานแล้ว"

สำหรับพระสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ นิยมใช้ว่า **เจ้าประคุณ** และสมเด็จพระสังฆราช นิยมใช้ว่า **เจ้าพระคุณ**

ส่วนพระสมณศักดิ์ชั้นพระครูสัญญาบัตร นิยมใช้ว่า **พระครู** หรือ **ท่านพระครู**

เจ้าภาพ

เจ้าภาพ ปกติใช้หมายถึงเจ้าของงาน, ผู้จัดดำเนินงาน เช่น เจ้าภาพกฐิน เจ้าภาพผ้าป่า เจ้าภาพงานแต่งงาน เจ้าภาพงานบวช

เจ้าภาพ ยังใช้หมายถึงผู้รับเป็นเจ้าของเครื่องไทยธรรม ของถวายพระ หรือของอื่นใด โดยรับเป็นเจ้าของมาจากเจ้าของงานอีกทอดหนึ่ง เช่นในการทำบุญของวัด ถือว่าวัดเป็นเจ้าภาพ แต่มีประชาชนส่วนหนึ่งได้นำสิ่งของเป็นต้นว่าอาหารของถวายพระ หรือปัจจัยมาร่วมถวายกับวัดด้วย เรียกผู้เป็นเจ้าของอาหารเป็นต้นนั้นว่า **เจ้าภาพ**

หรือในงานสวดศพ ปกติถือว่าสามีภรรยาหรือบุตรธิดาของผู้ตายเป็นเจ้าภาพ แต่มีญาติมิตรขอร่วมทำบุญในแต่ละคืนด้วย โดยรับจัดหาสิ่งของถวายพระหรือรับจัดการค่าใช้จ่ายทั้งหมดในคืนนั้น ก็นิยมเรียกผู้ขอร่วมนั้นว่า **เจ้าภาพ** เช่นกัน

เจ้าอธิการ

เจ้าอธิการ ใช้เป็นคำนำหน้าภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์และภิกษุผู้เป็นเจ้าคณะตำบลซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่น เช่นมิได้เป็นพระครูสัญญาบัตร ถ้าพระอุปัชฌาย์หรือเจ้าคณะตำบลมีสมณศักดิ์ก็ใช้นามสมณศักดิ์เลย ไม่ต้องใช้คำว่าเจ้าอธิการนำหน้า เช่น

"เจ้าอธิการใหญ่กำลังอาพาธอยู่ที่โรงพยาบาล ขอให้นิมนต์พระรูปอื่นแทน"

คำพูดนี้แสดงว่าเจ้าอธิการใหญ่เป็นพระอุปัชฌาย์หรือเป็นเจ้าคณะตำบล

ถ้าเป็นเจ้าอาวาสเรียกว่า **พระอธิการ** ไม่ใช่เจ้าอธิการ (ดูเรื่องพระอธิการ)

เจ้าอาวาส

เจ้าอาวาส หมายถึงภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าปกครองดูแลวัด

เจ้าอาวาส มีกฎหมายรับรอง คือผู้ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสจะต้องได้รับการแต่งตั้งถูกต้องตามบทบัญญัติว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เจ้าอาวาสเป็นเองไม่ได้ แต่งตั้งกันเองก็ไม่ได้

มีคำที่หมายถึงเจ้าอาวาสอีกหลายคำ เช่น **สมภาร เจ้าวัด พระอธิการ** แต่ภาษาราชการและภาษาเขียนทั่วไปใช้ว่า **เจ้าอาวาส** เป็นหลัก คำว่า **สมภาร** ก็ดี **เจ้าวัด** ก็ดี ใช้เป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน

แจง

จ

แจง หมายถึงการขยายความ, การกระจายความ, การชี้แจงให้ละเอียด

แจง ใช้เป็นคำเรียกการเทศน์เรื่องสังคายนาว่า **เทศน์แจง** หรือ **เทศน์สังคายนา** (ดูเรื่องสังคายนา) เนื้อหาของแจงจะบรรยายถึงมูลเหตุ วิธีการ และรายละเอียดการสังคายนาครั้งแรกพร้อมทั้งขยายความพระธรรมวินัยคือพระไตรปิฎกอันเป็นหลักของพระพุทธศาสนา

นิยมเทศน์แจงกันในงานศพผู้ใหญ่ที่เป็นหลักของตระกูลหรือครอบครัว ถือว่าได้บุญกุศลมากเพราะเป็นการสอบทานรักษาพระธรรมวินัยไว้

เรียกพระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์ไปสวดในงานเทศน์แจงว่า **พระนั่งแจง** เรียกการสวดในงานนั้นว่า **สวดแจง**

ฉกษัตริย์

ฉกษัตริย์ (อ่านว่า ฉ้อกะสัด หรือ ฉอกะสัด) แปลว่า *กษัตริย์ ๖ พระองค์* คือ พระเจ้ากรุงสญชัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหา

ฉกษัตริย์ เป็นชื่อกัณฑ์ที่ ๑๒ แห่งเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์คือ ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ ชูชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ นครกัณฑ์

ฉกษัตริย์ มีเนื้อหาว่า พระเจ้ากรุงสญชัยเสด็จพร้อมด้วยพระนางผุสดี พระชาลีกัณหา และจาตุรงคเสนาไปยังเขาวงกตเพื่อรับพระเวสสันดรกลับเมืองสีพี เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ได้พบกันต่างก็โศกศัลย์จนถึงกับวิสัญญีภาพสลบลงรวมทั้งเหล่าเสนามาตย์ทั้งปวง ขณะนั้นฝนโบกขรพรรษก็บันดาลตกลงมาทำให้เกิดความชุ่มเย็นฟื้นคืนสมปฤดีทั้งหมด และต่างพากันขอลุแก่โทษพระเวสสันดรพร้อมทูลอาราธนาให้ลาผนวชกลับพระนคร

ฉกษัตริย์ มีความยาวของเนื้อหาจำนวน ๓๖ คาถาใน ๑,๐๐๐ คาถา (ดูเรื่องคาถาพัน)

ฉัททันต์

ฉัททันต์ เป็นชื่อของสระ ๑ ใน ๗ สระที่อยู่ในป่าหิมพานต์ คือ สระอโนดาต สระกัณณมุณฑะ สระรถการะ สระฉัททันตะ สระกุณาละ สระหังสัปปปาตะ และสระมัณฑากินีสีหัปปปาตะ และเป็นชื่อของช้างตระกูล ๑ ใน ๑๐ ตระกูลซึ่งถือว่าเป็นช้างมงคล คือ ตระกูลกาฬาวกะ คงเคยยะ ปัณฑระ ตัมพะ ปิงคละ คันธะ มังคละ เหมะ อุโบสถะ และฉัททันตะ

ฉัททันต์ ที่เป็นชื่อของช้างนั้นหมายความว่ามีงาที่เปล่งปลั่งด้วยรัศมี ๖ ประการ (ดูเรื่องฉัพพรรณรังสี) เพราะงาของช้างนั้นงามงอนดังคันไถ มีรัศมีเปล่งประกายออกมาเป็น ๖ สี

ด้วยเหตุนี้ คำว่า **ฉัททันต์** จึงมิได้แปลว่า "มีงา ๖ งา" ตามรูปศัพท์ที่ปรากฏ

ฉัน

ฉัน ในคำวัดใช้ใน ๒ ความหมาย คือ

(๑) ใช้แทนคำว่า **กิน** และ **ดื่ม** ของภิกษุสามเณร เช่นใช้ว่า

- ฉันภัตตาหาร ฉันเช้า ฉันเพล
- ฉันน้ำปานะ ฉันน้ำส้ม

(๒) ใช้แทนตัวเองเมื่อภิกษุสามเณรพูดกับชาวบ้านที่คุ้นเคยหรือที่ไม่เป็นทางการ คือใช้แทนคำว่า **อาตมา** หรือ **อาตมภาพ** ซึ่งเป็นภาษาเขียนและค่อนข้างเป็นทางการ เช่นใช้ว่า

"วันนี้ฉันไม่ว่าง ขอไปวันอื่นก็แล้วกัน"

"ฉันขอร้องโยมละ ค่อยๆ พูดกันก็ได้"

ฉัน ในความหมายหลังนี้ นัยว่ามาจากคำเต็มว่า **ดีฉัน** ซึ่งเป็นคำที่ผู้ชายใช้พูดแทนตัวเองกันในสมัยก่อน ปัจจุบันคำว่า **ดีฉัน** ไม่นิยมใช้กันแล้ว ใช้ว่า **ฉัน** เฉยๆ

ฉ

ฉันทะ

ฉันทะ แปลว่า *ความพอใจ, ความรักใคร่, ความชอบ* คือมีใจให้กับสิ่งที่ทำ

ฉ

ฉันทะ หมายถึงธรรมที่เป็นแนวทางให้ไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ข้อหนึ่งในจำนวน ๔ ข้อของอิทธิบาทธรรม เป็นตัวกระตุ้นให้จิตใจเกิดความกล้าที่จะทำอะไรตามที่ตัวเองชอบ เป็นข้อที่ต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นก่อน

ฉันทะ ปลูกฝังและสร้างขึ้นได้ โดยเมื่อจะทำสิ่งใดงานใดควรพิจารณาสิ่งที่จะทำให้ชัดเจนว่าเมื่อทำแล้วจะมีผลตอบแทนดีไม่ดีอย่างไร พิจารณาว่าตนสามารถทำได้หรือไม่ พิจารณาถึงความเป็นไปได้ เมื่อพิจารณาเห็นว่าสิ่งที่จะทำนั้นมีประโยชน์แก่ตนและตนสามารถทำได้ ทั้งเป็นสิ่งที่เหมาะแก่ตน ฉันทะก็จะค่อยๆ เกิดขึ้น เกิดรักชอบงานขึ้นมา เมื่อเกิดรักชอบแล้วก็จะทำสิ่งนั้นงานนั้นได้ด้วยความเต็มใจและทุ่มเท

ฉันทาคติ

ฉันทาคติ แปลว่า *ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน, การไปในแนวทางที่ไม่ควรเพราะความพอใจ* เป็นหลักที่ผู้ใหญ่ควรเว้น ไม่ควรทำ เพราะทำให้เสียความยุติธรรม เสียความเป็นผู้ใหญ่

ฉันทาคติ หมายถึงความเอนเอียงเข้าข้าง ความไม่เป็นกลาง ทำอะไรโดยถือเอาความรักกันชอบกันและความพอใจของตนเป็นเกณฑ์ คือถือพวก ถือเพื่อน ถือสี ถือศาสน์ ถือญาติ ถือโยม ถือพี่ถือน้อง ถือสถาบัน

ฉันทาคติ เป็นเหตุให้ถือเขาถือเรา เลือกที่รักผลักที่ชัง ช่วยเหลือเข้าข้างเฉพาะผู้ที่ตนรักชอบ ทิ้งหลักเกณฑ์ความเป็นกลาง ไม่คำนึงถึงความถูกผิด ไม่ยึดความถูกต้องแต่ยึดความถูกใจเป็นหลัก ทำให้การปกครอง ระบบงาน และกิจการเกิดอุปสรรค ขาดความร่วมมือ ไม่เจริญก้าวหน้า และอาจถึงความล่มสลายได้ เป็นเหตุให้ครอบครัวหรือหมู่คณะขาดความอบอุ่น แตกแยก

ฉัพพรรณรังสี

ฉัพพรรณรังสี (อ่านว่า ฉับพันนะ-) แปลว่า *รัศมี ๖ ประกายสี* คือ

ฉ

๑. **นีล** เขียวเหมือนดอกอัญชัน

๒. **ปีต** เหลืองเหมือนหรดาล

๓. **โลหิต** แดงเหมือนตะวันอ่อน

๔. **โอทาต** ขาวเหมือนแผ่นเงิน

๕. **มัญเชฐ** สีหงสบาทเหมือนดอกเซ่งหรือหงอนไก่

๖. **ประภัสสร** เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก

เป็นที่รู้กันว่ารัศมีทั้ง ๖ นี้เปล่งออกจากพระวรกายของพระพุทธเจ้าตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจึงทรงงดงามและเป็นแรงดึงดูดให้เกิดศรัทธาในพระองค์แก่ผู้พบเห็น หากจะทรงต้องการให้ผู้ใดเห็นพระองค์โดยเฉพาะก็จะทรงฉายพระรัศมีนี้วาบไปถึงผู้นั้นเหมือนฉายไฟไปฉะนั้น

ฉายา

ฉายา ในคำวัดหมายถึงชื่อที่เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธซึ่งพระอุปัชฌาย์ตั้งให้แก่ภิกษุตอนทำพิธีอุปสมบท ถือเป็นชื่อในขณะที่เป็นภิกษุ

ฉายาที่พระอุปัชฌาย์ตั้งให้จะมีความหมายตามชื่อบ้าง ตามนามสกุลบ้างของผู้บวช หรือตั้งตามวันเกิด เช่น ผู้บวชชื่อมานิต ตั้งฉายาให้ว่า **มานิโต** ผู้บวชชื่อวินัย นามสกุล ทองคำ ตั้งฉายาให้ว่า **สุวณฺโณ** ผู้บวชชื่อบุญ เกิดวันจันทร์ ตั้งฉายาให้ว่า **ขนฺติธโร** เป็นต้น

ฉายานี้จะเขียนต่อจากชื่อคล้ายเป็นนามสกุล เช่น พระมานิต มานิโต พระวินัย สุวณฺโณ ก็ได้ จะใช้เรียกเป็นชื่อปกติ เช่น พระมานิโต พระสุวณฺโณ ก็ได้

ฉ

ชฎิล

ชฎิล (อ่านว่า ชะดิน) แปลว่า *ผู้สวมชฎา(มวยผม), ผู้มีผมมุ่นเป็นชฎา* โดยมุ่นผมเป็นมวยสูงขึ้นเหมือนคนสวมชฎา

ชฎิล จัดเป็นนักบวชพวกหนึ่ง อยู่ในพวกฤษี (ดูเรื่องฤษี) ถือลัทธิบูชาไฟ ที่มีชื่อเสียงมากในสมัยต้นพุทธกาลคือชฎิลสามพี่น้องในตระกูลกัสสปะ ได้แก่อุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ คยากัสสปะ มีชฎิลบริวารรวมกันถึง ๑,๐๐๐ มีอาศรมอยู่ริมแม่น้ำ ๓ สาย แขวงเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ชาวแคว้นมคธเลื่อมใสมาก ต่อมาเมื่อได้ฟังธรรมชื่ออาทิตตปริยายสูตรจากพระพุทธเจ้าแล้วได้ยอมทิ้งมวยผมและลัทธิพิธีเดิมออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์หมดทั้ง ๑,๐๐๐ ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ องค์นั้น มีพระสงฆ์ที่เป็นปุราณชฎิล (ชฎิลเก่า) ๑,๐๐๐ องค์รวมอยู่ในจำนวนนั้นด้วย

ชนกกรรม

ชนกกรรม (อ่านว่า ชะนะกะกำ) แปลว่า *กรรมผู้ให้เกิด, กรรมอันนำให้เกิด, กรรมแต่งให้เกิด* เป็นชื่อกรรมอย่างหนึ่งที่เรียกตามการให้ผลตามหน้าที่

ชนกกรรม ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่จัดแจงนำพาสัตวโลกที่สิ้นชีวิตแล้วให้ไปถือปฏิสนธิใหม่ในภพภูมิต่างๆ ตามอำนาจกรรมของผู้นั้น แล้วก็หมดหน้าที่เพียงเท่านี้ ต่อไปก็เป็นหน้าที่ของกรรมอื่น ท่านเปรียบชนกกรรมไว้เหมือนกับบิดาผู้ให้กำเนิดบุตร เมื่อให้บุตรเกิดแล้วก็หมดหน้าที่ให้เกิด จะให้เกิดซ้ำอีกหาได้ไม่

ชนกกรรม มีทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ผู้ทำกุศลกรรมไว้ กรรมนั้นก็จะเป็นชนกกรรมฝ่ายดีนำให้ไปเกิดในสุคติภูมิมีโลกสวรรค์เป็นต้น ผู้ทำอกุศลกรรมไว้ กรรมนั้นก็จะเป็นชนกกรรมฝ่ายชั่วนำให้ไปเกิดในทุคติภูมิมีนรกเป็นต้น

ชมพูทวีป

ชมพูทวีป เป็นชื่อประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล รวมถึงดินแดนประเทศใกล้เคียงอินเดียแถบเชิงเขาหิมาลัยปัจจุบัน เช่น เนปาล ภูฐาน ด้วย

ช

ชมพูทวีป หมายถึงดินแดนหรือแผ่นดินที่กำหนดชื่อด้วย **ไม้ชมพู** ซึ่งแปลว่า **ไม้หว้า** ที่ได้ชื่อดังนี้ นัยว่าแผ่นดินส่วนนี้มีไม้ชมพูใหญ่อยู่จึงใช้เป็นสัญลักษณ์ในการเรียกชื่อ เหมือนสถานที่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดหลายแห่งในประเทศไทย ได้ชื่อมาจากต้นไม้ คือใช้ชื่อต้นไม้มาตั้งเพื่อเป็นชื่อ

ชมพูทวีป มิได้หมายถึงดินแดนแห่งต้นชมพู่ตามรูปศัพท์ที่ปรากฏ

ชักสื่อ

ชักสื่อ เป็นภาษาพระวินัย หมายถึงการเป็นสื่อกลางชักนำให้ชายหญิงได้เป็นสามีภรรยากัน หรือให้มีเพศสัมพันธ์ต่อกัน

ชักสื่อ มีอธิบายว่าภิกษุทำตัวเป็นคนกลางนำถ้อยคำหรือความประสงค์เกี่ยวกับเมถุนธรรม (การมีเพศสัมพันธ์) ของชายหรือหญิงไปบอกให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้ แล้วนำถ้อยคำที่ฝ่ายนั้นรับปากกลับมาบอกให้ฝ่ายแรกทราบ หรือภิกษุทำตัวเป็นเถ้าแก่ไปสู่ขอชายหรือหญิงจนสำเร็จประโยชน์ หรือภิกษุรับคำที่เขาวานแล้วเดินสื่อชักนำให้ชายหญิงได้เสียกัน เช่นนี้เรียกว่า **ชักสื่อ**

ชักสื่อ ในพระวินัยท่านปรับอาบัติเป็น ๓ ระยะหนักขึ้นไปตามลำดับที่ทำการชักสื่อ คือรับปากฝ่ายแรก ไปบอกให้ฝ่ายหนึ่ง แล้วกลับมาบอกให้ฝ่ายแรกอีก